

Kaukana Vatikaanista – Katolinen kirkko Suomessa
1989–1998

Elsa Savolainen
Yleisen kirkkohistorian pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2007

Dispositio

1. Johdanto

- 1.1. Tutkimustehtävä 1
- 1.2. Vatikaanin II konsiilin uudistuksia toteutetaan piispa Verschurenin johdolla 1964–1988 4
- 1.3. Helsingin hiippakunnan hallinto ja rakenne 1964–1988 8

2. Paavi Johannes Paavali II:n käännteentekevä

- Pohjoismaiden-vierailu kesällä 1989** 14
- 2.1. Vierailun valmistelut sujuvat hyvässä yhteistyössä 14
- 2.2. Paavi hurmaa suomalaiset kirkkokuntaan katsomatta 18
- 2.3. ”Meillä on paljon työtä edessämme” 22

3. Kasvukipuja hiippakunnassa vuosina 1990–1994 27

- 3.1. Maahanmuutto kasvattaa kirkon jäsenmäärää 27
- 3.2. Neokatekumenaalinen maallikkoliike leimaa Oulun katolisuutta 32
- 3.3. Kirkon huono taloudellinen tilanne aiheuttaa jatkuvaa huolta 36
- 3.4. Uusi raamatunkäännös ja Pyhä Birgitta luovat kirkkojenvälistä yhteyttä 39

4. Kansainvälinen keskustelu ja ekumenia vaikuttavat

- Suomessa piispa Verschurenin viimeisinä vuosina 1995–1998** 48
- 4.1. Puolalaisten pappien määrä lisääntyy hiippakunnassa 48
- 4.2. Kirkon asemaan toivotaan muutosta 53
- 4.3. Kirkon uudistusvaatimukset Euroopassa vaikuttavat Suomessa 56
- 4.4. Pohjoismaiden kirkkojen toimivat suhteet edistävät maailmanlaajuista ekumeniaa 65
- 4.5. Piispa Verschuren – hiippakunnan paimen myös sairauden johtaessa eroon 70

5. Johtopäätökset 74

6. Lähde- ja kirjallisuusluettelo 79

1. Johdanto

1.1. Tutkimustehtävä

Selvitän pro gradu -työssäni katolisen kirkon kehitystä Suomessa vuodesta 1989 vuoteen 1998. Tutkimukseni kolme pääkysymystä ovat hiippakunnan hallinnon ja rakenteen muutokset, suomalaisen katolisuuden luonne sekä ekumeeniset suhteet erityisesti Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Tarkastelen kysymyksiä pääasiassa niistä haasteista käsin, joita kirkko 1990-luvulla kohtasi.

Katolisen kirkon jäsenmäärä kasvoi Suomessa koko 1990-luvun. On kiinnostavaa tarkastella, mistä kasvu johtui ja mitä haasteita se aiheutti kirkolle. Miksi kirkon taloudellinen tilanne oli huono, ja mitä tehtiin tilanteen parantamiseksi? Papiston kansallisuus alkoi vaihtua 1980-luvulta lähtien. Selvitän työssäni, miten puolalaisten pappien lisääntyminen koettiin hiippakunnassa.

Katolisen kirkon identiteetti tulee osittain esille kahden muun pääkysymyksen kautta. Tarkastelen tutkimuksessani tarkemmin sitä, miten katolilaiset kokivat paavin vierailun. Miten katolisen kirkon konservatiiviset liikkeet, kuten neokatekumenaalinen tie ja Opus Dei sopivat suomalaiseen katolisuuteen, ja miten niihin hiippakunnassa suhtauduttiin? Keski-Euroopassa oli 1990-luvun puolivälissä katolisen kirkon uudistumista vaatinutta liikehdintää. On mielenkiintoista selvittää, minkälaisia vastakaikuja liikehdintä sai Suomessa. Lopuksi tarkastelen piispa Verschurenin eroa tehtävistään ja sen välittömiä vaikutuksia hiippakunnassa ja sen ulkopuolella.

Ekumeeniset suhteet katolisen kirkon ja luterilaisen kirkon välillä olivat 1990-luvun kynnyksellä olleet jo pitkään hyvät. On kiinnostavaa tietää, miten paavin Pohjoismaiden-vierailu muutti ekumeenisiä suhteita Suomessa ja miten vierailu koettiin Vatikanissa. Minkälaisia seurauksia vierailulla oli? Mitkä tekijät vaikuttivat ekumeenisiin yhteyksiin ja miten tilanne muuttui ajanjakson aikana? On myös mielenkiintoista tarkastella, minkälaisia vaikutuksia kirkkojen suhteilla Suomessa oli laajemmalla ekumeenisella kentällä.

Olen pyrkinyt luomaan tutkimuksessani kokonaiskuvan siitä, mitä Suomen katolisuus oli 1990-luvulla. Todenmukaisen kuvan luomiseen liittyy monia haasteita. En itse ole katolisen kirkon jäsen, mikä on tutkimuksessani sekä etu että haitta. Tutkittaessa niin marginaalista ilmiötä kuin katolinen kirkko on Suomessa, ja vielä verrattain suppealla käytettävissä olevalla lähdemateriaalilla, ongelmaksi

voi muodostua asioiden mittasuhteiden vääristyminen. Tutkijan on jatkuvasti pidettävä mielessään laajempi kokonaisuus ja asioiden suhteet verrattuna siihen. Toisaalta ulkopuolisena tarkkailijana voi löytää asioiden välisiä suhteita, joita sisäpuolelta ei huomata tai haluta nähdä.

Tutkimukseni ajallinen raja-
aus alkaa vuodesta 1989, jolloin paavi vieraili Suomessa ja muissa Pohjoismaissa, ja päättyy pitkäaikaisen piispan Paul Verschurenin eroon tehtävästään vuonna 1998. Kymmenen vuoden ajanjakso mahdollistaa asioiden, esimerkiksi paavin vierailun pitkäaikaisten seurausten tarkastelun. Piispa Verschurenin yli 30-vuotisen piispuuskauden aikana katolisen kirkon identiteetti ja asema Suomessa vahvistuivat ja muotoutuivat omaleimaisiksi. Yhden aikakauden Suomen katolisuuden historiassa voi ajatella päättyneen hänen eroonsa. Aikarajaus muodostaa näin luontevan kaaren kahden Suomen katolilaisille keskeisen tapahtuman välillä. Ennen ja jälkeen näiden tapahtumien, Suomen katolisuus näyttäytyy erilaisessa valossa kuin tutkittavana ajanjaksona.

Päälähdeaineisto tutkimuksessani on ollut Helsingin katolisen hiippakunnan lehti *Fides*. Lehti ilmestyy 20 numerona vuosittain. *Fides*issä käsitellään ajankohtaisia asioita Helsingin hiippakunnassa ja katolisessa maailmassa. Tämän lisäksi lehden selkeä tarkoitus on tukea Suomen katolilaisten hengellistä elämää julkaisemalla uskonnollisia artikkeleita. *Fides*in ongelmat lähteenä liittyvät pääasiassa sen luonteeseen. Hiippakunnan omana lehtenä sillä on sisäpuolinen näkökulma asioihin. Koska lehteä kustantaa Katolinen tiedotuskeskus (KATT), ja toimituksessa on mukana kirkon jäseniä ja työntekijöitä, se tarkastelee asioita pääasiassa kirkon virallisesta näkökulmasta käsin. Lehdestä on löytynyt kuitenkin varsin hyvin hyödyllistä materiaalia käsiteltävästä ajanjaksosta eikä se ole vaiennut myöskään haasteista ja ongelmista.

*Fides*in lisäksi olen hyödyntänyt runsaasti muuta lehdistömateriaalia useasta eri lehdestä työssäni. Suurena apuna näiden artikkeleiden löytämisessä on ollut dominikaanien kulttuurikeskuksen Studium Catholicumin lehtileikearkisto, jonka luoja oli suomalainen dominikaani-isä Martti Voutilainen. Studium Catholicumiin on kerätty katolista kirkkoa koskevia lehtileikkeitä useasta eri lehdestä ympäri Suomen. Luterilaisen kirkon tiedotuskeskuksen lehtileikearkistosta löysin erityisesti paavin vierailua koskevia lehtiartikkeleita.

Koska lehtiartikkelit olivat usein suppeita, sain haastattelujen avulla tarvittavia tarkennuksia ja lisätietoa keskeisistä asioista. Katolisen kirkon puolelta

haastattelemani ihmiset olivat entinen Pyhän Henrikin seurakunnan kirkkoherra (1985–2002), nykyinen Pyhän Marian seurakunnan kappalainen, isä Teemu Sippo, entinen Pyhän Marian seurakunnan kirkkoherra (1989–1999) ja yleisvikaari (1981–2002), isä Jan Aarts sekä toimittaja, katolinen maallikko Caterina Stenius. Erityisesti paavin vierailusta ja ekumeenisista suhteista sain lisätietoa luterilaisen kirkon kirkkohallituksen ulkoasiain osaston johtajalta, kirkkoneuvos Risto Cantellilta. Oulun katolisen kirkon rakentamisesta ja neokatekumenaalisen maallikkoliikkeen vaikutuksesta alueella keskustelin puhelimitse Oulun luterilaisen hiippakunnan entisen tuomiorovastin Arvi Seppäsen kanssa.

Haastattelut olivat erityisen tärkeitä, koska en omista yrityksistäni ja muiden avusta huolimatta päässyt hyödyntämään Helsingin katolisen hiippakunnan arkistoa. Hiippakunnan arkisto ei ole avoin tutkijoille, ja varsinkin uudempaa historiaa koskevan materiaalin saaminen osoittautui mahdottomaksi. Tämä asia on ollut keskeinen puute työssäni ja vaikuttanut myös siihen, mitä asioita ja kuinka laajasti olen työssäni voinut käsitellä. Vaikka esimerkiksi sääntökunnilla on ollut suuri merkitys hiippakunnan ja seurakuntien toiminnassa, olen joutunut rajaamaan ne ulos tutkimuksestani lähinnä lähteiden puuttumisen vuoksi. Arkistosta olisi saanut tarkennuksia asioiden valmistelusta ja niistä käydystä keskustelusta, ja esimerkiksi hiippakunnan taloudellisen tilanteen kehityksestä olisi saanut selvemmän kuvan. Arkistomateriaalia löytyi kuitenkin paavin vierailun ja ekumenian osalta kirkkohallituksen ulkoasiain osaston arkistosta.

Suoraan tutkimusaiheeseen liittyvää aiempaa tutkimusta ei juurikaan ole. Tutkimukseni kannalta oleellisia, ajanjaksoa sivuavia kirkkohistorian pro gradu -tutkielmia on muutamia. Riikka Mikkosen tutkimusta katolisen kirkon julkisuuskuva Suomesta 1978–1990 pystyin hyödyntämään erityisesti paavin vierailua koskevan luvun osalta. Ari Lukkarisen piispa Verschurenia käsittelevä tutkimus auttoi luomaan kuvan Verschurenin persoonasta ja johtamistavasta. Tutkimus kuitenkin loppuu paavin vierailuun vuonna 1989. Saara Havukaisen katolista uskonnonopetusta Suomessa vuosina 1967–2003 käsittelevästä tutkimuksesta olen löytänyt tarpeellista tietoa koskien uskonnonopetuksen tilannetta 1990-luvulla. Emilia Helavuon työ dominikaani-isä Martti Voutilaisesta

ja Anni Paukkalan tutkimus katolisen kirkon murroksesta Suomessa 1998–2004 ovat olleet apuna kokonaiskuvan luomisessa.¹

Mikko Ketolan kirja *Opus Dei – Vaiettu salaseura?* käsittelee kattavasti Opus Dein tuloa Suomeen ja katolisen kirkon suhtautumista liikkeeseen. Tutkimuksen avulla sain kuvan, miten piispa Verschuren yleisesti suhtautui uusien liikkeiden ja järjestöjen saapumiseen Suomeen. Kattavasti katolisen kirkon historiaa käydään läpi Kalevi Vuorelan historiikissa *Finlandia Catholica – Katolinen kirkko Suomessa 1700-luvulta 1980-luvulle*.²

Ekumenian ja Vatikaanin toisen konsiilin osalta kirjallisuutta on tarjolla enemmän. Jaakko Rusaman kirja *Kohti ykseyttä – Suomen ekumeenisen neuvoston synty ja toiminta 1917–1997* on auttanut valottamaan kirkkojen ekumeenisia suhteita. Vatikaanin toisesta kirkolliskokouksesta on kirjoitettu runsaasti. Käytin työssäni Giuseppe Alberigon *A Brief History of Vatican II* -teosta sekä Jyri Komulaisen artikkelia *Kirkkotiedon kirjassa*.³

Käytän työssäni roomalaiskatolisesta kirkosta lyhyempää ilmaisua katolinen kirkko. Katolisessa perinteessä roomalaiskatolisuus viittaa kirkon läntiseen riitukseen eli liturgiaan. Katolinen kirkko Suomessa on maailmanlaajan katolisen kirkon paikalliskirkko, ei kansallinen kirkko. Tästä huolimatta käytän työssäni toisinaan muodollisesti virheellistä ilmaisua Suomen katolinen kirkko tekstin sujuvuuden vuoksi. Puhuessani kirkosta tai hiippakunnasta tarkoitan katolista Helsingin hiippakuntaa, jos en asiayhteydessä erikseen muuta mainitse.

1.2. Vatikaanin II konsiilin uudistuksia toteutetaan piispa Verschurenin johdolla 1964–1988

Vatikaanin II konsiili oli katolisen kirkon yritys sopeutua modernin maailman haasteisiin ja päivittää kirkon uskoa. Paavi Johannes XXIII aloitti konsiilin vuonna 1962 ja paavi Paavali VI johti sen loppuun 1965. Konsiili jakaantui yhteensä neljään istuntokauteen vuosina 1962–1965. Paavin suunnitelmat tulivat monille yllätyksenä, koska vuosina 1869–1870 pidetty Vatikaanin I kirkolliskokous oli vahvistanut paavin valtaa ja tehnyt konsiilit käytännössä tarpeettomiksi.⁴

¹ Havukainen 2004; Mikkonen 2004; Helavuo 2004; Lukkarinen 2006; Paukkala 2006.

² Vuorela 1989; Ketola 2006.

³ Rusama 1999; Komulainen 2005; Alberigo 2006.

⁴ Vuorela 1989, 236, 239; Komulainen 2005, 70–74; Alberigo 2006, 1, 14.

Vatikaanin II konsiilin tuottamista 16 asiakirjasta sen dogmaattisia konstituutioita pidetään kaikkein keskeisimpinä. Liturgisen konstituution *Sacrosanctum conciliumin* myötä pappiskeskeinen, latinankielinen messu jäi historiaan. Liturgia nähtiin aiempaa yhteisöllisemmässä valossa. Alttaripöydät irrotettiin seinistä, niin että pappi saattoi kohdata seurakuntansa kasvotusten. Maallikotkin saivat jälleen nauttia myös ehtoollisviiniä pelkän leivän sijaan. Paikallisille piispoille ja piispainkokouksille annettiin enemmän vastuuta ja paikalliskirkkojen erityispiirteet tunnustettiin.⁵

Kirkko-opillinen asiakirja *Lumen Gentium* painotti maallikkojen asemaa kirkossa pappien rinnalla. Kirkko nähtiin vaeltavana Jumalan kansana, jonka lopullinen päämäärä oli Jumalan valtakunta. Konstituutio esitti perinteisen hierarkkisen mallin rinnalle, jossa paavi oli arvoasteikon huipulla, paikalliskirkkojen yhteyttä korostaneen mallin. Piispojen kollegiaalisuutta eli yhteisöllisyyttä vahvistettiin suhteessa paaviin.⁶

Konsiili nosti katolisen kirkon suhteet muihin kristillisiin kirkkoihin aivan toiselle tasolle kuin aiemmin. Katolisessa kirkossa oli perinteisesti ajateltu, että ainoastaan sen piiristä löytyi totuus ja oikeat pelastuksen välineet. Ekumeniaa käsitelleessä asiakirjassa, *Unitatis redintegratio*, todettiin, että myös muissa kirkoissa ja kristillisissä yhteisöissä oli oikeaa uskoa ja osia totuudesta. Konsiili rohkaisi kaikkia katolilaisia osallistumaan ekumeeniseen toimintaan. Konsiilin valmisteluvaiheessa vuonna 1960 paavin kuuriaan oli myös perustettu kristittyjen ykseyden edistämiseen tähdännyt neuvosto.⁷

Kirkolliskokouksen ekumeeninen valvutuneisuus tuli esille myös sen maltillisissa teologisissa ratkaisuisissa. Konsiili ei esimerkiksi luonut itsenäistä asiakirjaa mariologiasta vaan sijoitti sen *Lumen Gentiumin* viimeiseksi kappaleeksi. Samoin Raamatun ja tradition erottaminen kahdeksi erilliseksi lähteeksi hylättiin ja korostettiin niiden yhteenkuuluvuutta.⁸

Vatikaanin II konsiilin ollessa käynnissä Helsingin hiippakuntaan nimitettiin uusi piispa. Hollantilainen Paulus Michael (Paul) Verschuren (1925–2000) nimitettiin Helsingin apulaispiispaksi ja edeltäjänsä piispa Gulielmus Cobbenin (1897–1985) tulevaksi seuraajaksi keväällä 1964. Verschuren oli vihitty papiksi vuonna 1950 ja hän kuului Pyhän sydämen veljeskuntaan. Piispa Verschurenista

⁵ Komulainen 2005, 74–75, 77; Alberigo 2006, 55–56, 61.

⁶ Komulainen 2005, 76; Alberigo 2006, 82–84.

⁷ Komulainen 2005, 76–79; Alberigo 2006, 13.

⁸ Komulainen 2005, 76–79; Alberigo 2006, 85–87.

hiippakunta sai oppineen, kielitaitoisen ja ekumeenisesti suuntautuneen piispan. Verschuren osallistui apulaispiispana Vatikaanin II konsiilin istuntoihin ja raportoi sen edistymisestä hiippakunnan lehdessä Kellojen kutsussa (vuodesta 1969 lähtien *Fides*). Kun piispa Gulielmus Cobben jäi eläkkeelle kesällä 1967, piispa Verschuren otti vastaan Helsingin hiippakunnan piispanviran. Hänen ensimmäisiä tehtäviään Helsingin piispana oli kirkolliskokouksen päättämien uudistusten toteuttaminen. Verschuren suhtautui positiivisesti konsiilin uudistuksiin ja toteutti vaadittuja muutoksia antaumuksella.⁹

Liturgisista uudistuksista keskeisimpiä oli kansankielisen liturgian käyttöönotto vähitellen vuodesta 1965 alkaen. Kansankielisen jumalanpalveluksen toteuttaminen ei ollut aivan ongelmaton, koska hiippakunta oli vahvasti kaksikielinen, minkä lisäksi Suomessa asui paljon ulkomaalaisia katolilaisia. Hiippakunnassa tehdyssä kyselyssä vain 8 prosenttia kannatti latinan poistamista kokonaan liturgiasta, ja 35 prosenttia oli sitä mieltä, ettei roomalaista liturgiaa saanut muuttaa lainkaan. Liturgisten tekstien käännöstyö jatkui aina 1980-luvulle asti. Toinen muutos, joka näkyi kirkoissa, oli alttareiden siirtäminen ulos seinästä. Maallikoiden vaikutus kirkon päätöksentekoon lisääntyi, kun hiippakuntaan perustettiin konsiilin hengessä neuvostoja.¹⁰

Vatikaanin II konsiili avasi uusia ovia myös ekumenian saralla. Piispa Verschuren perusti hiippakuntaan vuonna 1966 Ekumeenisen sekretariaatin konsiilin ekumeniadekreetin seurauksena. Sekretariaatti toimi hiippakunnan ekumeenisena yhteistyöelimenä. Jo Vatikaanin II konsiilin aikana katolinen kirkko oli käynyt säännöllisiä keskusteluja Suomen ekumeenisen neuvoston (SEN) kanssa. Katolisella kirkolla oli mahdollisuus vuodesta 1966 osallistua vierailijana neuvoston kokouksiin, kun käsiteltiin kristillistä yhteyttä koskevia kysymyksiä. Tammikuussa 1968 katolinen kirkko liittyi ekumeenisen neuvoston täysjäseneksi saaden kaksi edustajaa neuvostoon. Se oli tietävästi ensimmäinen katolinen paikalliskirkko, joka liittyi täysjäseneksi kansalliseen ekumeeniseen neuvostoon. Syinä katolisen kirkon ekumeniamyönteisyyteen nähtiin piispa Verschurenin halu luoda yhteyksiä muihin kristillisiin kirkkoihin sekä katolisen kirkon asema vähemmistökirkkona Suomessa. Katolinen kirkko osallistui alusta asti aktiivisesti ekumeenisen neuvoston toimintaan.¹¹

⁹ Vuorela 1989, 236–239; Lukkarinen 2006, 5.

¹⁰ Vuorela 1989, 238, 243, 269.

¹¹ Vuorela 1989; 226; Rusama 1999, 223–228; Lukkarinen 2006, 15–17.

Merkittävä osoitus katolisen kirkon ja Suomen kansankirkkojen yhteydestä oli piispa Verschurenin ja Suomen evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon arkkipiispojen vierailu paavin luokse Pyhän Henrikin päivänä tammikuussa 1985. Vierailun aikana vietettiin muun muassa yhteistä jumalanpalvelusta. Vierailu kiinnosti myös tiedotusvälineitä ja sitä pidettiin huomionarvoisena ekumeenisena tapahtumana.¹²

Niin merkittävä tapahtuma kuin Vatikaanin II konsiili olikin, sen herättämä henki laantui vähitellen. Jo Paavali VI oli konsiilin aikana edeltäjänsä varovaisempi ja teki monissa kysymyksissä myönnytyksiä konsiilin konservatiiviselle vähemmistölle. Erityisellä pettymyksellä suhtauduttiin hänen vuonna 1968 antamaansa ensyklikaan *Humanae Vitae*, joka vastoin teologisten asiantuntijoiden suositusta, otti kielteisen kannan ehkäisyvälineisiin. Monet olivat odottaneet uutta asennetta perhe- ja seksuaalietiikkaan. Odotukset piispojen kollegiaalisuudestakin osoittautuivat ylimitoitetuiksi, kun Paavali VI otti näin tärkeässä kysymyksessä ratkaisuvallan omiin käsiinsä. Seksuaalieettiset kysymykset olivat erityisen vaikeita Pohjoismaissa, joissa suurin osa katolilaisista oli naimisissa ei-katolilaisen kanssa. Pohjoismaiden katoliset piispat ottivatkin ensyklikasta huolimatta sallivan kannan ehkäisyyn.¹³

Monet kokivat kuitenkin erityisesti Paavi Johannes Paavali II:n vuonna 1978 alkaneen kauden vieneen kirkkoa kohti konsiilia edeltävää aikaa. Vaikka hän tapasi piispojaan enemmän kuin yksikään paavi ennen häntä, hänen kaudellaan muun muassa kollegiaalisuus väheni ja pappiskeskeisyys kirkossa kasvoi. Silti Johannes Paavali II itse julisti jatkavansa kirkolliskokouksen hengessä kaudellaan. Katolisen kirkon uusi kirkkolaki, joka astui voimaan tammikuussa 1983, oli monille ilmaus Johannes Paavali II:n tavasta johtaa kirkkoaan. Kirkkolaissa vahvistettiin Vatikaanin II konsiilin myötä perustetut piispaa avustavat hallintoelimet, kuten seurakunta-, pappien- ja pastoraalineuvostot, mutta niiden keskinäiset suhteet muuttuivat. Kirkkolaki jätti pastoraalineuvoston perustamisen hiippakunnan harkintaan ja samoin seurakuntaneuvostojen perustamisesta tuli vapaaehtoista. Kirkkolaki kasvatti pappienneuvoston roolia piispaa avustavana elimenä.¹⁴

¹² Vuorela 1989, 241.

¹³ Komulainen 2005, 74, 79; Lukkarinen 2006, 19-20.

¹⁴ Cornwell 2004, 99–101; The Times 4.4.2005 Pope John Paul II; Lukkarinen 2006, 48.

1.3. Helsingin hiippakunnan hallinto ja rakenne 1964–1988

Katolisen kirkon oikeudellinen asema Suomessa perustuu uskonnonvapauslakiin ja vuonna 1929 uskonnolliseksi yhdistykseksi rekisteröimisen yhteydessä vahvistettuun yhdyskuntajärjestykseen. Toisin kuin esimerkiksi Suomen evankelis-luterilainen kirkko, katolinen kirkko Suomessa ei ole kansallinen kirkko vaan osa maailmanlaajuista katolista kirkkoa, jonka johtaja on Rooman piispa eli paavi.¹⁵

Koko Suomi kuuluu Helsingin hiippakuntaan, jota johtaa piispa. Piispaa avustaa hiippakunnan hallinnossa yleisvikaari, joka voi toimia myös piispan sijaisena. Helsingin hiippakunnan piispa on jäsenenä Pohjoismaiden piispainkokouksessa yhdessä Kööpenhaminan, Oslon, Reykjavikin, Tromssan, Trondheimin ja Tukholman piispojen eli kaikkien Pohjoismaiden katolisten piispojen kanssa. Piispainkokouksen tehtäviin kuuluu soveltaa kirkon keskushallinnon ohjeita ja edustaa Pohjoismaita katolisessa kirkossa. Piispat tekevät viiden vuoden välein niin sanotun *ad limina* -vierailun (*visitatio ad limina apostolorum*) paavin luokse, missä he antavat selvityksen hiippakuntiansa tilanteesta ja tapaavat Vatikaanin keskushallinnon eri osastojen edustajia. Pyhää istuinta, eli Vatikaanivaltiota, edustaa Pohjoismaissa suurlähettilään arvoinen pronuntius, jonka tehtäviin kuuluu toimia yhteyskanavana Vatikaanin ja Pohjoismaiden hiippakuntien välisissä kirkollisissa asioissa.¹⁶

Helsingin hiippakuntaan perustettiin Vatikaanin II konsiilin jälkeen useita neuvostoja, joilla ei ollut varsinaista päätösvaltaa vaan neuvoa-antava asema. Neuvostojen kautta maallikot pääsivät osallistumaan hiippakunnan ja seurakuntien päätöksentekoon. Yksi keskeisimmistä neuvostoista oli pastoraalineuvosto, joka perustettiin vuonna 1974. Pastoraalineuvosto muodostuu seurakuntaneuvostojen, pappien ja sääntökuntalaisten valitsemista jäsenistä sekä hiippakunnassa toimivien yhdistysten edustajista ja piispan nimittämistä jäsenistä. Neuvosto edustaa siis hiippakunnan kaikkia tahoja. Pastoraalineuvosto on neuvoa-antava elin ja sen keskeisiin tehtäviin kuuluu muun muassa pastoraalisen työn suunnittelu, esimerkiksi uskonnonopetus ja -kurssit sekä tarvittavien julkisten kannanottojen esittäminen. Pastoraalineuvoston puheenjohtajana toimii piispa. Hiippakunnassa on myös talousneuvosto, joka käsittelee ja hyväksyy seurakuntien

¹⁵ KATT 1989; Vuorela 1989, 225.

¹⁶ KATT 1989.

ja hiippakunnan talousarviot ja tilinpäätökset. Talousneuvostoon kuuluu piispan lisäksi kaksi jäsentä.¹⁷

Toinen merkittävä neuvosto koko hiippakunnan tasolla on pappienneuvosto, joka perustettiin joulukuussa 1967. Pappienneuvostoon kuuluvat kaikki Suomessa toimivat katolisen kirkon papit. Neuvoston tarkoituksena on käsitellä muun muassa sielunhoidollisia ja hiippakunnan liturgiseen elämään liittyviä asioita sekä toimia piispan tukena ja pappien keskustelufoorumina. Neuvosto kokoontuu kahden päivän ajan vähintään kerran vuodessa. Kun katolisen kirkon uusi kirkkolaki, joka nosti pappienneuvoston pastoraalineuvoston edelle, astui voimaan 1983, *Fidesissä* pohdittiin, oliko muutos askel taaksepäin kohti pappisvaltaista kirkkoa. Piispa Verschuren kuitenkin vakuutti, että pastoraalineuvoston rooli olisi edelleen tärkeä.¹⁸

Seurakuntiin perustettiin seurakuntaneuvostot vuonna 1967. Seurakuntalaiset valitsevat neuvoston jäsenet, joiden toimikausi on viisivuotinen. Toimielimen keskeisin tehtävä on osallistua seurakunnan toiminnan suunnitteluun. Seurakuntiin perustettiin vuonna 1984 myös talousneuvostot, joihin kuuluvat kirkkoherra ja kaksi hänen nimittämäänsä seurakuntalaista. He valmistelevat talousarvion ja tilinpäätöksen, jotka lähetetään hiippakunnan talousneuvoston hyväksyttäväksi.¹⁹

Helsingin hiippakunta siirrettiin vuonna 1977 Kansojen evankelioinnin kongregaation alaisuudesta eli lähetysoikeuden piiristä yleisen oikeuden piiriin. Pohjoismaiden piispat tekivät yhdessä anomuksen paaville hiippakuntiansa siirtämisestä yleisen oikeuden alaisuuteen. He kokivat, että oli tärkeää tunnustaa Pohjoismaiden hiippakuntien asema itsenäisinä diasporahiippakuntina eikä lähetyksinä. Muutos merkitsi hiippakuntien itsenäisyyden lisääntymistä ja vahvisti Pohjolan hiippakuntien tasaveroista asemaa suhteessa Euroopan muihin hiippakuntiin ja piispainkokouksiin.²⁰

Toisin kuin Suomen evankelis-luterilaisella ja ortodoksisella kirkolla, katolisella kirkolla ei ole Suomessa verotusoikeutta. Tämä vaikeutti kirkon taloudellista asemaa. Tuloja saatiin keräämällä seurakuntalaisilta jäsenmaksua, kolehdeista, vapaaehtoisista lahjoituksista sekä ulkomailta, etenkin Saksasta. Das Bonifatiuswerk der deutschen Katholiken -niminen Saksan katolisen

¹⁷ KATT 1989; Vuorela 1989, 244–245.

¹⁸ KATT 1989; Vuorela 1989, 243; Lukkarinen 2006, 48.

¹⁹ KATT 1989; Vuorela 1989, 245.

²⁰ Vuorela 1989, 114, 225, 230–232, 240–241; Lukkarinen 2006, 32–33.

piispainkokouksen hallinnoima avustusjärjestö auttoi taloudellisesti Suomen ja Pohjoismaiden katolisia kirkkoja. Bonifatiuswerk oli erikoistunut avustamaan katolilaisia diaspora-alueilla eli maissa, joissa vähemmän kuin 5 prosenttia väestöstä oli katolilaisia. Järjestö tuki muun muassa kirkkojen ja toimintakeskusten rakentamista. Jatkuviin menoihin hiippakunta sai tukea Saksan piispainkokoukselta, jonka kanssa Pohjoismaiden piispainkokous oli tehnyt sopimuksen. Vuonna 1987 otettiin käyttöön ”vapaaehtoinen kirkollisvero”, joka oli yksi prosentti jäsenten verotettavasta tulosta ja koski kaikkia kirkon jäseniä. Katolinen kirkko pyrki omavaraisuuteen, mutta ei vuoteen 1988 mennessä ollut kyennyt saavuttamaan sitä.²¹

Katolinen kirkko oli hyvin pieni Suomessa – vuoden 1988 lopussa jäseniä oli vajaat 4 200. Vain 0,07 prosenttia suomalaisista kuului katoliseen kirkkoon. Suomen kokoisessa maassa tilanne oli haastava, koska katolilaiset asuivat diasporassa eli hajallaan ympäri maata. Suomessa oli vuoden 1988 lopussa viisi seurakuntaa ja yksi kappeliseurakunta. Helsingissä olivat Pyhän Henrikin katedraaliseurakunta ja Pyhän Marian seurakunta, Turussa oli Pyhän Birgitan ja Autuaan Hemmingin seurakunta, Jyväskylässä Pyhän Olavin seurakunta ja Tampereella Pyhän ristin seurakunta. Kaakkois-Suomea ja Lahtea varten perustettiin vuonna 1985 Autuaan Ursulan kappeliseurakunta. Kappeliseurakunnan jäsenet kuuluivat virallisesti joko toiseen Helsingin seurakunnista tai Jyväskylän seurakuntaan, mutta muodostivat käytännössä oman seurakunnan.²²

Niin pieni kuin katolinen kirkko olikin, sen jäsenet olivat erittäin kirjavaa joukkoa. Esimerkiksi hiippakunnan suurimmassa seurakunnassa, Pyhän Henrikin seurakunnassa, vuonna 1971 tehdyn laskelman mukaan seurakuntaan kuului 818 suomenkielistä, 317 ruotsinkielistä ja 98 muunkielistä jäsentä. Kolmasosa seurakunnan jäsenistä oli siis äidinkieleltään muun kuin suomenkielisiä. Osa katolilaisista toivoi, että Suomeen olisi perustettu ruotsinkielinen seurakunta, mutta piispa Verschuren painotti hiippakunnan yhtenäisyyttä kielirajoihin katsomatta. Hänen mielestään oli kuitenkin tärkeää, että ruotsinkieliset seurakuntalaiset saivat palvelua omalla kielellään. Seurakuntalaisten lisäksi papistossa ja sisarissa oli monen eri kielen ja kulttuurin edustajia. Suurin osa papistosta oli hollantilaisia ja he kuuluivat vuonna 1878 isä Leo Dehonin

²¹ Vuorela 1989, 114, 225; Verschuren 1995; BFW 2007.

²² KATT 1989; Vuorela 1989, 388; BFW 2007.

perustamaan Pyhän sydämen veljeskuntaan. Veljeskunta painottaa toiminnassaan seurakunta- ja opetustyötä, sosiaalista toimintaa sekä lähetystyötä.²³

Helsingin hiippakunnassa toimi useita sääntökuntia, jotka tukivat seurakuntien toimintaa. Jeesuksen pyhän sydämen sisaret osallistuivat uskonnonopetukseen ja huolehtivat pappilan ja piispantalon taloudesta. Kalleimman veren sisaret olivat erikoistuneet kasvatustehtäviin ja he pitivät Englantilaista koulua Helsingissä ja Tampereella. Dominikaanit edistivät katolista kulttuuritoimintaa ylläpitämällä kulttuurikeskus *Studium Catholicumia*, jossa on muun muassa laaja kirjasto. Vuoteen 1977 asti ainoa suomalaissyntyinen katolinen pappi oli dominikaani-isä Martti Voutilainen. Jeesuksen pikkusisarilla oli yhteisö Tampereella ja Piikkiössä. He työskentelivät tavallisissa töissä ja osallistuivat näin köyhien ja syrjäytyneiden auttamiseen. Ursuliinisisaret pitivät lastentarhaa Jyväskylässä ja Helsingissä ja osallistuivat seurakuntien uskonnonopetukseen. Rakkauden lähetysveljet aloittivat toiminnan Suomessa vuonna 1985 auttaen puutteessa olevia ja hädänalaisia. Birgittalaissisaret palasivat Suomeen 1986 ja perustivat Turkuun vieraskodin ja opiskelija-asuntolan. Sisaret painottavat päivittäistä rukoilua ja mietiskelyä. Karmeliittasisaret aloittivat työnsä Suomessa 1988 ja perustivat yhteisön Espoon Myllyjärvelle vuonna 1989. Suomessa toimi vuonna 1988 noin 30 luostariveljeä tai sisarta.²⁴

Kirkon piirissä toimi useita yhdistyksiä, jotka tukivat kirkon toimintaa keskittyen tiettyyn kohderyhmään. Tärkeimmät yhdistykset olivat *Academicum Catholicum (AC)*, *Juventus Catholica (JC)* ja Teresat. *Academicum Catholicum* oli vuonna 1936 perustettu akateemisten katolilaisten keskustelu- ja kulttuuriseura, joka toimi pääkaupunkiseudulla. Se järjesti keskustelutilaisuuksia ja luentoja katolisesta kulttuurista. Vuonna 1984 AC:lla oli reilut 100 jäsentä. *Juventus Catholica* oli ”Pyhän Henrikin nuorisoseura”, joka oli myös aloittanut toimintansa vuonna 1936. JC:n tarkoituksena oli koota yhteen katolisia nuoria keskustelemaan ja toimimaan yhdessä. Katolinen naisyhdistys Teresa ry perustettiin Helsingissä Anna-yhdistyksen pohjalta vuonna 1953. Myös Turussa toimi oma Teresa-yhdistys ja 1980-luvulla toiminta laajennettiin koko hiippakunnan kattavaksi. Tämän myötä toiminta laajeni Kouvolaan ja Jyväskylään. Yhdistys avusti vähävaraisia vanhuksia ja lapsiperheitä sekä tuki

²³ KATT 1989; Vuorela 1989, 222, 269, 402–403; SCJ s.a.;

²⁴ KATT 1989; Vuorela 1989, 285–298, 403–404.

nuorisotyötä. Toimintaa rahoitettiin järjestämällä myyjäisiä sekä lahjoituksilla ja testamenteilla.²⁵

Sääntökuntien ja yhdistysten lisäksi hiippakunnassa toimii muutamia katoliseen kirkkoon kuuluvia liikkeitä kuten Opus Dei ja Neokatekumenaalinen tie. Opus Dei on katolisen kirkon personaaliprelatuuri eli se keskittyy tiettyyn pastoraaliseen tehtävään. Opus Dei koostuu sekä maallikoista että papeista, joita yhdistää halu sitoutua henkilökohtaisen pyhyiden tavoitteluun, jota toteutetaan kaikessa arkisessa elämässä. Opus Dei aloitti työnsä Suomessa syksyllä 1987, jolloin kaksi liikkeen pappia, espanjalainen Bartolomé Menchen ja espanjalais-saksalainen Josef Platz, saapuivat Suomeen. He perustivat miestenkeskuksen ja Bulevardi Foorumi -kulttuurikeskuksen Fredrikinkadulle vielä samana vuonna. Kulttuurikeskuksessa järjestetään kulttuuritilaisuuksia, luentoja ja seminaareja. Keskuksen ”toiminta perustuu kristillisiin arvoihin ja on avoin kaikille vakaumuksistaan riippumatta”.²⁶

Neokatekumenaalinen tie tai lyhyemmin neokatekumenaatti on katolinen maallikkoliike, joka pyrkii kasteen merkityksen vahvistamiseen sekä henkilökohtaisen uskon löytämiseen. Neokatekumenaatti sai alkunsa Espanjassa vuonna 1964, kun liikkeen perustajat Francisco (Kiko) Argüello ja Carmen Hernández alkoivat julistaa evankeliumia Madridin slummeissa asuneille ihmisille. Madridin arkkipiispan tukemana liike alkoi levitä Espanjassa ja muutaman vuoden kuluttua myös sen ulkopuolelle.²⁷

Neokatekumenaatti tarkoittaa uutta katekeesia eli kasteen jälkeistä kristillistä kasvatusta. Liike painottaa kolmea asiaa: Jumalan sanaa, liturgiaa ja yhteisöä. Katekeesi toteutetaan seurakunnissa pienissä ryhmissä, jotka koostuvat eri-ikäisistä ja erilaisista taustoista tulevista ihmisistä. Vaikka neokatekumenaatti toimii hiippakuntien sisällä ja sen piispan hyväksymänä, se järjestää muun muassa omia messuja, joiden muoto poikkeaa tavallisesta katolisesta messusta.²⁸

Ensimmäiset neokatekumenaatin jäsenet asettuivat Suomeen vuonna 1986. Paavi Johannes Paavali II lähetti neokatekumenaatin perustajien ehdotuksesta muutamia perheitä lähetystyöhön Euroopan ”maallistuneimpiin paikkoihin”.

²⁵ Vuorela 1989, 170, 326, 328–337; Jan Aartsin haastattelu 18.5.2007.

²⁶ Ketola 2006; 17–18, 29–34, 36, 65; BF s.a.

²⁷ Säännöt 2002.

²⁸ Säännöt 2002.

Oscar ja Paola Pasinaton perhe tuli Suomeen ja asettui Ouluun, missä katolilaisia oli vain vähän.²⁹

²⁹ Perhe s.a.

2. Paavi Johannes Paavali II:n käännteentekevä Pohjoismaiden-vierailu kesällä 1989

2.1. Vierailun valmistelut sujuvat hyvässä yhteistyössä

Paavi Johannes Paavali II matkusti paaviuskautensa aikana enemmän ja kauemmas kuin yksikään paavi ennen häntä. Hän teki lähes 27-vuotisella kaudellaan yli 100 ulkomaanmatkaa ja vieraili kaikilla asutuilla mantereilla. Suurin osa matkoista oli paimenmatkoja paikallisten katolilaisten luokse, mutta usein matkoilla oli myös selkeä poliittinen tarkoitus. Hän saattoi uhmata ja arvostella paikanpäällä diktatuureja ja puhua rauhan puolesta konfliktialueilla. Joidenkin arvostelijoiden mielestä matkat olivat pääasiassa näytöstä ja seremoniaa, ja vaikka Johannes Paavali II keräsikin aina laajan kansanjoukon ympärilleen, vain harvassa maassa häneen suhtauduttiin varauksettoman ihastuneesti. Johannes Paavali II:n mielestä hänen tehtävänsä evankeliumin julistajana kuitenkin vaati viestin viemistä konkreettisella tavalla ympäri maailman. Matkat myös vahvistivat paavin asemaa katolisen kirkon johdossa ja kirkon keulakuvana.¹

Vaikka matkojen kohteina olivat yleensä vahvasti katoliset maat, matka Pohjoismaihin kesällä 1989 ei ollut ensimmäinen, jonka Johannes Paavali II teki alueelle, jossa katolilaiset olivat vähemmistönä. Hän vieraili Englannissa vuonna 1982 ja oli näin ollen ensimmäinen paavi, joka vieraili saarivaltiossa. Vierailu oli ekumeenisestikin merkittävä, koska sen aikana paavi rukoili Canterburyn tuomiokirkossa yhdessä sen arkkipiispan Robert Runcien kanssa.²

Paavi Johannes Paavali II:n 42. ulkomaanmatkaa, jonka kohde oli Pohjoismaat, ryhdyttiin todenteolla suunnittelemaan vuonna 1987. Pohjoismaiden katolinen piispainkokous esitti viisivuosittain toteutettavalla *ad limina* -käynnillään Roomassa vuonna 1987 paaville kutsun saapua vierailulle Pohjoismaihin. Jo viisi vuotta aiemmin oli paaville esitetty periaatteellinen kutsu saapua Pohjoismaihin, "kun aika on kypsä". Ennen virallisen kutsun esittämistä Pohjoismaiden katolisen piispainkokouksen puheenjohtaja piispa Verschuren oli varmistanut kaikilta Pohjoismaiden luterilaisilta arkkipiispoilta, ettei heillä ollut mitään vierailua vastaan. Kun paavi hyväksyi vierailukutsun, Suomen evankelis-luterilaisen kirkon

¹ Hebblethwaite & Hebblethwaite & Stanford 2005; The Times 4.4.2005 Pope John Paul II; Huovinen 1989; Heininen 2004, 171.

² Hebblethwaite & Hebblethwaite & Stanford 2005; The Times 4.4.2005 Pope John Paul II.

arkkipiispa John Vikström esitti kirkon ulkomaanasiain neuvoston kanssa paaville tervetulo- toivotuksen saapua Suomeen. Vierailun luonne oli siis jo alusta asti ekumeeninen ja maiden luterilaisten kansankirkkojen mielipide otettiin huomioon. Tuleva vierailu oli historiallinen, koska tietävästi koskaan aiemmin paavi ei ollut käynyt Pohjoismaissa. Matka oli myös siinä mielessä erityislaatuinen, että Pohjoismaissa oli vain noin 200 000 katolilaista ja se oli luterilaisuuden voimakkainta kannatusaluetta.³

Helsingin piispa Paul Verschurenin mukaan paavin vierailu tulisi olemaan ensisijaisesti paimenmatka Pohjoismaissa asuvien katolilaisten luokse. Matkan tarkoituksena oli vahvistaa alueen katolilaisten uskoa, lujittaa paikalliskirkkojen siteitä maailmanlaajaan kirkkoon ja rohkaista hiippakuntia pastoraalisissa tehtävissä. Sen lisäksi, että paavin matka olisi vierailu omien luo, sen toivottiin edistävän ja syventävän yhteyksiä paikallisiin kansankirkkoihin ja muihin kristillisiin kirkkoihin ja yhteisöihin. Verschurenin suunnitelmien mukaan sekä Suomen evankelis-luterilainen että ortodoksinen kirkko osallistuisivat paavin vierailuun. Hyvän pohjan tälle antoi vuonna 1985 aloitettu perinne viettää tammikuussa olevaa Pyhän Henrikin muistopäivää Vatikaanissa näiden kolmen kirkkokunnan edustajien kesken. Kolmas ulottuvuus paavin vierailussa oli sen merkitys valtiovierailuna. Koska paavi oli hengellisen tehtävänsä lisäksi itsenäisen valtion päämies, vierailu ei ollut mahdollinen ilman presidentin ja hallituksen suostumusta.⁴

Vaikka vuonna 1987 ei ollut vielä tarkkaa tietoa siitä, koska paavin vierailu toteutuisi, sen valmistelut aloitettiin välittömästi. Sen lisäksi, että vierailu vaati ulkoista suunnittelua, piispa Verschuren kehotti kaikkia katolilaisia valmistautumaan vierailuun sisäisesti. Hengellisellä valmistautumisella piispa tarkoitti sitä, että kaikki kirkon jäsenet ymmärtäisivät paremmin olevansa maailmanlaajan katolisen kirkon jäseniä, vaikka asuivat kaukana sen keskuksesta ja hajallaan suuressa maassa. Piispa kehotti ihmisiä myös pohtimaan omaa rooliaan seurakunnassa. Virallisesti hengellinen valmistautuminen paavin vierailuun alkoi 13. elokuuta 1988 hiippakunnan juhlassa. Jokaiselle kuukaudelle oli valittu oma kymmentä käskyä mukaileva teemansa, jonka avulla seurakunnissa

³ Verschuren 1989a, 3; Verschuren 1987a (haastattelu); Fides 5/1987 Paavi on kutsuttu Pohjoismaihin; US 20.5.1989 Paavin saama julkisuus auttaa kaikkia kirkkoja; Risto Cantellin haastattelu 16.5.2007.

⁴ Verschuren 1987b; Fides 11/1988 Paavin paimenmatka Pohjoismaihin.

valmistauduttiin hengellisesti paavin saapumiseen.⁵ Paavin vierailu oli Suomen katolilaisille erittäin merkittävä tapahtuma ja siihen haluttiin valmistautua hyvissä ajoin ja kunnolla.

Koska Suomen, Ruotsin, Norjan, Tanskan ja Islannin katoliset piispat olivat kutsuneet paavin vierailulle maihinsa, he ensisijaisesti suunnittelivat matkan aikataulua ja ohjelmaa yhdessä Vatikaanin kanssa. Helsingin hiippakunnassa perustettiin toimikunta valmistelemaan paavin vierailua Suomessa. Piispa kutsui toimikunnan jäseniksi johtaja Georg Ekströmin, E. Reenpään ja isä Cornelis Putsin. Toimikunnan ensimmäinen tehtävä oli laatia suunnitelmaluonnos koskien vierailun Suomen osuutta. Piispainkokouksen Ja hiippakunnan valmistelujen ohessa valtiollisella tasolla valmistauduttiin arvovieraan vastaanottoon.⁶

Luterilainen kirkko asetti kaksi työryhmää vuoden 1988 lopussa valmistelemaan vierailun ekumeenista osuutta. Toisen työryhmän asetti Turun tuomiokapituli ja siihen kuuluivat muun muassa arkkipiispa John Vikström ja Turun tuomiorovasti Jukka Paarma. Työryhmän tehtävänä oli suunnitella Turun tuomiokirkossa vietettävää ekumeenista jumalanpalvelusta. Toinen työryhmä toimi kirkon ulkoasiain neuvoston alaisuudessa ja sen jäseniä olivat muun muassa arkkipiispan sihteeri Risto Cantell ja apulaisprofessori Eero Huovinen. Ryhmän pääasiallinen tehtävä oli pohtia, mitä vierailu merkitsi Suomen luterilaiselle kirkolle ja miten siihen tuli valmistautua teologisesti.⁷

Kesällä 1988 saatiin vahvistus paavin matkan ajankohdasta. Paavi vierailisi Pohjoismaissa 1.-9. kesäkuuta 1989. Suomessa Paavi viettäisi kaksi päivää 4.-6. kesäkuuta. Vierailun ohjelma oli myös pääpiirteissään jo tiedossa. Pohjoismaiden piispainkokous oli valinnut vierailun yhteiseksi temaksi "Menkää kaikkeen maailmaan ja julistakaa evankeliumia kaikille luoduille" (Mark. 16:15). Suomen hiippakunnan tunnuslause oli "Yhdessä Kristuksen tiellä". Matkan aikana pidettävien puheiden ja saarnojen oli tarkoitus liittyä jotenkin näihin teemoihin.⁸ Suomen teemasta kävi ilmi kaksi ulottuvuutta: Suomen pienen katolisen kirkon yhteys maailmanlaajaan katoliseen kirkkoon sekä ekumeeninen tavoite kulkea rinnakkain toisten kristittyjen kanssa Kristuksen viitoittamaa tietä.

Hengellisen ja käytännöllisen valmistautumisen lisäksi paavin vierailuun täytyi varautua taloudellisesti. Piispa Verschuren lähetti alkuvuodesta 1989 kaikille

⁵ Verschuren 1987b; Fides 11/1988 Piispa kutsuu valmistautumaan.

⁶ Fides 11/1987 Paavin vierailua valmistellaan.

⁷ KUNA PV 1989 VRA muistio 15.12.1988; Fides 11/1987 Paavin vierailua valmistellaan; Risto Cantellin haastattelu 16.5.2007.

⁸ Fides 11/1988 Piispa kutsuu valmistautumaan.

hiippakuntansa jäsenille kirjeen, jossa hän pyysi ihmisiä jakamaan vierailusta koituvaa taloudellista vastuuta. Vaikka paavi vastasi omista matkakuluistaan ja Suomen valtio kantoi osan vierailun kustannuksista, hiippakunnan osaksi jäi maksettavaa arviolta noin satatuhatta markkaa. Suurin menoerä oli messu Helsingin Jäähallissa. Katolisen kirkon jäseniltään saaman tuen lisäksi kuluja katettiin teettämällä mitali paavin Pohjoismaiden-vierailun kunniaksi. Pronssisen mitalin hinta oli 250 markkaa ja hopeisen 880 markkaa. Kolmannes mitalin myyntituloista käytettiin vierailun kustannusten kattamiseen. Jyväskylän Olavin seurakunnan naisjärjestö Teresa puolestaan valmistutti paavin värien mukaisen kelta-valkoisen kaulaliinan, jonka myynnistä saadut tulot käytettiin osittain kaukana asuvien katolilaisten matkakuluihin Helsinkiin.⁹ Jo ennestään talousvaikeuksissa kamppailevalle kirkolle paavin vierailu oli taloudellisesti iso rasitus.

Keskeisin tapahtuma paavin Suomen-vierailussa oli Helsingin jäähallissa järjestetty paavinmessu. Pääsylippuja messuun alettiin jakaa keväällä 1989. Ilmaiset liput jaettiin seurakuntien kautta niin, että ensisijalla olivat seurakuntien jäsenet. Ylijääneet liput annettiin muille messusta kiinnostuneille. Piispa Verschuren kutsui noin sata kutsuvierasta messuun. Pian kävi selväksi, että paavinmessu kiinnosti muitakin kuin katolilaisia. Toukokuussa jonotuslistat olivat venyneet jo niin pitkiksi, että varauksia oli enemmän kuin hallissa paikkoja, joita oli noin 8000. Joidenkin huhujen mukaan messuun oli niin kova tungos, että lippuja olisi jopa myyty laittomasti. Ilmeisesti alun perin STT:n uutisen mukaan lippuja olisi toukokuussa myyty mustassa pörssissä 700 markalla. Myöhemmin tieto kuitenkin osoittautui ilmeisesti virheelliseksi.¹⁰

Vierailun valmistelut sujuivat Suomessa hyvässä yhteistyössä katolisen kirkon, luterilaisen kirkon ja valtion edustajien kesken. Risto Cantellin mukaan merkittävä tekijä valmistelujen sujumisessa oli piispa Verschuren. Hänellä oli arvostettu asema niin Pohjoismaisten katolisten hiippakuntien keskuudessa, mutta myös luterilaisten kirkkojen johtajat tunsivat hänet ja luottivat häneen. Cantellin mukaan piispa Verschuren oli usein maininnut, että suurimmat ongelmat järjestelyissä olivat Vatikaanin edustajien kanssa. Vatikaanissa ei ymmärretty luterilaisten kirkkojen luonnetta ja alueen ekumeenista tilannetta. Monet luulivat,

⁹ Fides 4/1989 Vetoamus taloudellisesta tuesta paavin vierailulle; Fides 5/1989 Paavin vierailun järjestelyjä; IS 13.3.1989 Paavin vierailuun kerätään rahaa; Kmaa 25.5.1989 Paavista mitali.

¹⁰ Fides 5/1989 Paavin vierailun järjestelyjä; Fides 9/1989 Paavi kiinnostaa (pääk.); US 30.5.1989 Paavin messuun kova tungos; IL 6.6.1989 Mustan pörssin lippukauppa olikin ankk.

että Pohjoismaat olivat täysin sekularisoituneita ja kirkot menettäneet merkityksensä. Toinen haaste, erityisesti Suomen katoliselle kirkolle, oli valmistelujen vaatima aika ja niiden massiivisuus resursseihin nähden.¹¹ Vaikka Helsingin hiippakunta oli vuonna 1977 siirretty lähetysoikeuden alaisuudesta yleisen oikeuden piiriin ja se oli näin saanut aiempaa itsenäisemmän aseman, Vatikaanissa ei selvästi edelleenkään ymmärretty katolisen kirkon asemaa ja Suomen uskonnollista tilannetta. Ilmeisesti Pohjoismaat miellettiin edelleen jossain määrin lähetyalueiksi.

2.2. Paavi hurmaa suomalaiset kirkkokuntaan katsomatta

Paavi Johannes Paavali II:n ensimmäinen vierailukohde Pohjolassa oli Norja. Hän saapui seurueineen 1. kesäkuuta 1989 Roomasta Osloon, josta hän jatkoi matkaansa Trondheimiin ja Tromssaan. Matka ei alkanut kaikin puolin hyvissä tunnelmissa. Norjan luterilaisen kirkon 11 piispasta vain 4 osallistui ekumeeniseen rukoushetkeen Nidarosin tuomiokirkossa Trondheimissa. Syiksi piispat esittivät muun muassa sen, ettei Johannes Paavali II edistänyt ekumeniaa ja että heillä oli ”muuta tekemistä”. Osa paaville pidetyistä puheista oli myös sävyiltään vaativia. Oslon luterilainen piispa Andreas Arflot kehotti paavia tunnustamaan protestanttiset kirkot todellisiksi, itsenäisiksi kirkoiksi. Trondheimissa pitämässään puheessa paavi ”pahoitteli maallistumista ja erityisesti avioerojen lisääntymistä” ja oli huolissaan miehen ja naisen muuttuneista rooleista. Paavi joutui myös kohtaamaan lähinnä herätysliikkeiden edustajista koostuvia mielenosoittajia. Norjasta matka jatkui Islantiin, jonka jälkeen vuorossa oli Suomi.¹²

Paavin seurueeseen, joka kulki hänen mukanaan koko Pohjoismaiden-matkan ajan, kuului lähes kolmekymmentä henkeä. Vatikaanista seurueeseen kuului lukuisa joukko kardinaaleja, muun muassa Vatikaanin ulkoministeri Agostino Casaroli ja kristittyjen ykseyden edistämisen sihteeristön presidentti Johannes Willebrands, arkkipiispoja, pappeja ja virkamiehiä. Tämän lisäksi paavin mukana oli useita lehdistön edustajia, esimerkiksi Vatikaanin radiosta ja Vatikaanin epävirallisesta äänenkannattajasta *L'Osservatore Romanosta*, turvamiehiä ja

¹¹ Teemu Sipon haastattelu 3.4.2007; Risto Cantellin haastattelu 16.5.2007; Jan Aartsin haastattelu 18.5.2007.

¹² HS 1.6.1989 Johannes Paavali II aloittaa matkansa Pohjoismaihin; HS 4.6.1989 Suomen poliittinen erityisasema sai Johannes Paavali II:n innostumaan; Kmaa 6.6.1989 Pakolaiset ja avioerot esillä Norjassa.

lääkäri. Pohjoismaiden piispainkokouksen puheenjohtaja, Helsingin piispa Paul Verschuren, Tukholman apulaispiispa ja vierailun koordinaattori William Kenney ja Pohjoismaiden pronuntius eli Vatikaanivaltion diplomaattiedustaja, arkkipiispa Henri Lemaître liittyivät seurueeseen Oslossa. Luonnollisesti paavin seuruetta seurasi myös valtava määrä toimittajia sekä ulkomailta että Pohjoismaista.¹³

Paavi saapui sunnuntai-iltana 4. kesäkuuta 1989 lentokoneella Reykjavikista Helsinkiin. Tapansa mukaan ensimmäiseksi astuttuaan ulos lentokoneesta paavi kumartui suutelemaan Suomen maaperää. Vasta tämän jälkeen hän tervehti vastaan tulleita ihmisiä: ulkoministeri Pertti Paasiota, Suomen Pyhän istuimen suurlähettiläs Richard Töttermania puolisoineen, ulkoministeriön protokollaosaston päällikköä Johannes Bäckströmiä, presidentin adjutanttia, majuri Kari Kasurista sekä katolisen hiippakunnan edustajaa yleisvikaari Jan Aartsia. Lentokentältä paavi lähti kohti presidentinlinnaa, jossa pidettiin viralliset vastaanottojuhlallisuudet. Linnan eteen oli kerääntynyt suuri joukko ihmisiä tervehtimään paavia, joka vilkutti parvekkeelta kansanjoukolle.¹⁴

Juhlallisuuksien jälkeen paaville oli järjestetty keskusteluhetki tasavallan presidentti Mauno Koiviston kanssa. Presidentti Koivisto ja Johannes Paavali II keskustelivat ensin yksityisesti Euroopan ja maailman tilanteesta, jonka jälkeen molemmat pitivät virallisen tervehdyspuheen. Presidentti Koivisto kiitti puheessaan Suomen katolisen kirkon antamaa panosta maan sivistykselliselle ja henkiselle elämälle. Koivisto kertoi arvostavansa Johannes Paavali II:n tekemää työtä rauhan ja ihmisoikeuksien edistämiseksi. Paavi kiitti puheessaan Suomea sitoutumisesta rauhan ja kansojen itsemääräämisoikeuden eteen tehtävään työhön. Hän esitti toiveen, että vierailu tiivistäisi Pyhän istuimen ja Suomen jo ennestään hyviä suhteita. Paavi myös toivoi, että katolisen kirkon yhteys luterilaiseen ja ortodoksiseen kirkkoon Suomessa syvenisi entisestään matkan myötä.¹⁵

Kun ensimmäinen ilta Suomessa oli omistettu pelkästään valtiovallalle, vierailun hengellinen osuus alkoi seuraavana päivänä. Heti aamulla paavi lensi Turkuun ekumeeniseen jumalanpalvelukseen, jota vietettiin Turun tuomiokirkossa. Matkalla lentoasemalta tuomiokirkolle paavi teki suunnitelmista poiketen vierailun katoliseen kirkkoon, jossa hän tapasi Turun katolilaisia.¹⁶

¹³ Kotimaa 25.5.1989 Paavin seurueessa lähes 30 henkeä; Fides 10/1989 Paavin Pohjoismaiden-seurue.

¹⁴ Fides 11/1989 Paavi rakensi hengellistä Pohjolaa.

¹⁵ Johannes Paavali II 1989a, 28–31; Koivisto 1989, 24–25; Fides 11/1989 Paavi rakensi hengellistä Pohjolaa.

¹⁶ US 6.6.1989 Ylimääräinen hartaushetki ilahdutti turkulaisia.

Ekumeeniseen jumalanpalvelukseen, jota isännöi Suomen luterilainen kirkko, oli kutsuttu maan kirkkojen edustajien lisäksi arvovaltainen joukko valtion, yliopistojen, aluehallinnon ja Turun kaupungin edustajia. Paikalla olivat muun muassa pääministeri Harri Holkeri ja opetusministeri Christoffer Taxell.

Luterilainen kirkko oli kutsunut jumalanpalvelukseen kaikkien Suomessa toimivien kristillisten kirkkojen ja yhteisöjen edustajat. Mahdollisuuden olivat jättäneet käyttämättä muun muassa helluntaiherätyksen ja vapaakirkon edustajat. Suurimpana syynä kieltäytymiseen oli paavin läsnäolo jumalanpalveluksessa. Vierailun vahvasta ekumeenisesta luonteesta huolimatta kaikki eivät ottaneet paavia avosylin vastaan. Suomessa kaikki luterilaisen kirkon piispat olivat kuitenkin mukana rukoushetkessä ja sen jälkeisessä keskustelutilaisuudessa.¹⁷

Ennen rukoushetkeä paavi tervehti kirkon eteen kerääntyneitä ihmisiä. Poliisi oli varautunut pieniin mielenosoituksiin, mutta ainoat mielenilmaukset olivat kahden miehen esittelemät plakaatit, joista toisessa oli paavin ja Hitlerin ja toisessa paavin ja mafioson kuvat. Miehillä oli myös banderolli, jossa luki ”paavius – historian suurin huijaus”. Miehet kertoivat toimivansa itsenäisesti eikä heidän mahdollinen viiteryhmänsä käynyt ilmi.¹⁸

Ekumeenisessa jumalanpalveluksessa puhui arkkipiispa John Vikström, saarnasi paavi Johannes Paavali II ja tekstin lukijoina toimivat piispa Verschuren ja Suomen ortodoksisen kirkon arkkipiispa Johannes sekä ruotsinkielisten baptistien ja metodistien sekä anglikaanikirkon edustajia.¹⁹ Arkkipiispa Vikström totesi puheessaan, että:

meidän on avoimesti ja rehellisesti tunnustettava, ettemme ole ainoastaan erilaisia vaan myös eri mieltä eräistä asioista. Me tiedämme kuitenkin myös, että se, mikä meitä yhdistää, on paljon enemmän ja paljon voimakkaampaa kuin se, mikä meitä erottaa. — — monimuotoisuus voi — — olla parempi yhteyden tae ja palvelija kuin pyrkimys ulkonaiseen yhdenmukaisuuteen asioissa, jotka eivät ole pelastuksen kannalta ratkaisevia.²⁰

Myös Johannes Paavali II käsitteli saarnassaan kristittyjen ykseyspyrkimyksiä ja erityisesti omaa rooliaan siinä. Kysymykseen "kuka minä [paavi] olen", hän itse vastasi olevansa kastettu kristitty, kuten kaikki muutkin, kutsuttu pappouteen sekä Pietarin seuraajana velvollinen työskentelemään kristittyjen ykseyden puolesta.

¹⁷ KUNA PV 1989 VRA Kirkon tiedotuskeskus Nro 18/30.5.1989; Fides 11/1989; Kmaa 16.5.1989 Paavi luterilaisten vieraana kaksi tuntia; HS 1.6.1989 Johannes Paavali II aloittaa matkansa Pohjoismaihin; US 20.5.1989 Paavin saama julkisuus auttaa kaikkia kirkkoja.

¹⁸ US 6.6.1989 Ylimääräinen hartaushetki ilahdutti turkulaisia, Paavi haluaa ekumeniaa katolilaisten ehdoilla.

¹⁹ KUNA PV 1989 VRA Kirkon tiedotuskeskus Nro 18/30.5.1989.

²⁰ Vikström 1989, 38.

Hän korosti, että Kristuksen tahto oli, että kristityt olisivat yhtä ja sen tähden "meidän täytyy työskennellä yhdessä kaataaksemme ne raja-aidat, jotka ovat kauan erottaneet meidät".²¹ Molemmissa puheissa nostettiin esille keskeisiä ekumeenisia teemoja eikä pelätty mainitsemasta kirkkojen ykseyden esteitäkään. Puheissa kävi ilmi, että molemmat kirkot halusivat tosissaan pyrkiä vuoropuheluun keskenään haasteista huolimatta.

Jumalanpalveluksen jälkeen paavi, kardinaalit Casaroli ja Willebrands ja Suomen luterilaisen kirkon piispat siirtyivät arkkipiispantalon keskustelemaan kirkkojen yhteyskysymyksistä. Keskusteluun oli varattu aikaa vajaa tunti ja se käytiin ilman ennakkovalmisteluja. Keskustelujen luonne oli hyvin epävirallinen ja vapaa. Arkkipiispa Vikström kertoi jälkikäteen, että tilaisuudessa oli keskusteltu maallistumisen ja ekumenian lisäksi myös hiihdosta ja jalkapallosta. Tilaisuuden lämpimästä hengestä kertoi se, että paavi siunasi piispantalon kappelissa arkkipiispa Vikströmin ensimmäisen lapsenlapsen. Mielenkiintoista oli, että vaikka jumalanpalveluksessa oli useiden kristillisten kirkkojen ja yhteisöjen edustajia, "kirkkokahvit" vietettiin vain luterilaisen ja katolisen kirkon kesken.²²

Palattuaan Turusta Helsinkiin paavi lounasti piispantalossa piispa Verschurenin, hiippakunnan pappien, virolaisen isä Rein Öunapuun ja erään minskiläisen papin kanssa. Tämän jälkeen hän tapasi Suomen ortodoksisen kirkon arkkipiispa Johanneksen, joka oli pyytänyt erillisen audienssin.²³

Iltapäivällä oli vuorossa paavin vierailun päätapahtuma – ainakin katolilaisille – paavinmessu Helsingin jäähallissa. Messuun osallistui lähes 8000 ihmistä, mikä oli kaksi kertaa enemmän kuin katolilaisia oli Suomessa. Messussa olivat läsnä myös luterilaisen ja ortodoksisen kirkon arkkipiispat, runsaasti muita piispoja ja kutsuvieraita. Messun kielinä käytettiin suomea, ruotsia, englantia ja latinaa. Paavi sanoi messussa pitämässään saarnassa olevansa liikuttunut siitä, että hän oli ensimmäinen paavi, joka vierailee Suomessa. Hän kiitteli Suomea siitä, että kristillinen perinne oli säilynyt vahvana ja toivoi, että näin olisi vastaisuudessakin. Suomalaiselle yhteiskunnalle oli hänen mielestään tyypillistä rauhan, sopusoinnun ja oikeudenmukaisuuden ihanteet. Messun aikana paavi ja häntä avustaneet kardinaalit ja piispat jakoivat vahvistuksen sakramentin sadalle katoliselle

²¹ Johannes Paavali II 1989b, 46–50; Vikström 1989, 37–41.

²² Kmaa 16.5.1989 Paavi luterilaisten vieraana kaksi tuntia; US 29.4.1989 Paavi tulee Suomeen paimenmatkalle; Kmaa 2.6.1989 Uskomme pyhän yhteisen (katolisen) seurakunnan; TS 6.6.1989 Suomen kirkko lenkki idän ja lännen välillä.

²³ Fides 11/1989.

nuorelle. Messun lopuksi paavi siunasi Ouluun ja Kouvolaan myöhemmin rakennettavien katolisten kirkkojen peruskivet.²⁴

Ilmeisesti paavin mielikuvat Pohjoismaista täysin sekularisoituneina maina olivat jo alkaneet muuttua. Kun Trondheimissa paavi oli vielä kritisoinut maallistumiskehitystä, Helsingin messussa hän ylisti Suomessa säilynyttä kristillistä perinnettä. Ehkä Vatikaanissa ei ollut aikaisemmin ymmärretty eroja Pohjoismaiden kristillisten perinteiden välillä. Suomeen tullessaan paavi oli ehtinyt jo vierailta kahdessa Pohjoismaassa ja varsinkin verrattaessa Norjaa ja Suomea, paavi oli otettu vastaan hyvin eri tavalla ja erityisesti maiden luterilaisten kirkkojen suhtautuminen poikkesi toisistaan.

Samana iltana, viimeisenä iltanaan Suomessa, Johannes Paavali II piti puheen Paasikivi-seuran tilaisuudessa Finlandia-talossa. Puhetta oli kuuntelemassa seuran jäsenten lisäksi useita poliitikkoja, diplomaatteja ja katolisen kirkon jäseniä. Puheessaan paavi muisteli samassa paikassa pidettyä Ety-kokousta vuonna 1975 ja koko Etyk-prosessia ja sen seurauksia.²⁵

Seuraavana aamuna 6. kesäkuuta 1989, ennen kuin matka jatkui Tanskaan, Johannes Paavali II tapasi Helsingin Pyhän Henrikin kirkossa järjestetyssä rukoushetkessä parisataa kutsuttua katolilaista. Vieraat olivat pääasiassa vanhuksia ja sairaita, mutta paikalla oli myös pappeja, sisaria ja veljiä. Kirkkoherra Teemu Sippo kuvaili tunnelmaa kirkossa ”lämpimäksi” ja ”liikuttavaksi”, kun ihmiset halusivat koskettaa paavia. Kirkon ulkopuolelle oli kerääntynyt ihmisiä hyvästelemään paavia. Paikalla oli muun muassa varta vasten vierailua katsomaan tulleita virolaisia sekä puolalaisia. Paavi kävi vielä presidentinlinnassa aamuteellä, josta hänet kuljetettiin lentokentälle, josta matka jatkui Tanskaan ja lopulta viimeiseen kohdemaahan Ruotsiin.²⁶

2.3. ”Meillä on paljon työtä edessämme”

Paavin Suomen-vierailu oli merkittävä niin katolilaisille kuin ekumeenisestikin. Suomessa vierailuun suhtauduttiin pääsääntöisesti myönteisesti ja kiinnostuneesti. Toisin kuin esimerkiksi Norjassa ja Tanskassa, Suomessa luterilainen kirkko

²⁴ Fides 11/1989; Johannes Paavali II 1989c, 60–65; Kmaa 2.6.1989 Uskomme pyhän yhteisen (katolisen) seurakunnan.

²⁵ Fides 11/1989.

²⁶ Fides 11/1989.

suhtautui vierailuun ekumeenisenä mahdollisuutena, mikä ei jäänyt paavilta huomaamatta.

Suomen katolilaisille paavin vierailu oli vahva kokemus yhteydestä katoliseen kirkkoon. Vierailun jälkeen käydyssä keskustelussa painotettiin erityisesti sitä, että vierailu oli yhdistänyt hajallaan asuvia katolilaisia. Jo vierailun valmistelut olivat vaatineet usean sadan ihmisen työpanosta, mikä oli iso osa Suomen katolilaisista. Isä Jan Aartsin arvion mukaan jäähallin messuun oli osallistunut yli puolet Suomen 4000 katolilaisesta. Koska luterilainen kirkko ja sen jäsenet olivat olleet mukana monessa tapahtumassa vierailun aikana, katolilaiset kokivat, että paavi oli yhdistänyt myös luterilaisia ja katolilaisia. Katolinen kirkko oli varmasti tullut tutummaksi suurelle osalle suomalaisista, koska katolinen kirkko ja paavi olivat olleet näkyvästi esillä tiedotusvälineissä ennen matkaa ja sen aikana. Suurimmalle osalle suomalaisista paavi tuntui kuitenkin olevan lähinnä mielenkiintoinen ja erikoinen vieras, jota menttiin katsomaan ennen muuta uteliaisuudesta. Joissain lehdissä vierailua verrattiin kuninkaallisten vierailuihin Suomessa.²⁷

Koska katolinen kirkko oli niin pieni Suomessa, olivat sen jäsenet joutuneet taistelemaan monenlaisia ennakkoluuloja vastaan niin tavallisten ihmisten kuin tiedotusvälineidenkin taholta. Ennen paavin vierailua tiedotusvälineet olivat uutisoineet laajasti katolisesta kirkosta keskittyen erityisesti Johannes Paavali II:een konservatiivisena paavina ja katolisen kirkon ongelmiin. Monet kirjoituksista suhtautuivat kriittisesti paaviin ja katoliseen kirkkoon. Paavin vierailun alettua kirjoitusten sävy muuttui kuitenkin positiivisemmaksi. Lehtijuttujen otsikoissa kerrottiin paavin tervehtineen Suomea ”lämpimästi ja hellästi” ja hänen pitäneen ”loistokkaan ja tunnelmallisen” jumalanpalveluksen. Paavin vierailulla katsottiinkin olleen merkittävä ”PR-arvo” ennakkoluulojen voittamisessa ja oikean tiedon välittämisessä katolisesta kirkosta. Kirkkoherra Jan Aartsin arvion mukaan paavin käynti oli merkittävä erityisesti siinä mielessä, että paavi ymmärrettiin katolisen kirkon hengelliseksi johtajaksi, eikä kirkkoruhtinaaksi. Paavi näyttäytyi tavallisille ihmisille inhimillisenä ja hurskaana

²⁷ Fides 11/1989; Kmaa 21.9.1989 Paavin käynti vahvisti itsetuntoa; US 6.6.1989 Luterilainenkin Suomi liikkui pyhästä messusta; Jan Aartsin haastattelu 18.5.2007.

miehenä, joka matkan aikana rukoili paljon. Tämä muutti Risto Cantellin mukaan monen ihmisen kuvan paavista.²⁸

Vaikka vierailun järjestelyt nähtiin yleisesti onnistuneiksi, jotkut katolilaiset arvostelivat sitä, että katolilaisille ei ollut järjestetty avointa tilaisuutta tavata paavia. Ulkomaalaiset, erityisesti virolaiset, puolalaiset ja vietnamilaiset, olivat hyödyntäneet tilaisuudet tavata paavia tienvarsilla ja piispantalon edessä. Muutamat suomalaiset moittivat seurakuntia siitä, etteivät ne olleet informoineet ihmisiä tällaisista mahdollisuuksista. Heidän mielestään vierailun suunnittelu oli jäänyt liian pienen joukon harteille. Järjestelytoimikunnan sihteeri Markku Koponen vastasi kritiikkiin toteamalla, että vierailua edeltävinä kuukausina järjestelyissä oli ollut aktiivisesti mukana kolmisenkymmentä henkeä. Jos laski mukaan kaikki jollakin tavoin vierailun tapahtumissa mukana olleet, kuten kuorolaiset, messupalvelijat, ehtoollisen jakajat ja niin edelleen, mukana oli ollut useita satoja ihmisiä. Seurakunnilta oli myös useaan otteeseen pyydetty ideoita ja toivomuksia koskien vierailua, tätä mahdollisuutta oli käyttänyt hyväksi 2-3 seurakuntaa. Koposen mielestä ongelman ydin oli seurakuntalaisten oma aktiivisuuden puute.²⁹ Muutamasta kritiikin sanasta huolimatta kaikki *Fidesin* palstoille kirjoittaneet katolilaiset olivat sitä mieltä, että vierailu oli onnistunut ja katolista identiteettiä vahvistanut tapahtuma.

Luterilaisen kirkon arvioiden mukaan paavin vierailun ekumeeninen merkitys oli suuri. Kirkon ulkomaanasiain neuvosto totesi arvioinnissaan, että paavin vierailu yleisesti ja erityisesti hänen käyntinsä Turussa "merkitsi sekä Suomen katolisen kirkon että Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskinäisen ymmärtämyksen lisääntymistä". Kirkkojen opissa tai perusasetelmassa ei ollut tapahtunut muutoksia, mutta vierailun katsottiin vahvistaneen kirkkojen keskinäisiä suhteita, jotka olivat jo ennestäänkin hyvät. Arvioinnissa pohdittiin vierailun ekumeenista merkitystä jatkossa. Raportin mukaan:

Kirkkojen välistä yhteistyötä — — on sekä syytä että mahdollista jatkaa. — —
Vierailun aikana ei suljettu mitään ekumeenisia ovia, pikemminkin raoteltiin uusia.³⁰

²⁸ *Fides* 11/1989; *Fides* 13/1989 Todistajan ilo ja taakka (pääk.); Kmaa 21.9.1989 Paavin käynti vahvisti itsetuntoa; Mikkonen 2004, 53, 78–80; Risto Cantellin haastattelu 16.5.2007; Jan Aartsin haastattelu 18.5.2007.

²⁹ *Fides* 11/1989; *Fides* 12/1989 Katolilaiset ja paavin vierailu; *Fides* 14/1989 Katolilaiset ja paavin vierailu.

³⁰ Paavin vierailu 1990.

Vierailun ekumeeninen anti ei perustunut neuvotteluille, vaan lähentyminen tapahtui yhteisissä tapahtumissa koetun yhteyden ja keskinäisen kunnioituksen kautta.

Vierailun ekumeeninen ulottuvuus koski kuitenkin pääasiassa vain luterilaista, ortodoksista ja katolista kirkkoa. Muiden kirkkojen edustajat olivat olleet tervetulleita ekumeeniseen jumalanpalvelukseen ja paavinmessuun, mutta minkäänlaista keskustelun mahdollisuutta paavin kanssa niille ei ollut suotu. Jälkipuinnissa arkkipiispa Vikström harmittelikin, että ”jälkeenpäin ajatellen olisi ollut viisainta, että sinne [arkkipiispantalon tapaamiseen] olisi kutsuttu kaikki jumalanpalveluksen toimijat”. Vierailun varsinaisena isäntänä toimi katolinen kirkko luterilaisen kirkon tuella. Mielenkiintoista oli, että Suomen ekumeenisella neuvostolla (SEN), johon kuului lukuisa joukko maassa toimivia kristillisiä kirkkoja ja yhteisöjä, ei ollut ollut minkäänlaista roolia vierailun järjestelyissä. Ekumeenisessa neuvostossa tämä koettiin niin, että se oli haluttu ohittaa. Tämä oli SEN:n mukaan nostanut osaltaan kriittisiä ääniä koko vierailua kohtaan. SEN:n pääsihteeri Jaakko Rusama oli arviossaan varovaisempi kuin luterilaisen kirkon edustajat. Rusama totesi, että:

Jo nyt on ennätetty esittää ylistäviä kommentteja siitä, kuinka paavin vierailu on edistänyt kirkkojen yhteyttä Suomessa. Olisin hyvin varovainen vielä väittämään sellaista. — — Sen sijaan ekumeenisesti voimakkaan sysäyksen paavin vierailu ilmeisesti antoi katolilais-luterilais-ortodoksisille neuvotteluprosesseille.³¹

Ilmeisesti Rusaman mielestä Pohjoismaiden katolisen piispainkokouksen tavoite, että vierailu syventäisi ekumeenisiä suhteita kansankirkkojen lisäksi myös muihin kristillisiin kirkkoihin ja yhteisöihin ei ollut toteutunut.

Vaikka SEN ei ollut ollut mukana järjestelyissä, luterilainen kirkko oli huolehtinut ekumeenisesta huomaavaisuudesta. Risto Cantell oli käynyt etukäteen kertomassa vierailun luonteesta Suomen vapaitten kristittyjen neuvostossa ja Frikyrkorådetin kokouksissa.³²

Toisin kuin Norjassa ja Tanskassa, Suomessa ei juurikaan vastustettu, ainakaan julkisesti, paavin vierailua. Lehdissä oli näkynyt muutaman yksittäisen ihmisen mielenilmauksia, ja Tunnustuksellinen luterilainen kirkko -niminen pieni kirkkokunta oli antanut paavin vierailua vastustavan julkilausuman. Yleisön joukossa oli näkynyt muutaman kerran paavia vastustavia kylttejä, mutta kyse oli silloinkin ollut yhdestä tai kahdesta ihmisestä. Norjassa ja Tanskassa oli ollut

³¹ Rusama 1989.

³² KUNA PV 1989 VRA muistio 1/1989 13.1.1989; muistio 16.11.1989; Jaakko Rusaman sähköpostihaastattelu 19.1.2006; Rusama 1989.

mielenosoituksia paavia vastaan, eikä maiden luterilaisten kirkkojenkaan suhtautuminen ollut ollut kovin myönteinen. Esimerkiksi Roskildessa vietetyssä ekumeenisessa jumalanpalveluksessa paavi ei ollut saanut sanoa mitään. Risto Cantellin mukaan Suomen ja Ruotsin luterilaisten kirkkojen erilainen perinne ja vahvempi jatkumo keskiaikaiseen katoliseen kirkkoon olivat syitä siihen, miksi suhtautuminen vierailuun oli ollut niin paljon positiivisempaa kuin Norjassa ja Tanskassa. Suomessa oli jo pitkään harjoitettu katolisen kirkon tutkimusta teologisissa tiedekunnissa, joten Vatikaanin II konsiilin jälkeisen katolisen kirkon tuntemus oli hyvä.³³

Ekumeenisesti vierailun merkittävin anti oli, että paaville näytettiin suomalaisen ekumenian toimivuus. Paavi kiitteli ekumeenisessa jumalanpalveluksessa Suomen luterilaista kirkkoa ”ekumeenisesta avoimuudesta”. Risto Cantellin mukaan paavi oli sanonut piispa Verschurenille lentokoneessa matkalla takaisin Roomaan, että ”meillä on paljon työtä edessämme”. Kun piispa Verschuren oli ihmetellen kysynyt mitä Pyhä Isä tällä tarkoitti, vierailuhan oli jo ohitse, hän oli vastannut ”meidän täytyy ajatella moni asia uudestaan”. Vierailu muutti paavin ja Vatikaanin käsityksiä erityisesti Suomesta ja Ruotsista, joissa vierailu oli ollut ekumeenisesti antoisa. Ennakko-oletuksista poiketen paavi kohtasi elävät luterilaiset kirkot ja lämpimät kirkkojenväliset suhteet.³⁴

Kaikkialla Euroopassa, edes Pohjoismaissa, kirkkojen suhteet eivät olleet niin välittömät ja toista kunnioittavat kuin Suomessa. Suuri vaikutus oli sillä, että Suomessa katolinen kirkko oli jo pitkään osallistunut aktiivisesti kirkkojen välisiin keskusteluihin. Erityisesti luterilaisen, ortodoksisen ja katolisen kirkon johtajien henkilösuhteet olivat myös hyvät. Paavin vierailulla oli ekumeenisesti kauaskantoiset seuraukset, jotka vaikuttivat kirkkojenvälisiin suhteisiin koko 1990-luvun.

³³ Näköala 3/1989 Tunnustuksellisen luterilaisen kirkon julkilausuma katolisesta kirkosta; US 6.6.1989; Risto Cantellin haastattelu 16.5.2007.

³⁴ Kmaa 6.6.1989 Paavi kiitti Suomen luterilaista kirkkoa ekumeenisesta avoimuudesta; ³⁴ Jaakko Rusaman sähköpostihaastattelu 19.1.2006; Risto Cantellin haastattelu 16.5.2007; Jan Aartsin haastattelu 18.5.2007.

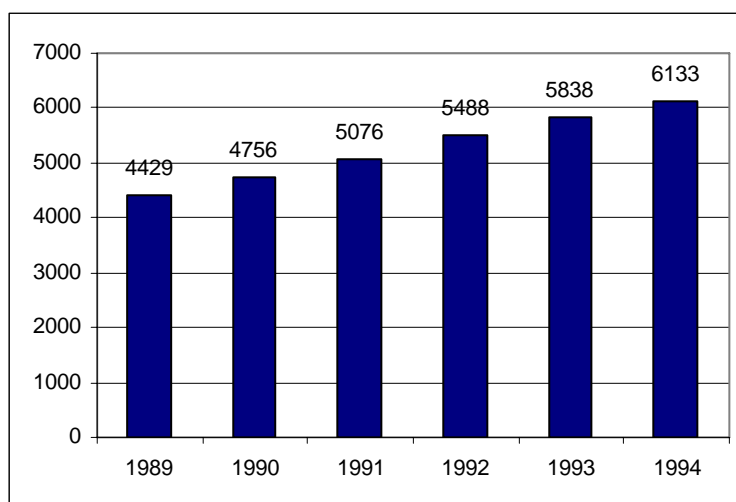
3. Kasvukipuja hiippakunnassa vuosina 1990–1994

3.1. Maahanmuutto kasvattaa kirkon jäsenmäärää

Paavin vierailun jälkeen koitti paluu arkeen. Vaikka paavi oli otettu Suomessa innostuneesti vastaan myös muiden kuin katolilaisten taholta, suurta ryntäystä katoliseen kirkkoon vierailu ei aiheuttanut. Kuten taulukosta 1. käy ilmi, katolisen kirkon jäsenmäärä kuitenkin kasvoi tasaisesti koko 1990-luvun alun.

Vuoden 1989 lopussa Helsingin katolisen hiippakunnan jäsenmäärä oli 4 429 henkeä. Vuosien 1990–1994 välillä hiippakunnan jäsenmäärä kasvoi 300–400 hengellä joka vuosi, niin että vuoden 1994 lopussa jäseniä oli jo 6 133. Osa vuosien 1989 ja 1990 kasvusta selittyy sillä, että jäsenluetteloita tarkistettiin, kun niitä siirrettiin tietokoneelle. Tällä selitettävä kasvu ei liene kuitenkaan merkittävää, koska suurimmat kasvuvuodet olivat vuodet 1992 ja 1993, jolloin hiippakunnan jäsenmäärä kasvoi 412 ja 350 hengellä.¹

Taulukko 1. Katolisen kirkon jäsenmäärä Suomessa vuosina 1989–1994.²

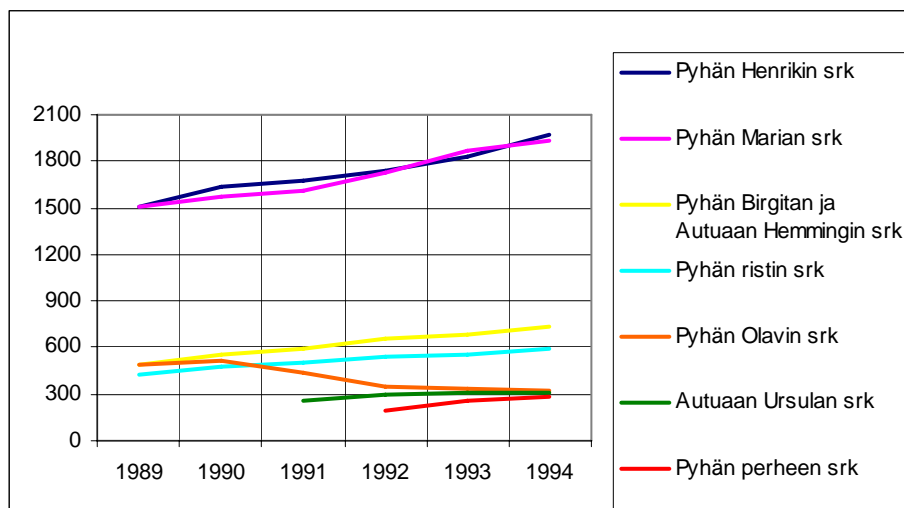
Hiippakunnan suurimmat seurakunnat 1990-luvun alkupuolella olivat Helsingin Pyhän Henrikin ja Pyhän Marian seurakunnat. Kuten taulukko 2. osoittaa, tarkasteltuna ajanjaksona näiden kahden seurakunnan jäsenmäärä myös kasvoi

¹ Fides 6/1990 Vuodenvaihteen tilastotiedot; Fides 5/1991 Vuodenvaihteen tilastot; Fides 4/1992 Vuodenvaihteen tilastot; Fides 6/1993 Vuodenvaihteen jäsentilastot; Fides 4/1994 Katolilaisia Suomessa nyt 5 838; Fides 5/1995 Katolilaisia Suomessa nyt 6 133.

² Fides 6/1990 Vuodenvaihteen tilastotiedot; Fides 5/1991 Vuodenvaihteen tilastot; Fides 4/1992 Vuodenvaihteen tilastot; Fides 6/1993 Vuodenvaihteen jäsentilastot; Fides 4/1994 Katolilaisia Suomessa nyt 5 838; Fides 5/1995 Katolilaisia Suomessa nyt 6 133.

eniten. Kun vuoden 1989 lopussa sekä Henrikin että Marian seurakunnissa oli noin 1 500 jäsentä, vuoden 1994 lopussa heitä oli molemmissa lähes 2 000 henkeä.³ Ainoastaan Pyhän Olavin seurakunnan jäsenmäärä väheni, mikä johtui siitä, että kun Autuaan Ursulan ja Pyhän perheen seurakunnat perustettiin vuosina 1991 ja 1992, osa Olavin seurakunnan jäsenistä siirtyi näiden seurakuntien jäseniksi.

Taulukko 2. Seurakuntien jäsenmäärät vuosina 1989–1994.⁴

Suurin kasvua selittävä tekijä oli maahanmuutto. Helsingin hiippakunta oli todella kansainvälinen hiippakunta. Vuoden 1994 lopussa seurakuntalaisista oli suomenkielisiä 51 prosenttia, ruotsinkielisiä 9,4 prosenttia ja muunkielisiä 39,6 prosenttia. Tiedottaja Pentti Laukaman mukaan seurakuntalaiset puhuivat 70 eri kieltä. Tilastojen mukaan ulkomailta Suomeen muutti vuosittain noin 250 katolilaista. Suurin osa heistä oli pakolaisia tai maahanmuuttajia. Suurimmat katoliset ryhmät tulivat Vietnamista, Irakista ja Afrikan-maista. Kasteita toimitettiin 100–200 vuosittain.⁵

Kaikkina vuosina ei tilastoissa mainittu sitä kuinka moni aikuinen tai alaikäinen liittyi katolisen kirkon jäseneksi. Vuosien 1992–1994 tilastot kuitenkin kertovat, että keskimäärin 35 aikuista ja kymmenkunta alaikäistä liittyi katolisen kirkon yhteyteen. Tampereen Pyhän ristin seurakunnan kirkkoherra Peter Gebara

³ Fides 6/1990 Vuodenvaihteen tilastotiedot; Fides 5/1995 Katolilaisia Suomessa nyt 6 133.

⁴ Fides 6/1990 Vuodenvaihteen tilastotiedot; Fides 5/1991 Vuodenvaihteen tilastot; Fides 4/1992 Vuodenvaihteen tilastot; Fides 6/1993 Vuodenvaihteen jäsentilastot; Fides 4/1994 Katolilaisia Suomessa nyt 5 838; Fides 5/1995 Katolilaisia Suomessa nyt 6 133.

⁵ Fides 5/1995 Katolilaisia Suomessa nyt 6 133; HS 23.3.1997 Pääsiäisenä paavi puhuu Suomea; Jan Aartsin haastattelu 18.5.2007.

mainitsee *Hufvudstadsbladetin* haastattelussa vuonna 1994, että seurakunnan edellisten vuosien 150 uudesta jäsenestä kolmasosa oli ollut luterilaisia. Syitä siihen, että luterilaisia kääntyi katolisuuteen, olivat hänen mielestään hyvä ekumeeninen ilmapiiri ja suurten katolisten seurakuntien, kuten Tampereen, Helsingin ja Turun, ”vapautunut tunnelma”. Nämä syyt tekivät Gebaran mukaan kääntymisen helpoksi. Gebaran mielestä kirkkoon liittyneisiin vetosi usein katolisen kirkon opillisesti tiukempi ja autoritaarisempi linja verrattuna esimerkiksi luterilaiseen kirkkoon. Gebara mielestä monet kääntyneistä olivat hyvin koulutettuja, kuten lääkäreitä ja asianajajia. Syitä siihen, miksi näin oli, hän ei maininnut.⁶

Osittain samaa mieltä Gebaran kanssa oli Henrikin seurakunnan kirkkoherra isä Teemu Sipponen. Hänen mukaansa monet katoliseen kirkkoon kääntyneistä suomalaisista olivat pettyneitä luterilaisen kirkon linjauksiin, esimerkiksi naispappeuden sallimiseen. Isä Jan Artsin mukaan osa liittyneistä oli taas vieraantunut luterilaisesta kirkosta, mutta löytänyt katolisesta messusta ”kodin”. Sekä Sipponen että Artsin mielestä kääntyneet olivat kuitenkin pääosin ”täysin tavallisia ihmisiä”. Monessa tapauksessa katolinen kirkko tuli tutuksi avioliiton tai ulkomaankomennuksen kautta. Pääosin katoliseen kirkkoon kääntyneet myös asuivat suurissa kaupungeissa, joissa kirkko oli lähellä.⁷ Vaikka katoliseen kirkkoon liittyneiden taustat olivat hyvin erilaisia, heitä tuntui yhdistävän arvostus kirkon ilmapiiriä ja opillista linjaa kohtaan.

Vaikka syyt liittyä katoliseen kirkkoon eivät aina olleet kovin uskonnollisia, aivan yksinkertaista katolilaiseksi tuleminen ei ollut. Kaikkien, jotka halusivat liittyä kirkon jäseniksi, täytyi käydä vuoden mittainen informaatiokurssi, jossa opetettiin mitä katolinen usko on. Vuoden aikana kirkkoon liittyvän täytyi myös osallistua säännöllisesti messuun.⁸

Katolisesta kirkosta ei juurikaan erottu. Osa ihmisistä vieraantui kirkosta, mutta harva kuitenkaan erosi. Koska kirkolla ei ollut verotusoikeutta, eroamisesta ei ollut mitään välitöntä hyötyä. Jotkut perustelivat eroaan moraalikysymyksillä,

⁶ Fides 6/1993 Vuodenvaihteen jäsentilastot; Fides 4/1994 Katolilaisia Suomessa nyt 5 838; Hbl 22.10.1994 Katolikerna i Jakobstad bygger kapell; Fides 5/1995 Katolilaisia Suomessa nyt 6 133.

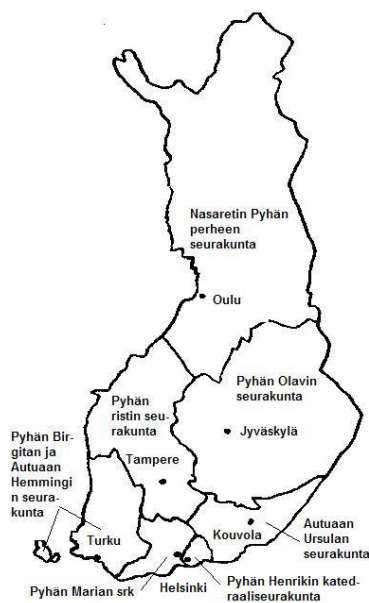
⁷ Fides 6/1993 Vuodenvaihteen jäsentilastot; Fides 4/1994 Katolilaisia Suomessa nyt 5 838; Hbl 22.10.1994 Katolikerna i Jakobstad bygger kapell; Fides 5/1995 Katolilaisia Suomessa nyt 6 133; Teemu Sipponen haastattelu 3.4.2007.; Jan Artsin haastattelu 18.5.2007.

⁸ Jan Artsin haastattelu 18.5.2007.

toiset taas liittyivät johonkin muuhun uskonnolliseen yhdyskuntaan. Samoin kuin kirkkoon liittyneillä, syitä erota oli yhtä monta kuin ihmisiä.⁹

Sen seurauksena, että jäsenmäärä kasvoi, seurakuntien lukumäärä lisääntyi. Vuoden 1989 lopussa Helsingin hiippakunnassa oli viisi seurakuntaa: Helsingissä Pyhän Henrikin ja Pyhän Marian seurakunnat, Turussa Pyhän Birgitan ja Autuaan Hemmingin seurakunta, Tampereella Pyhän Ristin seurakunta ja Jyväskylässä pyhän Olavin seurakunta. Vuoden 1994 loppuun mennessä seurakuntien lukumäärä oli kasvanut seitsemään.¹⁰ Kuten kartta 1. osoittaa, seurakuntien pinta-alat olivat todella suuria. Vaikka kirkon jäsenmäärä oli Suomessa pieni, pinta-alaltaan yhdet katolisen kirkon suurimmista seurakunnista löytyivät Suomesta. Kirkossa puhutaankin, että Suomessa eletään diasporassa, hajaannuksessa. Ihmisillä ei ole luonnollista yhteyttä kirkkoon vaan monille matka kirkkoon ja yhteyteen toisten katolilaisten kanssa on pitkä.

Kartta 1. Seurakuntien aluejako ja kirkkojen sijainnit vuodesta 1993 alkaen.¹¹

Kaakkois-Suomessa oli vuodesta 1985 asti ollut kappeliseurakunta, jonka jäsenet olivat varsinaisesti kuuluneet asuinpaikkansa mukaan joko Pyhän Henrikin, Pyhän Marian tai Pyhän Olavin seurakuntaan. Varsinaista kirkkoa seurakunnassa ei ollut, vaan toiminta aloitettiin tavallisessa asuinhuoneistossa Kouvolassa ja messua vietettiin Lahdessa, Kouvolassa ja Lappeenrannassa ortodoksikirkossa ja Haminassa luterilaisessa seurakuntakodissa. Vuonna 1990

⁹ Jan Aartsin haastattelu 18.5.2007.

¹⁰ Fides 6/1990 Vuodenvaihteen tilastotiedot.

¹¹ Fides 6/1993 Seurakuntien nykyiset rajat; Katolinen kirkko Suomessa s.a.

kappeliseurakunta anoi virallisesti itsenäisen seurakunnan asemaa ja Autuaan Ursulan (vuodesta 2003 Pyhän Ursulan) seurakunta perustettiin 29.5.1991. Seurakuntaan kuului koko Kymen lääni ja osia Hämeen ja Uudenmaan lääneistä.¹²

Kun seurakunta oli vuoden ikäinen, aloitettiin oman seurakuntakeskuksen rakentaminen. Paavi oli siunannut kirkon peruskiven jo Suomen-vierailullaan kesällä 1989. Vuoden 1991 lopussa seurakuntalaisia oli 264 henkeä ja jäsenmäärä oli kasvanut edellisestä vuodesta lähes yhdeksällä prosentilla, joten oma kokoontumispaikka tuli tarpeeseen. Keskukseen oli tarkoitus rakentaa kirkko, seurakuntasali ja pappila. Seurakuntaneuvosto oli valinnut keskuksen sijaintipaikaksi Kouvolan, koska se sijaitsi alueen maantieteellisessä keskuksessa ja muista kaupungeista oli sinne suunnilleen yhtä pitkä matka. Seurakuntakeskus sai tontin aivan kaupungin keskustasta, luterilaisen keskuskirkon naapurista. Keskuksen rakentaminen oli mahdollista saksalaisen katolisen avustusjärjestön *Bonifatiuswerkin* tuella. Myös hiippakunta ja seurakunnan jäsenet antoivat taloudellista tukea keskuksen rakentamiseen. Seurakuntakeskus vihittiin käyttöön 11.12.1993.¹³

Pietarsaareen hankittiin kappeli 1990-luvun alussa. Pohjanmaan katolilaiset olivat jo jonkun aikaa toivoneet itselleen omaa kappelia ja kartoittaneet mahdollisia vaihtoehtoja. Piispanneuvosto oli käsitellyt asiaa ja todennut, että vielä ei ollut ajankohtaista ostaa omia tiloja. Neuvosto oli epävarma alueen katolisen väestön pysyvyydestä sekä oman tilan tarjoamista toiminnoista. Pietarsaareessa asui vain noin kaksikymmentä katolilaista, joista vain kourallinen oli suomalaisia. Loput olivat maahanmuuttajia ja vietnamilaisia pakolaisia. Alueella, jota kappelin ajateltiin palvelevan, asui yhteensä noin sata katolilaista.¹⁴

Piispanneuvoston päätöksestä huolimatta pietarsaarelainen lääkäri Yvonne Ricci osti yhdessä avomiehensä Christer Hakkilan kanssa lainarahalla Pietarsaaren entisen metodistikirkon katolilaisten kappeliksi. Ricci oli vierailut Uumajassa pienessä katolisessa kappelissa ja oli sieltä saanut innoituksen hankkia oma-aloitteisesti kappeli Pietarsaareen. Aikaisemmin alueen katolilaiset olivat kokoontuneet joko ortodoksisessa rukoushuoneessa tai Pietarsaaren kaupunginkirkossa. Riccin mielestä oma kappeli oli kuitenkin tarpeen, koska

¹² Fides 15/1990 Uusi seurakunta; Fides 5/1991 Autuaan Ursulan seurakunta perustetaan; Fides 10/1992 Autuaan Ursulan seurakunta saa keskuksen; Ursulan s.a.

¹³ Fides 5/1991; Fides 4/1992 Vuodenvaihteen tilastot; Fides 10/1992.; Ursula s.a.

¹⁴ Fides 1/1995 Katolinen kappeli Pietarsaareen; Hbl 22.10.1994 Katolikerna i Jakobstad bygger kapell.

tiloja ei aina saatu käyttöön tarpeen niin vaatiessa. Piispanneuvoston oli vaikea hyväksyä tapahtunutta, mutta se suostui lopulta ottamaan kiinteistön vastaan ja suorittamaan siinä tarvittavat korjaustyöt.¹⁵

Todennäköisesti kappelin hankkimista vastustettiin piispanneuvoston mainitsemien syiden lisäksi taloudellisin perustein. *Fides*issä mainittiin, että

hankinnan ja korjauksen rahoitus on vielä epäselvä, mutta sitä tukevat paikallisten katolilaisten lahjoitukset ja osittain omin voimin tehtävä korjaustyö.¹⁶

Oli myös ymmärrettävää, että piispanneuvostoa harmitti varmasti hyvin aikomuksin, mutta harkitsemattomasti ja vastoin nimenomaista päätöstä tehty kiinteistön hankintapäätös. Epävarman taloudellisen tilanteen vuoksi hiippakunnassa haluttiin tehdä maltillisia taloudellisia ratkaisuja.

3.2. Neokatekumenaalinen maallikkoliike leimaa Oulun katolisuutta

Pohjois-Suomeen rakennettiin ensimmäinen kappeli 1990-luvun alussa. Nasaretin Pyhän perheen kappelin, seurakuntasalin ja pappilan rakentaminen aloitettiin Oulussa vuonna 1991. Tarkoituksena oli rakentaa katolinen kirkko Ouluun, joten 1990-luvun alussa rakennettu osuus oli vasta ensimmäinen vaihe rakennusurakassa. Ajatuksena oli, että Jyväskylän Pyhän Olavin seurakuntaan kuulunut alue, joka kattoi koko Pohjois-Suomen, olisi ennen pitkää muodostanut oman seurakunnan. Kappelin tehtävänä oli palvella alueen pientä, mutta kasvavaa katolilaisten joukkoa sekä alueella vaikuttavaa neokatekumenaalista liikettä. Rakentamisen mahdollisti neokatekumenaalinen liike ja erityisesti Suomessa lähetystyössä olleet italialaiset Oscar ja Paola Pasinato. Rakentamisen kulut oli tarkoitus kattaa pääosin Italiassa järjestetyn keräyksen tuottamien yli kahden miljoonan markan avulla.¹⁷

Neokatekumenaatin perustajat, Francisco (Kiko) Argüello ja Carmen Hernández, olivat paavi Johannes Paavali II:n siunaamina lähettäneet 1980-luvun lopussa muutamia perheitä lähetystyöhön Euroopan ”maallistuneimpiin paikkoihin”. Italialainen Pasinaton perhe oli vuonna 1986 tullut Ouluun. Muutaman vuoden Suomessa oltuaan Pasinatot totesivat, että Ouluun tarvittiin katolinen kirkko. Vastaavia suunnitelmia oli ollut jo aiemmin, muun muassa isä

¹⁵ *Fides* 1/1995; Hbl 22.10.1994.

¹⁶ *Fides* 1/1995.

¹⁷ *Fides* 15/1990 Uusi kappeli; Kaleva 29.12.1991 Katolisen työkeskuksen ensi vaihe nyt valmiina palvelemaan Oulussa; Perhe s.a.

Wim Slegersin, entisen Jyväskylän seurakunnan kirkkoherran toimesta. Suunnitelmat eivät olleet kuitenkaan vielä edenneet.¹⁸ Oli erikoista, että Suomeen oli lähetetty katolisia lähetystyöntekijöitä, koska katolinen kirkko ei virallisesti tehnyt lähetystyötä maassa, jossa enemmistö ihmisistä oli jo kristittyjä. Suomen pitäminen yhtenä Euroopan maallistuneimmista paikoista kertoo myös paavi Johannes Paavali II:n ja Vatikaanin käsityksistä Suomesta ennen paavin Pohjoismaiden-matkaa.

Oscar ja Paola Pasinato hoitivat kappelin suunnittelemisen ja toteuttamisen varsin itsenäisesti. He hakivat Oulun kaupungilta tonttia ja saivatkin vuokratontin Oulun Niittyarosta. Tontin viralliseksi omistajaksi merkittiin Oulun luterilaisen tuomiorovastin Arvi Seppäsen suosituksesta kuitenkin katolinen kirkko Suomessa. Sveitsiläinen arkkitehti, Gabriele Geronzi, laati kappelin piirustukset ja ajatus esiteltiin paaville, joka siunasi kirkon peruskiven Suomen-vierailullaan 1989.¹⁹

Pariskunta neuvotteli itsenäisesti myös rakennusliikkeiden kanssa urakkasopimuksesta. Tästä seurasi ongelmia, koska muutama kuukausi ennen kappelin siunausta urakkasopimuksesta syntyi riita, jota puitiin Oulun raastuvanoikeudessa. Pasinaton pariskunnalta vaadittiin oikeudessa vahingonkorvauksia urakkasopimuksen rikkomisesta. He olivat ensin tehneet sopimuksen Rakennus-Forum -nimisen rakennusliikkeen kanssa, mutta piispa Verschurenin puututtua asiaan urakka oli siirtynyt toiselle yhtiölle, jonka tarjous oli yli puolet ensimmäistä edullisempi. Pasinatot vetosivat oikeudessa puutteelliseen kielitaitoonsa ja rakennusalasta ymmärtämättömyyteensä. He kertoivat, että eivät ymmärtäneet sopimuslomakkeista mitään, eikä heillä ollut tarvittavia varojakaan kasassa neuvottelujen aikaan. Omasta mielestään heitä ei voinut enää pitää vastuullisina rakennuttamisesta, koska vastuu oli siirtynyt katoliselle kirkolle Suomessa. Oikeudenkäynti ei johtanut ratkaisuun. Kun asianosaiset eivät saapuneet viimeiseen käsittelyyn vuoden 1993 tammikuussa, raastuvanoikeus päätti lopettaa asian käsittelyn.²⁰

Päätös rakentaa Ouluun kappeli oli pääasiassa Pasinatojen. Hiippakunta ei aluksi edes hyväksynyt suunnitelmaa. Syitä siihen, miksi hiippakunta vastusti kappelin rakentamista, oli monia. Oulun alueella asui muun muassa vain vähän katolilaisia eikä tarkkoja lukuja jäsenten lukumäärästä edes ollut. Alueen pappina

¹⁸ Perhe s.a.; Fides 15/1990; IL 8.10.1991 Katolisen kirkon urakka muhii Oulun raastuvassa; Hbl 22.10.1994 Katolikerna i Jakobstad bygger kapell; Teemu Sipon haastattelu 3.4.2007.

¹⁹ Arvi Seppäsen puhelinhaastattelu 10.5.2007; Perhe s.a.

²⁰ OKO ORP S 91/167, 7.1.1993; IL 8.10.1991 Katolisen kirkon urakka muhii Oulun raastuvassa; perhe s.a.; Arvi Seppäsen puhelinhaastattelu 10.5.2007.

toiminut isä Marino Trevisini, joka itsekin kuului neokatekumenaaliseen liikkeeseen, kuitenkin mainitsi, että "jouluuatonna [vuonna 1991] meitä oli – – koolla 80 henkeä", mikä oli ilmeisesti aika lähellä jäsenten kokonaismäärää. Vuonna 1989, kun rakennustöitä suunniteltiin aloitettavaksi, alueella asui vain noin 40 katolilaista. Jos neokatekumenaaleja, jotka olivat pääasiassa italialaisia, ei laskettu mukaan, alueella oli noin 25 katolilaista. Koska niin suuri osa alueen katolilaisista oli ulkomaalaisia, alueen katolisen väestön pysyvyydestä ei ollut takeita. Arvi Seppäsen mukaan piispa Verschurenin suurin pelko oli, että ”jos neokatekumenaatit lähtevät pois Oulusta, sinne jää 20 katolilaista ja kallis kirkko”.²¹ Tilannetta voi verrata Kaakkois-Suomen alueeseen, jonne rakennettiin kirkko, kun jäseniä oli reilut 250.

Helsingin hiippakunnassa neokatekumenaalista tietä kohtaan tunnettiin epäluuloa, eikä piispa isä Teemu Sipon mukaan täysin hyväksynyt liikkeen toimintaa. Piispa Verschuren oli muun muassa tiedustellut Vatikanista, saivatko neokatekumenaatit viettää omia messujaan.²² Tilannetta ei ainakaan parantanut se, että Oulun toimintakeskuksen rakennuttamisessa syntyi lopulta ongelmia.

Kaikki Oulun alueen katolilaisetkaan eivät olleet kappelin rakentamisesta niin innoissaan, kuin olisi voinut olettaa.²³ Piispa Verschuren mainitsi kappelin peruskiven muurauksessa pitämässään saarnassa, että

Tämän kaupungin ja seudun katolilaisille ei ole ehkä vielä aivan selvää, onko tämä nopea ja ennenarvaamaton kehitys heille mieleen.²⁴

Koska kappeli oli niin voimakkaasti profiloitunut neokatekumenaalisen liikkeen projektiksi, alueen muut katolilaiset eivät välttämättä tunteneet sitä täysin omakseen. Samassa puheessa piispa totesi, että:

Jumala on kutsunut meitä julistamaan evankeliumia”. Lohdullista tämän – – tehtävän täyttämässä on se, että me saamme tehdä sen yhdessä, kirkkona, hiippakuntana. – – Kenelläkään ei ole yksinoikeutta evankeliumiin. Tässä on meidän voimamme, siinä, että yhdessä, paikalliskirkkona, julistamme Jeesuksen evankeliumia. Sen lisäksi on lohdullista tunnustaa, että meidän maassamme tämä evankeliumin julistamisen tehtävä kuuluu – – käytännössä ensisijaisesti luterilaiselle kirkolle”.²⁵

²¹ Kaleva 27.1.1989 Katolinen kirkko suunnitteilla Oulun Niittyaroon; Kaleva 29.12.1991 Katolisen työkeskuksen ensi vaihe nyt valmiina palvelemaan Oulussa; Arvi Seppäsen puhelinhaastattelu 10.5.2007.

²² Teemu Sipon haastattelu 3.4.2007.

²³ Teemu Sipon haastattelu 3.4.2007; Fides 11/1991 Rakentukaa elävinä kivinä Jumalan huoneeksi.

²⁴ Verschuren 1991.

²⁵ Verschuren 1991.

Piispa korosti puheessaan paikalliskirkon yhtenäisyyttä. Piispan puheesta saattoi myös kuulla varoituksen sanan. Hyvien ekumeenisten suhteiden taustalla oli vahva keskinäinen luottamus. Käännystyö toiminta olisi saattanut vaarantaa tämän luottamuksen.

Neokatekumenaalinen liike ei toiminut hiippakunnan alaisuudessa, vaikka piispa Verschuren oli lopulta hyväksynyt liikkeen toiminnan Suomessa. Teemu Sipon mukaan piispa pelkäsi, että neokatekumenaatin kaltaiset liikkeet repisivät pientä hiippakuntaa liikaa erilleen. Verschuren oli yleensäkin varovainen uusien hankkeiden suhteen. Kun esimerkiksi Opus Dei oli halunnut aloittaa toiminnan Suomessa 1980-luvun lopussa, Verschuren oli suhtautunut ajatukseen alussa varauksellisesti juuri siitä syystä, että pieneen hiippakuntaan ei yksinkertaisesti mahtunut monia erilaisia liikkeitä.²⁶

Neokatekumenaatin ja hiippakunnan virallisen toiminnan välillä aiheutti kitkaa myös eräänlainen kilpailutoiminta. Neokatekumenaalinen liike ei ollut Sipon mukaan integroitunut osaksi paikalliskirkon toimintaa, vaan se pyrki houkuttelemaan ihmisiä seurakunnista mukaan sen omiin messuihin ja kokoontumisiin.²⁷

Kappelin valmistuminen syys-talvella 1991 oli vasta ensimmäinen vaihe rakennusurakassa, jonka tiedettiin jo etukäteen vievän useita vuosia. Ilmeisesti toimintakeskuksen rahoituksessa ilmeni myös ongelmia. Italiasta saaduista rahoista huolimatta suurin osa rakennuskustannuksista ja ylläpitokuluista kaatui lopulta hiippakunnan maksettavaksi.²⁸ Koska hiippakunnan talous oli muutenkin heikko, Verschuren ei varmasti halunnut sitoa hiippakunnan käsiä kalliiseen ja vuosia vievään projektiin, jos hän ei ollut täysin vakuuttunut sen tarpeellisuudesta.

Toisaalta suunnitelmia kappelin rakentamiseksi oli ollut jo aiemmin hiippakunnan taholta. Kappelin rakentaminen siis ilmeisesti koettiin tärkeäksi mutta ajoitus huonoksi. Piispa Verschurenin pelko siitä, että neokatekumenaattien toiminta vaarantaisi ekumeeniset suhteet alueella, oli myös aiheeton tai ainakin liioiteltu. Arvi Seppäsen mukaan neokatekumenaatit nimenomaan edistivät kirkkojen välisiä yhteyksiä Oulussa. He alkoivat pian Suomeen saavuttuaan muun muassa järjestää luterilaisen, katolisen ja ortodoksikirkon yhteisiä jumalanpalveluksia. Seppäsen mukaan Pasinatojen idealistinen näkemys oli, että

²⁶ Teemu Sipon haastattelu 3.4.2007; Ketola 2006, 61–64.

²⁷ Teemu Sipon haastattelu 3.4.2007.

²⁸ Teemu Sipon haastattelu 3.4.2007.

neokatekumenaattiin, eli uuteen kasteopetukseen osallistuisi katolilaisten lisäksi muiden kirkkokuntien jäseniä, mikä ei kuitenkaan onnistunut.²⁹

Kriittisiä ääniä liikkeen toimista Seppäsen mukaan ei luterilaisen kirkon puolelta kuulunut, pikemminkin luterilainen kirkko oli jopa katolista kirkkoa läheisemmissä suhteissa neokatekumenaatin jäsenten kanssa. Arvi Seppäsen tytär oli Etelä-Euroopassa vaihdossa ollessaan tutustunut muutamiin neokatekumenaatin jäseniin. Pasinatot olivat jotakin kautta saaneet Seppäsen perheen yhteystiedot ja he olivat ottaneet Seppäsiin yhteyttä saavuttuaan Ouluun 1980-luvun puolivälissä. Saavuttuaan Suomeen Pasinatot olivat ensin asuneet luterilaisen seurakunnan vierashuoneessa ja myöhemmin vuokralla seurakunnan omistamassa talossa. Kun piispa Verschuren ei ollut lämmennyt ajatukselle rakentaa Ouluun kirkko, Pasinatot olivat yrittäneet saada jopa Oulun piispa Olavi Rimpiläistä suostuttelemaan Verschurenia hankkeen taakse.³⁰ Ilmeisesti luterilaisen kirkon lämpimämmät suhteet johtuivat pitkälti henkilökohtaisista yhteyksistä liikkeen jäseniin. Neokatekumenaatin hengellinen linja ei luterilaisiin tuntunut vetoavan.

Kiistassa kappelin rakentamisen takana oli varmasti ainakin jossain määrin kyse arvovallasta. Neokatekumenaalinen liike ja sen jäsenet toimivat maassa itsenäisesti, eikä se ollut tilivelvollinen hiippakunnalle. Kappelin rakentaminen lähti liikkeelle liikkeen omista tarpeista, ei hiippakunnan. Innostuksissaan Pasinatot astuivat toimissaan ehkä liikaa hiippakunnan tontille. Piispa Verschuren oli puolestaan huolestunut rahoituksen järjestymisestä ja harmissaan siitä, ettei hiippakunnan mielipidettä ollut kuunneltu. Taustalla vaikutti varmasti hienoinen epäluulo liikkeen toimintaa kohtaan. Piispa Verschuren antoi lopulta siunauksensa kappelin rakentamiselle, mutta ei luvannut hiippakunnan tukea. Työkeskus vihittiin käyttöön 28.12.1991. Samana päivänä perustettiin Pyhän perheen kappeliseurakunta, joka kuului Jyväskylän Pyhän Olavin seurakunnan yhteyteen. Piispa Verschuren toimitti keskuksen vihkimisen yhdessä italialaisen piispan Luigi Bedazzin kanssa.³¹

3.3. Kirkon huono taloudellinen tilanne aiheuttaa jatkuvaa huolta

²⁹ Arvi Seppäsen puhelinhaastattelu 10.5.2007.

³⁰ Arvi Seppäsen puhelinhaastattelu 10.5.2007; Jan Aartsin haastattelu 18.5.2007.

³¹ Fides 2/1992 Oulu sai Pyhän perheen kappelin.

Ongelmat kappeleiden rakentamisessa ja monet muutkin vaikeudet johtuivat suureksi osaksi kirkon taloudellisesta tilanteesta. Toisin kuin luterilaisella ja ortodoksisella kirkolla, katolisella kirkolla ei ollut Suomessa verotusoikeutta. Hiippakunnan talous perustui kirkon jäsenten maksamiin avustuksiin ja ulkomailta saatuihin tukiin. Toiveistaan huolimatta katolinen kirkko Suomessa ei ollut omavarainen. Tavoitteena oli kuitenkin, että kirkko tulisi toimeen omillaan ja 1990-luvun alkupuolella pohdittiin paljon sitä, miten taloudellista tilannetta voitaisiin parantaa.

Siitä huolimatta että katolisella kirkolla ei ollut virallista oikeutta kirkollisveron keräämiseen, se patisteli jäseniään vapaaehtoisen kirkollisveron maksamiseen. Seurakuntien jäseniin vedottiin kirkkolain kaanonilla 1262:

Uskovien velvollisuus on tukea taloudellisesti seurakuntaansa ja hiippakuntaansa. Tämä tapahtuu – – kolehteihin annettavin vapaaehtoisin lahjoituksin ja sellaisen avustuksen kautta, joka on suuruudeltaan verrattavissa vähintään valtion kantamaan kirkollisveroon tai joka vastaa tiettyä prosentiosuutta tuloverosta.³²

Seurakunnat lähettivät maksulomakkeita avustuksen suorittamiseksi ja antoivat ohjeita, kuinka sen määrä tulisi laskea. Ne, jotka eivät olleet maksaneet prosenttia tuloistaan kirkolle, joutuivat maksamaan saamistaan kirkollisista toimituksista. Tilastoista käy ilmi, että vain 20–30 prosenttia tuloja saavista hiippakuntalaisista maksoi avustusta säännöllisesti. Kirkon jäseniä muistutettiin siitä, että jos kaikki maksaisivat prosentin bruttotuloistaan omalle seurakunnalleen, ne olisivat omavaraisia. Suurin ongelma epäsäännöllisissä tuloissa oli se, että hiippakunnan talouden ja toiminnan suunnitteleminen oli vaikeaa.³³

Pastoraalineuvosto perusti vuonna 1991 työryhmän selvittämään yritysten kirkollisverotuskäytäntöä. Myös ne yritykset, jotka omisti katolilainen, joutuivat maksamaan veroa luterilaiselle kirkolle. Tämä koettiin epäoikeudenmukaiseksi. Vaikka Suomessa oli uskonnonvapaus ja kaikille uskonnollisille yhteisöille oli taattu vapaus tehdä työtään, kaksi uskonnollista yhteisöä oli suhteessa valtiovaltaan kuitenkin etuoikeutetussa asemassa. Pastoraalineuvosto halusi selvittää, kuinka paljon oli sellaisia yrityksiä, joiden omistajana tai yhtenä heistä oli katolinen henkilö ja kuinka paljon nämä yritykset olivat maksaneet kirkollisveroa kahdelle kansankirkolle viimeisten kolmen vuoden aikana. Seurakuntia pyydettiin lähettämään kyselylomake niille jäsenilleen, joita asian ajateltiin koskevan. Kun pastoraalineuvosto käsitteli kyselyn tuloksia vuotta

³² Fides 17/1993 Älä unohda kirkollisveroa!

³³ Verschuren 1989c; Fides 6/1991 Muistutus kirkollisverosta; Fides 17/1993 Älä unohda kirkollisveroa!; Fides 11/1991 Pastoraalineuvosto painotti seurakuntien taloudellista itsenäisyyttä.

myöhemmin, lokakuussa 1992, se joutui toteamaan, että hanke ei ollut saavuttanut toivottua tulosta. Koko hiippakunnasta oli saatu vain kuusitoista vastausta kolmesta seurakunnasta, minkä ei katsottu olevan edustava otos todellisesta tilanteesta.³⁴

Pastoraalineuvosto perusteli haluaan saada katolilaisten omistamien yritysten tiedot käyttöönsä sillä, että se tarvitsi tietoa "myöhempien keskustelujensa perustaksi".³⁵ Pastoraalineuvosto oli ilmeisesti ollut yhteydessä valtiovaltaan lain epätasa-arvoisuudesta. *Fideksen* pääkirjoituksessa mainitaan kesäkuussa 1992, että:

oman pastoraalineuvostomme taholta on nostettu esiin se veronkantoa sääntelevän lainsäädännön epäkohta, että myös ne yhteisöt, joiden omistajat eivät kuulu luterilaiseen tai ortodoksiseen kirkkoon, joutuvat — — pääsääntöisesti maksamaan veroa luterilaiselle kirkolle.³⁶

Samassa pääkirjoituksessa mainitaan, että valtiovarainministeriö oli valmistelemassa veronuudistusta, joka olisi poistanut kirkollisveron sen aikaisessa muodossaan.³⁷ Katolisella kirkolla oli siis otollinen aika nostaa heille tärkeä kysymys pöydälle ja mahdollisesti saada äänensä asiassa kuuluviin.

Kirkon taloudellisesta tilanteesta käytiin keskustelua erityisesti vuosina 1993 ja 1994. Lama ja kiinteistöverot olivat rasittaneet seurakunnan taloutta aiempaakin enemmän. Kun vuonna 1992 hiippakunta pystyi kattamaan 86 prosenttia menoista Suomesta saaduilla tuloilla, vuonna 1993 osuus oli pudonnut 67 prosenttiin. Tulot eivät olleet nousseet juurikaan, mutta menot olivat kiinteistöverojen, remonttien ja pappien uusien autojen johdosta kasvaneet 30 prosenttia.³⁸ Huomattavaa oli, että juuri vuosina 1992–1994 jäsenmäärä kasvoi kaikkein eniten. Suurin osa uusista jäsenistä oli kuitenkin pakolaisia tai maahanmuuttajia, joiden taloudellinen tilanne ei välttämättä muutenkaan ollut kehuttava.

Vielä yksi syy, miksi juuri 1990-luvun alussa kiinnitettiin erityistä huomiota taloudelliseen tilanteeseen, oli pelko Saksan tuen ehtymisestä. Vuonna 1994 Bonifatiuswerkin lahjoitustulot olivat pysyneet ennallaan, mutta koska kirkossakävijöiden määrä Saksassa oli tippunut, avun jatkumisesta ei voitu olla varmoja.³⁹

³⁴ Fides 11/1991; Fides 14/1991 Omasta hiippakunnasta; Fides 7/1993 Pohjolan piispat pohtivat elämän alkua, valtiosuhteita, Bosniaa ja tiedotusta; Fides 1/1992 Pastoraalineuvosto oli koolla.

³⁵ Fides 14/1991.

³⁶ Fides 10/1992 Kirkollisverotus muuttuu? (pääk).

³⁷ Fides 10/1992 Kirkollisverotus muuttu ? (pääk).

³⁸ Fides 7/1994 Pastoraalineuvosto pohti taloutta, omaatuntoa.

³⁹ Fides 7/1994 Pastoraalineuvosto pohti taloutta, omaatuntoa; Fides 7/1994 Seurakuntien talous kiristynyt; Fides 9/1994 Pohjolan piispat puhuivat vanhuksista ja taloudesta.

Pastoraalineuvosto kävi keväällä 1994 keskustelua uusista ja entistä tehokkaammista varojen hankintamuodoista. Neuvoston mielestä ihmisiä piti informoida entistä paremmin seurakuntien taloudellisesta tilanteesta, kolehti piti kerätä entistä järjestelmällisemmin ja toimitusmaksuja tuli korottaa.⁴⁰ Ainakin tiedottaminen tilanteesta aloitettiin heti. Samassa numerossa, jossa oli raportti pastoraalineuvoston kevätkokouksesta, oli kaksi perusteellista artikkelia seurakuntien taloudesta.

3.4. Uusi raamatunkäännös ja Pyhä Birgitta luovat kirkkojenvälistä yhteyttä

Ekumeeniset suhteet katolisen kirkon, luterilaisen kirkon ja ortodoksikirkon välillä olivat 1990-luvulle tultaessa olleet Suomessa jo pitkään hyvät. Katolinen kirkko oli osallistunut Suomen ekumeenisen neuvoston toimintaan 1960-luvulta alkaen, mikä oli maailmanlaajuisestikin poikkeuksellista. Suomi oli tyypillinen esimerkki siinä mielessä, että katolisen kirkon suhteet muihin kirkkoihin olivat yleensä paremmat niissä maissa, missä katolinen kirkko oli vähemmistöasemassa. Piispa Verschuren oli myös erittäin ekumeniamyönteinen ja hänellä oli lämpimät ja läheiset suhteet moniin luterilaisen kirkon piispoihin ja vaikuttajiin.⁴¹

Kirkkojen välistä yhteyttä on edistetty Suomessa monin tavoin. Merkittävä ilmaus ekumeenisista suhteista on katolisen kirkon, luterilaisen kirkon ja ortodoksikirkon edustajien vuodesta 1985 alkaen vuosittain Pyhän Henrikin muistopäivänä tekemä matka Roomaan ja siellä yhdessä Santa Maria sopra Minerva -kirkossa vietettävä messu. Yleensä kirkkoja edustaa piispa tai joku muu korkea-arvoinen henkilö ja vierailuun kuuluu tapaaminen paavin ja Vatikaanin kristittyjen ykseyden neuvoston johtajan kanssa. Tapaamisissa käsitellään yleensä ajankohtaisia ekumeenisia kysymyksiä ja puhutaan yleisesti kirkkojen tilanteista. Vierailujen, epävirallisten ja virallisten keskustelujen lisäksi yhteyttä on Suomessa rakennettu muun muassa pitämällä yhteisiä teemaseminaareja ja keskustelutilaisuuksia. Eri kirkkojen ja kristillisten yhteisöjen jäseniä kokoavat yhteen erityisesti kristittyjen ykseyden rukousviikko 18.–25. tammikuuta ja ekumeeniset pyhiinvaellukset, kuten Pyhän Henrikin ekumeeninen vaellus.⁴²

⁴⁰ Fides 7/1994 Pastoraalineuvosto pohti taloutta, omaatuntoa.

⁴¹ KUNA KUNR 1985- KUN 12.12.1991 liite 4.4. Risto Cantell: Raportti arkkipiispan matkasta Geneveen, Roomaan ja Yhdysvaltoihin 2.-16.10.1991; Miš 1994; Lukkarinen 2006, 15–17.

⁴² KUNA KUNRt 1985 liite 6.6. 5.2.1985 Maunu Sinnemäki: Raportti Rooman matkasta 3.-10.1.1985; Kirkkojen oppikeskustelut s.a.; Ekumeeninen perhekirja 1995, 55; Rusama 1999, 329.

Piispa Verschuren piti vuoden 1989 lopussa puheen Suomen ekumeenisen neuvoston kokouksessa, jossa hän käsitteli ekumenian tavoitteita Suomessa. Piispan mukaan katolinen kirkko oli määritellyt oman käsityksensä ekumenian tavoitteesta Vatikaanin II konsiilissa. Tavoite oli yksiselitteinen, kristittyjen näkyvä ykseys. Tähän tavoitteeseen Suomen paikalliskirkko oli sitoutunut. Katolinen kirkko ei Suomessa kuitenkaan voinut saavuttaa tätä tavoitetta esimerkiksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kanssa ilman, että se samalla koskisi kaikkia katolisia paikalliskirkkoja.⁴³ Tämä oli ongelmallista, koska katolinen kirkko ei todellisuudessa ollut kaikkialla niin ekumeenisesti suuntautunut kuin Suomessa.

Piispa Verschurenin mukaan näkyvä ykseys edellytti ykseyttä uskossa, joka tuli esille yhteisessä traditiossa ja uskontunnustuksen sisällössä. Näissä asioissa kirkot olivat hänen mukaansa jo saavuttaneet kohtuullisen yhteisymmärryksen. Toiseksi ykseys vaati sakramentaalista yhteyttä. Kolmanneksi tuli vaatimus jonkinlaiseen kirkolliseen auktoriteettiin sitoutumisesta. Viimeisessä kohdassa Verschurenin mukaan ongelmat olivat kaikkein suurimpia. Ekumenian tavoitteen saavuttaminen ei kuitenkaan tarkoittanut kaikessa yhdenmukaista kirkkoa vaan kaikkein keskeisimpien asioiden ulkopuolella kirkoilla oli paljonkin liikkumavaraa. Piispan mukaan ekumeniasta tuli ajatella niin, että ”välttämättömissä asioissa ykseys, muissa vapaus ja kaikissa rakkaus”.⁴⁴

Piispa Verschurenin mukaan Suomessa oli muitakin ekumeenisia tavoitteita, joiden kautta näkyvän ykseyden oli mahdollista toteutua. Näitä olivat ensinnäkin kirkon uudistaminen, toiseksi tietämättömyyden vähentäminen ja ennakkoluulojen poistaminen suhteessa muihin kirkkoihin, kolmanneksi ekumeniaa koskevan tietoisuuden lisääminen ja neljäs ja ehkä tärkein oli ykseyden puolesta rukoileminen.⁴⁵

Suomessa oli muutamia erityiskysymyksiä, joiden ratkaiseminen olisi piispa Verschurenin mukaan vielä parantanut ekumeenista ilmapiiriä. Raamatun uusi suomenkielinen käännös oli juuri valmistumassa. Piispan mukaan Vanhan testamentin deuterokanonisten kirjojen kohtaloa pitäisi vielä miettiä. Ne eivät kuuluneet luterilaisen kirkon Raamattuun, mutta Verschurenin mielestä olisi

⁴³ Verschuren 1989b.

⁴⁴ Verschuren 1989b.

⁴⁵ Verschuren 1989b.

ekumeenisesti huomaavaista lisätä ne uuden käännöksen mukaiseen Raamattuun.⁴⁶

Toinen haastava kysymys oli seka-avioliitot:

Kun valtiollinen laki ei rajoita aviopuolisoiden valinnanvapautta siinä, missä kirkossa ja minkä kirkon papin edessä avioliitto solmitaan tai missä kirkossa lapsi kastetaan, seka-avioliitot voisivat toimia ikään kuin kirkkoja yhdistävinä liittoina.⁴⁷

Seka-avioliitot voisivat hänen mukaansa toimia ekumenian esimerkkeinä eikä ongelmina. Verschurenin mielestä avioliiton solmimista ja lapsen kastetta koskevat lait tulisi poistaa, että aviopari voisi vapaasti päättää, kumman tunnustuksen mukaan avioliitto solmitaan ja lapsi kastetaan. Eri kirkkokuntiin kuuluvien vanhempien lapsen kaste oli erityisesti ongelma katoliselle kirkolle. Suurin osa katolilaisista oli naimisissa ei-katolilaisen kanssa ja yleensä pariskunnan katolilainen osapuoli oli mies. Suomen lain mukaan lapsi seurasi äitinsä uskontoa, jolleivät vanhemmat erikseen toisin päättäneet. Katolinen kirkko rajoitti myös itse avioliiton solmimiseen ja kasteeseen liittyviä käytäntöjä. Se muun muassa velvoitti, että eri kirkkokuntiin kuuluvien vanhempien lapset kasvatetaan katoliseen uskoon.⁴⁸

Kolmas erityishaaste oli joissakin vähemmistökirkoissa ja -yhteisöissä vallinneen ekumeniaan kohdistuvan pelon voittaminen.⁴⁹ Pelko kohdistui monissa yhteisöissä nimenomaan katolista kirkkoa kohtaan. Jotkut vähemmistöt pelkäsivät ekumenian murentavan reformaation perinnön ja johtavan kaikki kirkot katolisen kirkon helmaan.

Lopuksi Verschuren totesi, että Suomessa vaikutti kaksi ekumenian pääväylää: kahdenväliset ekumeeniset keskustelut ja Suomen ekumeeninen neuvosto (SEN). Verschurenin mukaan SEN:n työn tuloksena Suomessa voitiin käydä myös kahdenvälisiä neuvotteluja kirkkojen kesken. Bilateraaliset keskustelut kuitenkin väistämättä johtaisivat siihen, että SEN:n vaikutusvalta ja merkitys vähenisivät. Verschuren pohti vielä puheensa lopuksi SEN:n työalaa ja tavoitteita. Hänen mielestään SEN olisi voinut aiempaa aktiivisemmin edustaa kristittyjä kirkkoja esimerkiksi suhteessa valtiovaltaan. Yleensä lakialoitteiden käsittelyvaiheessa konsultoitiiin luterilaista ja ortodoksista kirkkoa mutta ei muita.⁵⁰ Tämä oli aihe, joka oli noussut esille paavin Suomen-vierailun yhteydessä. SEN oli kokenut, että

⁴⁶ Verschuren 1989b.

⁴⁷ Verschuren 1989b.

⁴⁸ Verschuren 1989b; Miš 1994; Rusama 1999, 342; Uskonnonvapauslaki 2003.

⁴⁹ Verschuren 1989b.

⁵⁰ Verschuren 1989b.

se oli syrjäytetty vierailun suunnittelussa, koska katolinen kirkko ja luterilainen kirkko olivat hoitaneet järjestelyt keskenään eikä SEN:lla ollut minkäänlaista virallista roolia vierailussa.

Suomessa otettiin käyttöön vuonna 1992 uusi suomenkielinen raamatunkäännös. Uudessa käännöksessä haluttiin korostaa kahta asiaa, hyvää ja nykyihmiselle ymmärrettävää suomen kieltä sekä Raamatun merkitysrakenteita ja kokonaissanomaa. Raamatun tuli olla ymmärrettävä ”tavalliselle televisionkatsojalle” eikä se saanut olla vain alkukielisten sanojen käännöksiä peräkkäin, vaan käännöksessä pyrittiin merkitysisällön löytämiseen.⁵¹

Käännös ei varsinaisesti ollut ekumeeninen raamatunkäännös, vaan käännöksen teki evankelis-luterilaisen kirkolliskokouksen asettama käännöskomitea.

Katolinen kirkko ei ollut mukana komiteassa. Katolinen kirkko sai kuitenkin esittää käännöskomitealle valmisteluvaiheessa muutosehdotuksia sekä lausunnon suomennosehdotuksesta luterilaisen kirkon kirkolliskokoukselle. Muutamia katolisen kirkon tekemiä muutosehdotuksia komitea myös hyväksyi, esimerkiksi Galatalaiskirjeen neljännessä luvussa säilytettiin viittaus Jeesuksen äitiin. Kirkon ehdotus aktiivimuotojen poistamisesta ja passiivin säilyttämisestä hylättiin vetoamalla hyvään suomenkieleen.⁵²

Katolinen kirkko oli pääasiassa tyytyväinen suomennokseen. Kirkon mielestä oli tärkeää:

saada aikaan sellainen uusi suomennos, joka käyttää ymmärrettävää nykykieltä ja on samalla uskollinen sille tarkoitukselle, joka Raamatun eri osien kirjoittajilla ja toimittajilla on ollut.⁵³

Piispa Verschuren kuitenkin mainitsi muutamia huolenaiheitaan raamatunkäännöskannanotossaan kirkolliskokoukselle. Hänen mielestään tyypillistä uudelle käännökselle oli se, että se ”pyrkii ymmärrettävyyteen välistä sisällön kustannuksella”. Käännöksessä lukijalle annettiin vain yksi tulkinta, mikä esti mahdollisuuden tarkastella alkutekstistä nousevia muita tulkintamahdollisuuksia ja tekstin monitasoisuutta. Se, että tekstin vaikeudet ohitettiin antamalla yksi tulkinta, saattoi Verschurenin mielestä johtaa lukijan vääriin johtopäätöksiin ja antaa väärän kuvan tekstin sisällöstä. Kannanotto arvosteli myös käännöskomitean tekemää ratkaisua poistaa pieniä yksityiskohtia tai lisätä niitä tarpeen mukaan. Tällainen menettely torjuttiin sekä kirkon tradition että eksegeettisen tarkastelun kannalta vääräksi. Piispa Verschurenin mukaan

⁵¹ EA SEN neuv. Ekumeenisen neuvoston kokouksen pöytäkirja 31.8.1989 liite 5.

⁵² Nikolainen 1989; Verschuren 1992.

⁵³ Fides 9/1990 Raamatun kieli puntarissa (pääk.).

käännös yritti tehdä liian monia asioita selväksi. Raamattu oli hänen mukaansa ”suuri salaisuus”, jota ei koskaan voitu täysin ymmärtää ja selittää.⁵⁴ Pääasiassa uuden käännöksen ongelmat liittyivät erilaiseen raamatuntulkintaan ja tradition merkitykseen. Katolisen kirkon mielestä käännöksessä oli esimerkiksi joitain kohtia, jotka eivät perustuneet eksegetiikan tutkimustuloksiin vaan kirkkopoliittisiin ja kulttuurisiin näkökohtiin. Tällaisia olivat kirkon mielestä muun muassa ilmaukset, joiden takaa saattoi havaita ”Raamatun sanan ja naisten papinviran välisen ristiriidan sovittelua”.⁵⁵

Kun uusi raamatunkäännös otettiin käyttöön katolisessa kirkossa ensimmäisenä adventtisunnuntaina 1992, se tehtiin tietyin varauksin. Piispa oli listannut tässä vaiheessa lähes kaksikymmentä sellaista Uuden testamentin kohtaa, joiden tulkinnasta katolinen kirkko oli eri mieltä suomennoksen kanssa. Nämä kohdat täytyi ottaa huomioon myös liturgiassa. Samoin piispa muistutti, että Vanhan testamentin deuterokanoniset kirjat, jotka puuttuivat uudesta Raamatun julkaisusta, kuuluivat katolisen kirkon Raamattuun.⁵⁶

Siitä huolimatta, että piispa Verschuren ei kaikissa kohdissa ollut käännöksen tekstistä samaa mieltä, hän oli kiitollinen luterilaiselle kirkolle uuden käännöksen aikaansaamisesta. Hänen mielestään luterilainen kirkko oli ollut ”ekumeenisesti huomaavainen” antaessaan katolisen kirkon tehdä ehdotuksia uuteen käännökseen.⁵⁷ Vaikka uusi käännös ei ollutkaan ekumeeninen, käännöksen voi ajatella edistäneen ekumeenisiä pyrkimyksiä. Luterilainen kirkko oli nähnyt vaivaa ja ottanut käännöstyön aikana myös muiden kirkkojen ja kristillisten yhteisöjen mielipiteet huomioon ja joissain kohdin tehnyt heidän toiveidensa mukaisia muutoksia.

Huomattavin ekumeeninen tapahtuma katolisen kirkon ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon välillä 1990-luvun alkupuolella oli Roomassa lokakuussa 1991 vietetty pyhän Birgitan pyhäksi julistamisen 600-vuotismuistojuhla. Juhlallisuudet kestivät koko viikonlopun ja niihin kuului pyhän Birgitan merkitystä käsitelleet opintopäivät. Suomesta muistojuhlaan osallistuivat muun muassa luterilaisen kirkon arkkipiispa John Vikström ja katolisen kirkon piispa Paul Verschuren. Myös Ruotsista olivat mukana sekä luterilaisen kirkon arkkipiispa Bertil

⁵⁴ EA SEN neuv. Ekumeenisen neuvoston kokouksen pöytäkirja 31.8.1989; Verschuren 1990.

⁵⁵ Fides 9/1990 Raamatun kieli puntarissa (pääk.).

⁵⁶ Verschuren 1992.

⁵⁷ Verschuren 1992.

Werkström sekä Tukholman katolisen hiippakunnan piispa Hubertus Brandenburg.⁵⁸

Ennen saapumistaan Roomaan Suomen ja Ruotsin luterilaisten kirkkojen arkkipiispat olivat käyneet Genevessä tapaamassa Kirkkojen maailmanneuvoston (KMN), Luterilaisen maailmanliiton (LML) ja Euroopan kirkkojen konferenssin (KEK) edustajia. Vierailun tarkoituksena oli ollut ”hävittää Rooman matkaan liittyviä epäluuloja” ja ”selventää suhteita” näihin kolmeen järjestöön. Suomen ja Ruotsin kirkkojen edustajat kertoivat neuvotteluissa Rooman matkan lähtökohdista ja tavoitteista. KMN:n pääsihteeri Emilio Castro totesi keskusteluissa, että Vatikaanin suhtautuminen multilateraaliseen toimintaan oli edelleen varauksellista. KEK:n pääsihteerin Jean Fischerin mielestä katolinen kirkko suhtautui huomattavasti avoimemmin ekumeeniseen toimintaan niissä maissa, missä se oli vähemmistöasemassa. Keskustelujen jälkeen osapuolet totesivat ”neuvottelun hävittäneen epäluuloja ja selventäneen – – matkan luonnetta”. Luterilaisten kirkkojen suhteiden Kirkkojen maailmanneuvostoon, Luterilaiseen maailmanliittoon ja Euroopan kirkkojen konferenssiin todettiin pysyvän edelleen hyvinä eikä Rooman-matka merkinnyt linjamuutosta ekumeenisissa suhteissa.⁵⁹ KMN, LML ja KEK olivat ilmeisesti huolissaan omasta asemastaan Suomen ja Ruotsin luterilaisten kirkkojen ja Vatikaanin suhteiden rinnalla. Vatikaani kävi mieluummin kahdenvälisiä neuvotteluja, kun taas KMN, LML ja KEK suosivat multilateraalista toimintaa. Kahdenväliset neuvottelut auttamatta vähensivät järjestöjen asemaa. Selkeästi Genevessäkin oli pantu merkille Suomen ja Ruotsin kirkkojen ja Vatikaanin erityissuhteet.

Pyhän Birgitan pyhäksi julistamisen 600-vuotismuistojuhlien aikana vietettiin kaksi ekumeenisesti huomionarvoista jumalanpalvelusta. Rooman Pietarin kirkossa järjestettiin lauantaina 5.10.1991 muistojuhlien päätapahtuma, ekumeeninen jumalanpalvelus. Jumalanpalvelus noudatti vesperin kaavaa ja sen toimittivat yhdessä paavi Johannes Paavali II, arkkipiispa John Vikström, arkkipiispa Bertil Werkström ja piispa Paul Verschuren. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun paavi toimitti Pietarin kirkossa messun yhdessä muiden kirkkojen piispojen kanssa. Toista yhteistä jumalanpalvelusta vietettiin heti seuraavana päivänä, kun paavi Johannes Paavali II toimitti katolisen messun Piazza Farnesella sijaitsevassa birgittalaisluostarissa. Messun aikana, juuri ennen

⁵⁸ Fides 17/1991 Birgitta kutsuu kirkon ykseyteen.

⁵⁹ KUNA KUNR 1985- KUN 12.12.1991 liite 4.4. Risto Cantell: Raportti arkkipiispan matkasta Geneveen, Roomaan ja Yhdysvaltoihin 2.-16.10.1991.

ehtoollista, paavi antoi Suomen ja Ruotsin arkkipiispoille paavillisen siunauksen kirkon alttarilla.⁶⁰

Maanantaiaamuna Suomen ja Ruotsin kirkkojen valtuuskunnilla oli neuvottelu Kristittyjen ykseyden neuvostossa kardinaali Johannes Willebrandsin kanssa. Neuvottelussa kardinaali Willebrands totesi, että paavin matka Pohjolaan oli muuttanut paavin käsitystä Pohjoismaiden luterilaisista kirkoista. Paavi oli myös sanonut, että Pohjoismaiden-matka oli ollut paras hänen tekemistään matkoista. Kardinaalin mukaan se, että paavi ja piispat olivat toimittaneet yhdessä jumalanpalveluksen Pietarin kirkon pääalttarilla, oli mahdollista vain vakavan teologisen työn tuloksena. Neuvottelujen loppupuolelle osallistuivat myös piispa Verschuren ja piispa Brandenburg. Arkkipiispa Vikströmin sihteerin Risto Cantellin mukaan katolisten piispojen osallistuminen keskusteluun teki tilaisuudesta vieläkin ”sydämmellisemmän” ja ”ystävällisemmän”. Tämä osoitti hänen mielestään ”pohjoismaisen ekumeenisen tilanteen ainutlaatuisuutta”.⁶¹

Yhdessä vietetty ekumeeninen jumalanpalvelus Pietarin kirkossa oli erittäin merkittävä. Pyhäksi julistamisen 600-vuotisjuhla ei ollut harvinaisuus Roomassa, joten oli erityistä, että paavi oli varannut aikaa jopa kolmelle juhlaan liittyvälle tapahtumalle. Paavi oli sanonut ennen jumalanpalvelusta järjestetyssä tapaamisessa, että hän osoitti arkkipiispoille samanlaista vieraanvaraisuutta kuin he olivat osoittaneet hänelle omissa kirkoissaan Pohjoismaiden-matkan aikana. Arkkipiispojen matka Roomaan oli siis paavin Pohjoismaiden-matkan vastavierailu.⁶²

Paavi oli itse kokenut, että juuri vierailut Suomessa ja Ruotsissa olivat olleet erityisen onnistuneita. Jumalanpalveluksilla Roomassa oli vahva symbolinen ja visuaalinen viesti, jonka myös tiedotusvälineet eripuolilla maailmaa huomasivat – Suomen ja Ruotsin luterilaisilla kirkoilla oli erityinen suhde roomalaiskatoliseen kirkkoon. Sekä katolisen kirkon että luterilaisen kirkon arvioiden mukaan yhteistä jumalanpalvelusta voitiin viettää seurauksena vakavista oppikeskusteluista. Teologisten keskustelujen jälkeen oli käytännön aika. *Fidesin* pääkirjoituksessa muutama viikko muistojuhlan jälkeen todettiin, että oli erittäin tärkeää saada

⁶⁰ KUNA KUNR 1985- KUN 12.12.1991 liite 4.4. Risto Cantell: Raportti arkkipiispan matkasta Geneveen, Roomaan ja Yhdysvaltoihin 2.-16.10.1991; Fides 17/1991 Birgitta kutsuu kirkon ykseyteen.

⁶¹ KUNA KUNR 1985- KUN 12.12.1991 liite 4.4. Risto Cantell: Raportti arkkipiispan matkasta Geneveen, Roomaan ja Yhdysvaltoihin 2.-16.10.1991; Fides 17/1991 Luterilais-katoliset suhteet ja Euroopan-kysymys esillä keskusteluissa Vatikaanissa; Fides 17/1991 Birgitta kutsuu kirkon ykseyteen.

⁶² Fides 17/1991 Pyhän Hengen tuulta (pääk.); Fides 17/1991 Birgitta kutsuu kirkon ykseyteen.

jälleen todistus ykseysliikkeen etenemisestä muutaman vuoden tauon jälkeen. Ihmiset tarvitsivat rohkaisua ja elämyksiä jaksakseen työskennellä kristittyjen ykseyden puolesta.⁶³

Kristittyjen ykseyden rukousviikon alussa vuonna 1993 järjestettiin Valamon kansanopistolla avoin seminaari, jossa kolmen kristillisen kirkon edustajat keskustelivat ekumeniasta ja ihmisen pelastumisesta. Keskustelijoina olivat Helsingin katolisen hiippakunnan piispa Paul Verschuren, luterilainen Kuopion piispa Matti Sihvonen sekä Karjalan ja koko Suomen ortodoksinen arkkipiispa Johannes.⁶⁴

Piispa Verschuren otti omassa puheenvuorossaan esille esimerkkejä yhteistoiminnan mahdollisuuksista ja rajoista muiden kirkkojen kanssa. Katoliselle kirkolle Suomessa oli tärkeää vähemmistöyhteisönä säilyttää oma identiteetti ja omaleimaisuus. Tästä syystä katolinen kirkko ei ollut esimerkiksi mukana yhteisvastuukeräyksessä – vähemmistön resurssit hukkuivat suureen kokonaisuuteen. Myönnytyksiä kirkon sakramentteihin osallistumiseen piispa oli valmis tekemään esimerkiksi, kun kyseessä oli vakava ja merkittävä tapahtuma ihmiselle, esimerkiksi hautaus- tai morsiusmessu. Ekumeenisissa suhteissa ongelmaksi oli Verschurenin mielestä muodostunut valtion suhde luterilaiseen ja ortodoksiseen kirkkoon. Toisin kuin Ruotsissa ja Norjassa, Suomessa ei ollut vielä purettu kahden kirkon erityisasemaa suhteessa valtioon. Piispa näki tämän uhkana tasa-arvon ja uskonnonvapauden toteutumiselle.⁶⁵

Loppukesästä 1993 Suomessa kävi arvovaltainen vieras, kun Kristittyjen ykseyden edistämisen neuvoston esimies, kardinaali Edward Cassidy saapui luterilaisen ja katolisen kirkon vieraaksi. Juuri ennen saapumistaan Suomeen Cassidy oli ollut luterilaisen tunnustuksen 400-vuotisjuhlassa Upsalassa, jossa Suomen ja Ruotsin luterilaisten kirkkojen ja katolisen kirkon ekumeenisten pyrkimysten päämääräksi oli vahvistettu kristittyjen näkyvä ykseys. Cassidy painotti, että Suomen ja Ruotsin luterilaiset kirkot olivat erityisasemassa muihin luterilaisiin kirkkoihin verrattaessa, koska ne olivat säilyttäneet katkeamattoman piispuuden.⁶⁶

⁶³ KUNA KUNR 1985- KUN 12.12.1991 liite 4.4. Risto Cantell: Raportti arkkipiispan matkasta Geneveen, Roomaan ja Yhdysvaltoihin 2.-16.10.1991; Fides 17/1991 Pyhän Hengen tuulta (pääk.); Fides 17/1991 Birgitta kutsuu kirkon ykseyteen.

⁶⁴ Fides 2/1993 Kolmen kirkon kohtaaminen.

⁶⁵ Fides 2/1993 Kolmen kirkon kohtaaminen.

⁶⁶ Fides 14/1993 Kristittyjen ykseys on luottamuksen työtä.

Vierailun aikana käsiteltiin kirkkojen suhdetta sekä ekumenian tilaa ja tulevaisuutta. Ruotsin katolisen ja luterilaisen kirkon kesken käytyjen neuvotteluiden tuloksena oli vuonna 1988 julkaistu asiakirja piispanvirasta. Kardinaali Cassidy ehdotti, että Pohjoismaissa jatkettaisiin katolisen ja luterilaisen pappeuden olemuksen ja erityispiirteiden tutkimista. Luterilais-katolisissa keskusteluissa Pohjoismaissa esillä ollut ajatus etenemisestä ekumeniassa paikallisten olojen mukaan sai Cassidylta kriittisen vastaanoton. Vaikka Suomessa katolisen ja luterilaisen kirkon suhde oli läheinen, näkyvän ykseyden piti Cassidyn mielestä olla täydellisesti toteutunut ennen kuin voitiin liittyä yhteiseen ehtoollispöytään.⁶⁷

Myönteisesti Cassidy suhtautui ekumeenisissa keskusteluissa nousseeseen mahdollisuuden reformaation aikana julistettujen oppituomioiden kumoamisesta, mistä käytiin keskustelua Luterilaisen maailmanliiton (LML) ja katolisen kirkon välillä. Kardinaalin mielestä erimielisyydet oppituomioita koskevissa kysymyksissä eivät olleet niin suuria, kun aiemmin oli ajateltu. Hänen mielestään esimerkiksi katolisen ja luterilaisen kirkon käsitys vanhurskauttamisesta oli niin samankaltainen, että tuomioilla ei ollut enää perusteita.⁶⁸

Suomessa oli jo vuosia ollut myönteinen ekumeeninen ilmapiiri. Paavin Pohjoismaiden-matka, pyhän Birgitan muistojuhla ja muut yhteiset kokemukset näyttivät vielä tiivistäneen suhteita. Vaikuttaa siltä, että 1990-luvun alkuvuosina myös paavi ja Kristittyjen ykseyden neuvosto havaitsivat Pohjoismaisen ekumenian luonteen. Suomen ja Ruotsin erityisluonne luterilaisten kirkkojen joukossa sekä hyvät katolisen ja luterilaisten kirkkojen suhteet alueella olivat merkittäviä ja poikkeuksellisia asioita. Katolisen kirkon vähemmistöasema Pohjoisessa toi uusia ja tuoreita näkökulmia dialogiin katolisen kirkon ja luterilaisten kirkkojen välillä.

⁶⁷ Fides 14/1993 Kristittyjen ykseys luottamuksen työtä.

⁶⁸ Fides 14/1993 Kristittyjen ykseys luottamuksen työtä.

4. Kansainvälinen keskustelu ja ekumenia vaikuttavat

Suomessa piispa Verschurenin viimeisinä vuosina 1995–1998

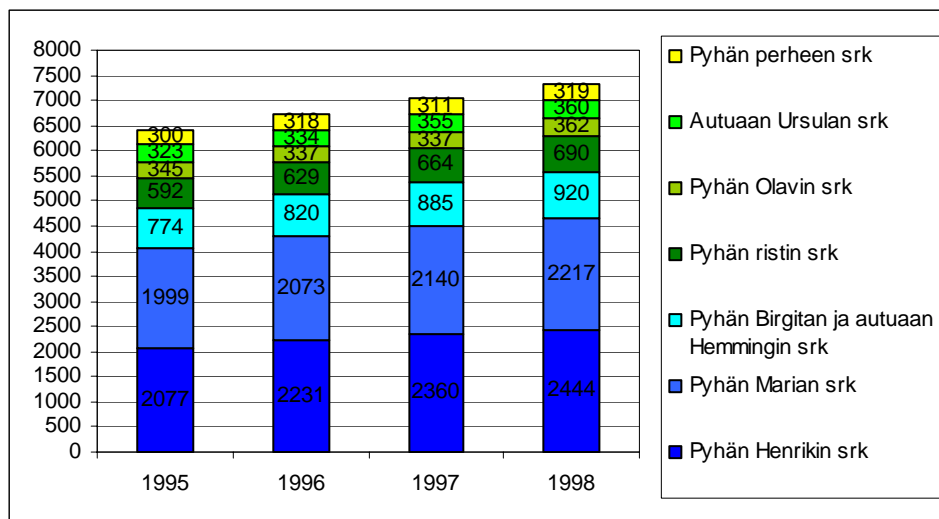
4.1. Puolalaisten pappien määrä lisääntyy hiippakunnassa

Katolisen kirkon jäsenmäärä lisääntyi edelleen vuosien 1995–1998 välillä. Kun vuoden 1994 lopussa katolilaisia oli Suomessa 6 133, vuoden 1998 lopussa määrä oli kasvanut 7 312 henkeen. Kasvua oli määrällisesti 1 179 henkeä.

Prosentuaalinen kasvu oli näin ollen neljässä vuodessa 16 prosenttia. Kuten taulukko 3. osoittaa, kasvu jatkui yhä hyvin tasaisena.¹

Edelleen suurin kasvua selittävä tekijä oli maahanmuutto. Myös katoliseen kirkkoon kääntyneiden määrä pysyi aikaisemmalla tasolla. Vuoden 1995 aikana katolisen kirkon yhteyteen liitettiin muuten kuin kasteen kautta 35 aikuista ja yksi lapsi. Vuoden 1996 tilastoissa ei mainita, kuinka monta aikuista liittyi katoliseen kirkkoon. Vahvistuksen sakramentin sai kuitenkin 31 aikuista, minkä voi olettaa kertoneen kirkkoon otettujen aikuisten lukumäärästä. Vuoden 1997 tilastoissa kerrotaan, että kirkkoon otettiin muuten kuin kasteen kautta 42 henkilöä ja muulla tavalla liittyi 16. Vuonna 1998 kirkkoon liittyi 35 jo kastettua kristittyä.²

Taulukko 3. Kirkon jäsenmäärä ja sen jakautuminen seurakunnittain 1995–1998.³

¹ Fides 5/1995 Katolilaisia Suomessa nyt 6133; Fides 4/1996 Tilastoja!; Fides 5/1997 Katolilaisia Suomessa 6742; Fides 5/1998 Tilastoja.

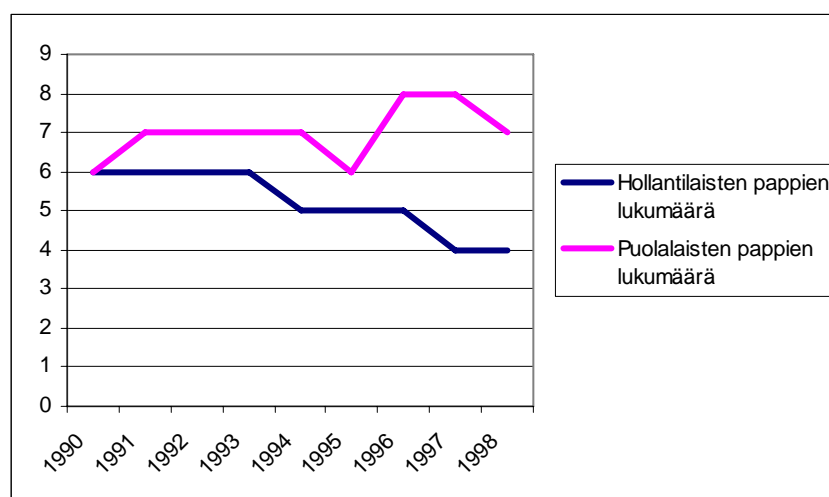
² Fides 5/1995 Katolilaisia Suomessa nyt 6133; Fides 4/1996 Tilastoja!; Fides 5/1997 Katolilaisia Suomessa 6742; Fides 5/1998 Tilastoja; Jan Aartsin haastattelu 18.5.2007.

³ Fides 4/1996 Tilastoja!; Fides 5/1997 Katolilaisia Suomessa 6742; Fides 5/1998 Tilastoja; Fides 5/1999 Tuoreita tilastoja.

Papiston lukumäärässä ei tapahtunut juurikaan muutoksia vuosina 1995–1998. Hiippakunnassa oli parhaimmillaan 22 pappia vuonna 1996, muuten pappien lukumäärä oli 20–21. Perinteisesti enemmistö katolisen kirkon papeista Suomessa oli ollut hollantilaisia ja he olivat kuuluneet Jeesuksen Pyhän sydämen veljeskuntaan (SCJ). Kuten taulukko neljä osoittaa, hollantilaisten pappien määrä kuitenkin väheni ja puolalaisten pappien lukumäärä kasvoi 1990-luvulla. Kun vuonna 1990 hiippakunnassa oli ollut piispa mukaan lukien kuusi hollantilaista pappia, vuonna 1998 heitä oli enää neljä. Pappiskutsumukset olivat vähentyneet Hollannissa edellisinä vuosikymmeninä huomattavasti, joten sieltä ei ollut enää odotettavissa uusia pappeja Suomeen. Suomessa 1990-luvulla toimineet hollantilaiset papit alkoivat myös olla jo iäkkäitä. Heistä nuorin oli isä Jan Aarts, joka oli syntynyt vuonna 1937.⁴

Muut Suomessa toimineet papit olivat kotoisin Suomesta, isät Teemu Sippo ja Martti Voutilainen, Italiasta, Saksasta ja Espanjasta, ja lisäksi oli yksi vietnamilainen pappi. Hieman yli puolet papeista kuului Pyhän sydämen veljeskuntaan. Muut papit kuuluivat dominikaaneihin, Opus Deiin tai Pradon-pappeihin. Suomessa oli myös kaksi itäisen riituksen pappia ja yksi neokatekumenaaleihin kuulunut pappi.⁵

Taulukko 4. Puolalaisten ja hollantilaisten pappien lukumäärä Helsingin hiippakunnassa vuosina 1990–1998.⁶

⁴ KKK 1991–1998; Verschuren 1995 (haastattelu).

⁵ KKK 1991–1998.

⁶ KKK 1991–1998.

Pyhän sydämen veljeskunnan Suomen regio eli järjestäytynyt alue siirrettiin vuonna 1997 Hollannin-provinssista Puolan-provinssin alaisuuteen. Kaksi kolmasosa eli kahdeksan Suomessa toimineista Pyhän sydämen papeista oli silloin kotoisin Puolasta, ja koska Hollannista ei ollut enää odotettavissa uusia pappeja, region siirto Puolan alaisuuteen koettiin ajankohtaiseksi. Siirto tapahtui Puolan-provinssin viisikymmentävuotisjuhlien yhteydessä. Piispa Verschurenin mukaan oli haikeaa luopua Hollannin-provinssin tarjoamista runsaista palveluksista. Kun hän oli tutustunut Puolan-provinssin elinvoimaisuuteen ja intoon, hän oli kuitenkin tyytyväinen, että Puola jatkoi 90 vuotta aikaisemmin aloitettua tehtävää Suomessa.⁷

Oli ymmärrettävää, että piispa Verschurenille hollantilaisena oli vaikeaa luopua Hollannin edustuksesta hippakunnassa. Hän sanoi 70-vuotisjuhlahaastattelussaan keväällä 1995, että "seurakuntien pastoraalinen työ on saanut muotoja, jotka ovat tyypillisiä Alankomaiden kirkolle". Koska Suomessa oli vuosikymmeniä ollut pääasiassa hollantilaisia pappeja, toiminta oli saanut vaikutteita paikallisesta kirkkokulttuurista. Ilmeisesti piispan tarkoittamat pastoraalisen työn muodot tarkoittivat hollantilaisten pappien avoimuutta ja tiivistä yhteydenpitoa seurakuntalaisiin. Jan Aartsin ja Teemu Sipon mukaan Suomen katolinen kirkko ei muuten juurikaan muistuttanut Hollannin kirkkoa. Hollannissa 1970–90-luvuilla alkanut opillinen ja liturginen uudistusmielisyys ei vaikuttanut Suomessa. Päinvastoin Suomen kirkko oli heidän mielestään hyvin perinteinen.⁸

Piispa Verschurenin mielestä ei ollut kuitenkaan toivottavaa, että yksi kansallisuus olisi papistossa ylliedustettuna. Piispa kuitenkin muistutti, että vaikka kaikilla kansoilla oli omat ominaispiirteensä, kirkon keskuksena ei kuitenkaan ollut kukaan pappi vaan itse Kristus.⁹

Pyhän sydämen veljet olivat vuonna 1997 toimineet Suomessa 90 vuotta. Juhlia vietettiin elokuussa hippakunnan toimintakeskuksessa Stella Marisissa. Pitämässään juhlapuheessa piispa Verschuren mainitsi kaksi erityispiirrettä Suomessa toimineissa Pyhän sydämen veljissä. Ensimmäinen oli se, että veljeskunta ei ajanut omaa etuaan vaan pyrki palvelemaan kaikkia katolilaisia. Toinen piirre oli "hienotunteinen avoimuus kaikkia kohtaan". Puheen lopussa

⁷ Fides 4/1997 Pyhän sydämen pappien Suomen-regio siirtyi Puolan-provinssiin.

⁸ Verschuren 1995 (haastattelu); Teemu Sipon haastattelu 3.4.2007; Jan Aartsin haastattelu 18.5.2007.

⁹ Verschuren 1995 (haastattelu).

piispa esitti toiveen, että alankomaisia veljiä seuranneet puolalaiset veljet toteuttaisivat työssään samoja periaatteita.¹⁰

Isä Jan Aartsin ja katolisen maallikon Caterina Steniuksen mukaan minkäänlaista konfliktia ei hiippakunnassa syntynyt siitä, että puolalaisten pappien määrä lisääntyi pikkuhiljaa. Pappienneuvosto, johon kuuluivat kaikki hiippakunnassa toimineet papit, takasi sen, että papit tutustuivat toisiinsa, mikä hälvensi mahdollisia ennakkoluuloja. Sekä puolalaiset että hollantilaiset papit kuuluivat Pyhän sydämen veljeskuntaan, mikä mahdollisti suomalaisen kirkkokulttuurin välittämisen uusille tulokkaille. Pappien tausta kuitenkin vaikutti heidän ajatusmaailmaansa ja toimintatapoihinsa. Piispa Verschurenin aikana pidettiin huolta siitä, että Suomeen tulleilla puolalaisilla papeilla oli kokemuksia myös muualta kuin Puolasta. Ne, jotka halusivat tulla Suomeen töihin, lähetettiin ensin esimerkiksi Roomaan tai Saksaan oppimaan kieliä ja tottumaan länsimaiseen kirkolliseen elämäntyyliin. Suomessa oli ollut kokemuksia puolalaisista papeista, jotka olivat pian saavuttuaan luovuttaneet ja lähteneet pois, koska kulttuurishokki oli ollut liian suuri. Kirkon toimintatapa oli Aartsin mukaan toimiva ja puolalaiset papit integroituivat hiippakuntaan 1990-luvulla pääasiassa hyvin.¹¹

Seurakuntalaisten puolelta oli jonkun verran muutosvastarintaa, kun Puolasta tulleet papit lisääntyivät. Ihmiset olivat vuosien mittaan tottuneet hollantilaisiin pappeihin ja heidän tapaansa toimia. Hollantilaisille papeille oli tyypillistä avoimuus ja kontaktin luominen seurakuntalaisiin. He esimerkiksi tekivät runsaasti kotikäyntejä. Osa seurakuntalaisista koki puolalaiset papit etäisemmiksi. Isä Jan Aartsin mukaan Puolan poliittinen tilanne ja kommunismi olivat vaikuttaneet pappien luonteeseen. Heidän oli esimerkiksi vaikea luottaa valtioon. Erilaisesta taustasta johtuen he eivät aina olleet Aartsin mukaan niin avoimia ja luottavaisia kuin hollantilaiset kollegansa.¹² Vaikka suurempia ongelmia papiston puolalaistumisesta ei syntynyt, vaikutti siltä, että pappien kansallisuus ei ollut yhdentekevää, ja toisinaan oli vaikeuksia sovittaa erilaiset työtavat ja perinteet yhteen.

Seurakunnissa tehtiin piispantarkastukset keväällä 1996. Tarkastukset antoivat piispan mielestä pääosin myönteisen kuvan seurakuntien tilanteesta ja hoidosta.

¹⁰ Verschuren 1997b.

¹¹ Teemu Sipon haastattelu 3.4.2007; Jan Aartsin haastattelu 18.5.2007; Caterina Steniuksen haastattelu 8.10.2007.

¹² Teemu Sipon haastattelu 3.4.2007; Jan Aartsin haastattelu 18.5.2007; Caterina Steniuksen haastattelu 8.10.2007.

Piispa ilmaisi tarkastusten jälkeen olevansa tyytyväinen seurakuntien toimintaan ja tunteneensa, että ne toimivat aktiivisesti. Korjaamisen varaa piispan mielestä oli liturgisen musiikin yhtenäistämässä ja järjestämisessä sekä tiedottamisen saralla. Suurempana haasteena piispa piti eri kulttuureista tulevien katolilaisten sopeutumista suomalaiseen kulttuuriin. Suurin osa papistosta ja sisarista oli ulkomaalaisia, ja myös seurakuntalaisissa oli monen eri kansallisuuden edustajia. Seurakuntien toiminta oli tärkeää pyrkiä juurruttamaan suomalaiseen kulttuuriin, mutta muualta tulleiden täytyi saada ilmentää omaa taustaansa. Piispa korosti, että monista kielistä ja kansallisuuksista huolimatta periaatteena oli, että seurakuntia ei perustettu kansallisuuden perusteella, vaan kaikki toimivat yhdessä samassa seurakunnassa. Erityisenä ongelmana piispa mainitsi hiippakunnassa toimineet tai sinne pyrkineet liikkeet. Tällaisina liikkeinä hän mainitsi muun muassa *Comunione e Liberazione*n, *focolaarit*, *neokatekumenaalit* ja *Opus Dein*. Pienessä hiippakunnassa täytyi pohtia:

kuinka paljon vähemmistökirkkomme pystyy ottamaan vastaan erilaisia liikkeitä, ja toimivatko liikkeet hiippakuntamme ja seurakuntiemme hyväksi vai pikemminkin niiden kustannuksella.¹³

Ilmeisesti suurimmat haasteet liittyivät neokatekumenaaleihin ja *Opus Dei*hin, jotka jo vaikuttivat Suomessa. Jan Aartsin mukaan neokatekumenaalien lähetyksintö ei sopinut suomalaisiin olosuhteisiin, ja *Opus Dei*tä taas vierastettiin katolilaisten piirissä sen autoritaarisen maineen takia. Caterina Steniuksen mukaan *Opus Dei*n elitismi ei soveltunut tasa-arvoiseen suomalaiseen yhteiskuntaan. He saattoivat ottaa puhelimitse yhteyttä sopiviksi katsomiinsa henkilöihin ja kutsua esimerkiksi järjestämiinsä kalliisiin seminaareihin. Kumpikaan liikkeistä ei ollut tullut Suomeen hiippakunnan kutsusta, vaikka piispa olikin hyväksynyt molempien toiminnan alueella. Sekä neokatekumenaatti että *Opus Dei* järjestivät omaa toimintaa hiippakunnan toiminnan ulkopuolella.¹⁴

Vaikka hiippakunnassa toimi useita yhdistyksiä ja sääntökuntien maallikkoyhteisöjä, niiden koettiin tukevan ja täydentävän seurakuntien toimintaa. Hiippakunnassa koettiin, että liikkeet taas "rekrytoivat" erityisesti aktiivisia seurakuntalaisia osallistumaan omaan toimintaansa. Vaikka epäluuloisuutta liikkeitä kohtaan oli sekä papiston että seurakuntalaisten taholta, vähitellen niiden läsnäoloon hiippakunnassa totuttiin ja voimakkain vastustus laantui. Isä Jan

¹³ Fides 8/1996 Pastoraalineuvoston kuulumisia.

¹⁴ Teemu Sipon haastattelu 3.4.2007; Jan Aartsin haastattelu 18.5.2007; Caterina Steniuksen haastattelu 8.10.2007; Ketola 2006, 75–78.

Aartsin mielestä tässäkin asiassa pappienneuvostolla oli suuri merkitys, koska pappienneuvostoon kuuluivat myös Opus Dein ja neokatekumenaalien Suomessa toimivat papit. Ongelmista pystyttiin keskustelemaan neuvostossa ennen kuin ne kasvoivat liian suuriksi.¹⁵ Vastarintaa liikkeitä kohtaan vähensi varmasti sekin, että molempien liikkeiden toimintaan osallistui vain vähän suomalaisia katolilaisia.

4.2. Kirkon asemaan toivotaan muutosta

Ruotsin luterilaisen kirkon kirkolliskokous teki elokuussa 1995 päätöksen järjestää uudelleen suhteensa valtioon vuoteen 2000 mennessä. Päätöksen toimeenpanon seurauksena ero luterilaisen kirkon ja valtion välillä kasvaisi. Luterilainen kirkko ei olisi vuoden 2000 alusta enää valtionhallinnon osa vaan itsenäinen uskonyhteisö. Lainmuutoksella pyrittiin aiempaa laajempaan tasa-arvoon eri uskontokuntien välillä. Vuodesta 2000 alkaen muut uskonnolliset yhteisöt saisivat oikeuden rekisteröityä ja ne saattoivat odottaa valtiolta taloudellista tukea. Suomen katolisessa kirkossa seurattiin kiinnostuneina Ruotsin tilannetta, sillä täälläkin oli jo pitkään toivottu samansuuntaista kehitystä.¹⁶

Ruotsin tilanne herätti keskustelua Suomessa. Piispa Verschuren piti puheen Tampereella vuonna 1996 järjestetyssä Vapaan kristillisyyden seminaarissa, jonka aiheena oli "Miten edistää uskonnonvapautta?". Puheessa hän käsitteli uskonnonvapauden haasteita Suomessa. Katolinen kirkko halusi painottaa uskonnonvapauden näkökulmaa keskustelussa uskontokuntien tasa-arvosta. Aikaisemmin keskustelun lähtökohta oli ollut valtionuskonto-kansankirkko-ajattelussa, johon sen aikainen uskonnonvapauslaki vuodelta 1927 oli perustunut. Vaikka periaatteessa valtio oli uskonnollisesti neutraali, se antoi käytännössä kahdelle kirkolle, evankelis-luterilaiselle ja ortodoksiselle, etuoikeutetun aseman. Katolinen kirkko toivoi uskonnonvapauden edistymistä erityisesti koskien väestökirjanpitoa, yhteisöverotusta, uskonnonopetusta sekä kysymyksessä, minkä kirkon jäseneksi lapsi kastetaan, jos vanhemmat kuuluvat eri kirkkoihin.¹⁷

Katolisen kirkon väestörekisterinpitovelvollisuus oli siirretty valtion väestörekisterikeskukselle 1970-luvulla. Samassa yhteydessä oli tehty päätös, että

¹⁵ Teemu Sipon haastattelu 3.4.2007; Jan Aartsin haastattelu 18.5.2007; Caterina Steniuksen haastattelu 8.10.2007; Ketola 2006, 75–78.

¹⁶ Vimpari 1995; Fides 12/1995 Tasa-arvoiset yhteisöt (pääk.); Fides 17/1997 Pohjolan piispat Vadstenassa.

¹⁷ Verschuren 1996a; Vimpari 1995.

tulevaisuudessa myös sekä luterilainen kirkko että ortodoksinen kirkko luovuttaisivat rekisterinsä valtion hoitoon. Näin ei ollut kuitenkaan tapahtunut 1990-luvun puoliväliin mennessä. Katolinen kirkko piti järjestelyä epäoikeudenmukaisena ja harmitteli sitä, että lupauksia ei ollut lunastettu. Kun lainmuutos oli astunut voimaan vuonna 1970, katolinen kirkko oli ollut tyytyväinen siihen, että työmäärä pieneni tältä osin seurakuntien kanslioissa. Toisaalta yhteys seurakuntalaisiin oli vähentynyt, kun heidän ei tarvinnut hakea virkatodistuksia seurakunnasta. Monia katolilaisia oli muutoksessa harmittanut se, että heidät asetettiin samaan asemaan kuin uskontokuntiin kuulumattomat ja vapaiden suuntien kannattajat.¹⁸ Katolinen kirkko ei siis halunnut väestörekisterin pitoa takaisin, mutta se toivoi, että tasa-arvon nimissä se poistettaisiin myös luterilaiselta ja ortodoksiselta kirkolta.

Toinen piispa Verschurenin mielestä uskonnonvapauden periaatetta loukkaava asia oli yhteisö- ja kirkollisverotus. Yritykset ja yhteisöt maksoivat tilivuoden voitostaan veroa, josta evankelis-luterilaiset ja ortodoksiset seurakunnat saivat osan. Samoin ainoastaan kahdella kansankirkolla oli oikeus kirkollisveron keräämiseen jäseniltään. Katolisen kirkon mielestä yhteisöverotuksen osalta ei ollut onnistuttu luomaan oikeudenmukaista mallia. Kirkollisverotusta tulisi puolestaan laajentaa Ruotsin ja Norjan mallin mukaisesti koskemaan kaikkia kansalaisia ja jakaa verotulot jäsenmäärän suhteessa kirkkojen, uskonnollisten yhdyskuntien ja muiden vastaavien organisaatioiden kesken.¹⁹ Koska katolinen kirkko Suomessa kamppaili jatkuvissa talousvaikeuksissa, oli ymmärrettävää, että verotusoikeuden puuttuminen kaihersi mieltä. Kun katolisella kirkolla oli vielä muun muassa oma hautausmaa, se pyrki järjestämään lapsi- ja nuorisotyötä ja auttamaan hädänalaisia, joilla perinteisesti luterilainen kirkko oli perustellut oikeuttaan yhteisöveron tuottoon, se koki tilanteen epäoikeudenmukaiseksi.

Kolmas perinteinen uskonnonvapautta rajoittava seikka koski uskonnonopetusta. Tässä kysymyksessä oli piispa Verschurenin mukaan edistytty. Katolisen uskonnon opetussuunnitelma oli hyväksytty vuonna 1986. Katolista uskonnonopetusta oli ryhdytty järjestämään kouluissa 1980–90-lukujen taitteessa, minkä jälkeen oppilasmäärät olivat kasvaneet ripeästi. Erityisesti

¹⁸ Verschuren 1996b; Vuorela 1989, 225.

¹⁹ Verschuren 1996b.

uskonnonopetuksen tunnustuksellisuus koettiin uskonnonvapauden mukaiseksi ja koulun uskonnonopetus miellettiin kirkon työmuodoksi.²⁰

Neljänneksi uskonnonvapautta häiritseväksi tekijäksi piispa mainitsi lainsäädännön vaikutuksen siihen, minkä kirkon jäseneksi lapsi kastetaan, jos vanhemmat kuuluivat eri kirkkokuntiin. Vaikka toinen vanhempi oli katolilainen, lapset liitettiin usein jonkun muun kirkon jäseniksi. Toisaalta katolinen kirkko itsekin rajoitti vanhempien valinnanvapautta. Kirkko muun muassa velvoitti, että seka-avioliitossa syntyneet lapset kastetaan ja kasvatetaan katoliseen uskoon.²¹

Piispa Verschurenin mukaan katolinen kirkko ei kaivannut julkisoikeudellista asemaa ja se suhtautui myönteisesti luterilaisen kirkon erityisasemaan, mutta nämä eivät kuitenkaan saaneet loukata yksityisten ja yhdyskuntien uskonnonvapautta ja tasa-arvoa. Yhden kirkon julkisoikeudellinen asema ei saanut tarkoittaa sitä, että muilla kirkoilla ei ollut juridista merkitystä lainkaan.²²

Suomessa luterilaisen kirkon asema suhteessa valtioon oli muuttunut itsenäisemmäksi suhteessa valtioon, muun muassa vuoden 1993 uuden kirkkolain myötä, mutta vähemmistöjen asemassa ei ollut tapahtunut muutoksia. Suomen perustuslakiuudistus vuonna 1995 herätti toiveita myös uskonnonvapauslain uudistamisesta. Vuonna 1996 perustettiin ekumeeninen Kirkko ja valtio - työryhmä, jonka jäseninä olivat luterilainen ja ortodoksinen kirkko, katolinen kirkko sekä Suomen vapaan kristillisyyden neuvosto (SVKN), joka oli protestanttisten vähemmistöyhteisöjen liittouma. Muutaman vuoden työskentelyn jälkeen työryhmä totesi, että uskonnonvapauslaki tarvitsi monelta osin uudistusta. Asia vietiin eteenpäin Suomen ekumeeniseen neuvostoon (SEN). SEN ja SVKN tekivät keväällä 1998 yhdessä aloitteen opetusministeriölle uskonnonvapauslain kokonaisvaltaisesta uudistamisesta.²³

Syksyllä 1998 aloitti toimintansa valtioneuvoston asettama uskonnonvapauskomitea. Komitean tarkoitus oli laatia ehdotus uudeksi uskonnonvapauslainsäädännöksi. Ennen lopullista tavoitettaan komitean oli laadittava väliraportti uskonnonvapauslain muutostarpeista. Katolinen kirkko ei ollut jäsenenä komiteassa eikä myöskään asiantuntijajäsenenä.²⁴

²⁰ Havukainen 2004, 53, 88-90.

²¹ Miš 1994; Verschuren 1996b.

²² Verschuren 1996b.

²³ Seppo 2003, 58-59.

²⁴ Seppo 2003, 59-62.

Vähemmistökirkkoja ja yhteisöjä komiteassa edusti SVKN, jonka tavoitteet olivat pitkälti yhteneväiset katolisen kirkon kanssa. Toiveita tilanteen muuttumisesta oli.

4.3. Kirkon uudistusvaatimukset Euroopassa vaikuttavat Suomessa

Vatikaanin II konsiili (1962–1965) teki monia merkittäviä uudistuspäätöksiä, jotka koskivat muun muassa maallikon asemaa, liturgiaa ja katolisen kirkon suhdetta muihin kristillisiin kirkkoihin ja niiden jäseniin. Kokouksen jälkeisinä vuosikymmeninä uudistuksia ryhdyttiin toteuttamaan ympäri katolista kristikuntaa. Osa erityisesti uudistusmielisistä katolilaisista kuitenkin pettyi toteutuneisiin muutoksiin. Varsinkin paavi Johannes Paavali II:ta syytettiin katolisen kirkon johtamisesta takaisin konsiilia edeltävään aikaan.

Johannes Paavali II oli ristiriitainen hahmo niin kirkon sisällä kuin sen ulkopuolellakin. Uskontodialogissa ja ihmisoikeuskysymyksissä hän oli monessa mielessä edistysellinen paavi, mutta kirkko-opillisesti taantumuksellinen. Hän puolusti demokratiaa ja ihmisoikeuksia, mutta vei kirkkoaan keskusvaltaiseen suuntaan. Johannes Paavali II:ta kritisoitiin muun muassa hänen tavastaan nimittää itsevaltaisesti piispoja, joilla ei ollut hiippakunnan tukea. Hänen kaudellaan naisen asema kirkossa heikkeni verrattuna kirkolliskokousta seuranneeseen aikaan. Konsiilin myötä naisia oli alettu nimittää enemmän kirkon hallinnollisiin ja avustaviin liturgisiin tehtäviin. Johannes Paavali II:n kaudella suunta alkoi kuitenkin muuttua ja naisen asema heikentyä kirkossa. Hän myös tuki, joidenkin mielestä liikaa, uusia konservatiivisia liikkeitä, kuten Opus Deitä ja neokatekumenaattia. Johannes Paavalin mielestä nämä liikkeet edistivät hänen ajatustaan ”uudesta evankelioinnista” eli siitä, että maallistuneet ihmiset löytäisivät kirkon ja sen sanoman uudelleen. Johannes Paavalin mielestä konsiilin tarkoitus oli ymmärretty väärin – sen tarkoitus ei ollut tehdä kuilua katoliseen traditioon vaan se oli selkeä jatkumo sille – ja yksi hänen keskeisimmistä tehtävistään oli viedä päätökseen Vatikaanin toisen konsiilin opit.²⁵ Kirkko jakaantui konsiilin jälkeisinä vuosikymmeninä kahteen ryhmään: uudistusmielisiin, joiden mielestä kirkolliskokouksen päätösten toteutus oli vielä kesken, ja konservatiiveihin, jotka halusivat jarruttaa uudistusilmapiiriä.

²⁵ Chittister 2003, 95-101; Cornwell 2004, 98-101; Hebblethwaite & Hebblethwaite & Stanford 2005; The Times 4.4.2005 Pope John Paul II; Komulainen 2005, 69–80

Vatikaanin II konsiilin jälkeen vuonna 1974 Itävallassa pidettiin synodi, jossa tehtiin monia kirkkoa koskevia uudistusehdotuksia. Ehdotuksiin kuuluivat muun muassa naisten vihkiminen diakoneiksi, pappien selibaattivaatimuksen muuttaminen, eronneiden ja uudelleen avioituneiden sakramenttiyhteyden salliminen. Uudistuksia ei kuitenkaan ollut toteutettu ehdotusten mukaisesti, mikä aiheutti ihmisissä lisääntyvää tyytymättömyyttä. Keväästä 1995 alkaen pettyneet katolilaiset keräsivät Itävallassa puoli miljoona allekirjoitusta Wir sind Kirche (Me olemme kirkko) -liikkeen adressiin. Liikkeen taustalla vaikuttivat myös epäonnistuneet piispannimitykset, joilla ei ollut kansan kannatusta.²⁶ Vaatimus kirkon reformista kasvoi 1990-luvulla erityisesti Keski-Euroopassa.

Wir sind Kirche -liike vaati adressissaan muun muassa maallikkojen ja papiston aseman samanarvoistamista, paikalliskirkoille mahdollisuutta osallistua piispojen nimityksiin, diakonin viran avaamista myös naisille ja papeille oikeutta valita naimattomuuden tai naimisissa olemisen. Adressin laatijoiden mielestä "pääsy Jeesuksen Kristuksen varsinaisen sanoman äärelle on katolisen kirkon monien nykyisten ongelmien tähden tullut monille ihmisille vaikeaksi". Adressin johdannossa esitettiin toive, että kirkon kriisi johtaisi vihdoinkin uudistuksiin.²⁷

Wir sind Kirche -liikkeen adressi levisi Itävallasta Saksaan ja Italiaan. Loppuvuodesta 1995 ja alkuvuodesta 1996 Saksassa kerättiin adressiin 1,8 miljoonaa allekirjoitusta. Saksassa järjestettiin keskustelutilaisuus adressin puolustajien ja vastustajien kesken alkuvuodesta 1996. Tilaisuudessa todettiin, että adressi oli toiminut kirkkoa koskevan keskustelun avaajana, mutta kärjistymistä eri kantojen välillä ei ollut tapahtunut. Italiassa odotettiin 500 000 katolilaisen allekirjoitusta kannanottoon. Sekä Saksassa että Italiassa adressin vaatimukset olivat samankaltaisia kuin Itävallassakin – maallikoille oikeus osallistua pappien ja piispojen valintaan, papeille oikeus solmia avioliitto, pappis- ja diakoninviran avaaminen naisille, sakramenttien jakaminen eronneille ja uudelleenavioituneille, omantunnonvapaus syntyvyyden säännöstelyssä ja homoseksuaalien syrjinnän lopettaminen. Mielenilmausten pohjalta perustettiin Roomassa vuonna 1996 The International Movement We are Church (IMWAC) -niminen liike, jonka tarkoituksena oli katolisen kirkon uudistuminen Vatikaanin toisen kirkolliskokouksen pohjalta.²⁸

²⁶ Fides 16/1998 Mitä kuuluu Itävallan katoliselle kirkolle? (Prof. Paul Zulehnerin haastattelu); IMWAC s.a.

²⁷ Fides 12/1995 Puoli miljoonaa nimeä "kirkkokansan adressiin"; IMWAC s.a.

²⁸ Fides 2/1996 "Kirkkokansan adressi" nyt myös Italiassa; IMWAC s.a.

Vaikka Suomen pienessä hiippakunnassa uudistusvaatimukset eivät saaneet voimakkaita äänenpainoja, We are the Church -liikkeen vaikutuspiiri ulottui myös pohjoiseen Eurooppaan. Seurakuntalaisten kannanotot *Fidesin* sivuilla moninkertaistuivat 1990-luvun puolivälin jälkeen. Tätä ennen tavallisten seurakuntalaisten kannanottoja oli näkynyt hyvin vähän ja ne koskettivat pääasiassa yksittäisiä kysymyksiä tai tilanteita, varsinaista kirkon uudistumista koskevaa keskustelua ei ollut käyty. Keskusteluun muun muassa liturgiasta, eronneiden ja uudelleen avioituneiden tilanteesta ja naisen asemasta osallistui nytkin verrattain pieni joukko seurakuntien jäseniä.

Keskustelun liturgiasta aloitti teologi Talvikki Mattila kertomalla vierailustaan neokatekumenaalien johtamassa lontoolaisseurakunnassa. Hänen mukaansa seurakunnassa oli otettu tavalliset maallikot paremmin mukaan liturgian viettoon. Hän totesi, että seurakunnassa ei ollut "alboihin pukeutuneita messupalvelijoita kumartelemassa vaan tavallisia maallikoita", mikä hänen mielestään oli osoitus siitä, että "asioiden sisältö on selkeästi tärkeämpi kuin niiden ulkokuori". Mattila kiitteli Lontoon seurakunnan tavoitetta auttaa "ihmisiä löytämään omaan kasteeseensa liittyvän rikkauden ja elämän Jumalan lapsina".²⁹

Mattilan kannanottoa seurasi useita mielipiteitä liturgian säilyttämiseksi entisenlaisena. Erityisesti katolinen pappiskokelas Tuomo-Tapio Vimpari vastusti Mattilan näkemyksiä. Vastineessaan Vimpari toteaa, että "messupalvelijat eivät ole – – kuorissa 'kumartelemassa' vaan – – ennen kaikkea – – täyttävät – – erityistä palvelutehtävää". Hän puolusti messupalvelijoiden tehtävää toteamalla, että se oli varhaiskristillistä alkuperää ja säilynyt lähes muuttumattomana niihin päiviin asti. Vimpari totesi, että ei ole tarkoituksenmukaista ryhtyä keksimään omaa symboliikkaa vanhan ja rikkaan jumalanpalvelusjärjestyksen tilalle.³⁰

Keskustelu jatkui Mattilan vastauksella Vimparille. Mattilan mielestä Vimpari oli takertunut epäoleellisiin seikkoihin hänen kirjoituksessaan. Kyse ei ollut uusista keksinnöistä eikä minkään asian säilyttäminen ollut perusteltua vain siksi, että se oli vanha. Hänen mielestään kirkossa oli aiheellista miettiä uusia tapoja ilmaista asioita nykyajan ihmisille. Kyse oli saman liturgian toteuttamisesta uusina muotoja käyttäen. Mattilan mukaan "kirkko on ennen kaikkea Jumalan kansa, ei traditiota säilyttävä instituutio".³¹

²⁹ Fides 12/1996 Pyhän Hengen tuulia.

³⁰ Fides 17/1996 Liturgiasta ja symboleista.

³¹ Fides 20/1996 Vastaukseksi Vimparille.

Vimpari sai tukea mielipiteilleen. Kaksi tuoretta katolisen kirkon jäsentä totesi arvostavansa nimenomaan "perinteistään" ja "symboleistaan" rikasta kirkkoa. Heidän mielestään "pelkistetty yksinkertaisuus ei kaikkia puhuttele". Toisessa kirjoituksessa Mattilaa moitittiin kirkon historiallisen luonteen unohtamisesta. Kirjoittajan mielestä länsimaisen ihmisen muutoksen- ja vaihtelunhalu ei palvele liturgiaa eikä kristillistä hengenelämää.³²

*Fides*issäkin julkaistiin kannanotto, jonka kirjoittaja oli samoilla linjoilla Wir sind Kirche -liikkeen kanssa. Mielipiteessä todettiin, että katolisen kirkon oli edettävä kohti kristinuskon 2000-vuotisriemuvuotta "jatkuvan uudistumisen hengessä". Kirjoituksessa ehdotettiin reformin teeseiksi paikalliskirkkojen autonomiaa, paavin aseman muuttamista lännen ekumeeniseksi patriarkaksi, piispojen ja papiston demokraattista valintaa, mahdollisuutta pappisvihkimykseen myös naimisissa oleville miehille, keskustelua naispappeudesta ja -diakonaatista ja avioeron ja uudelleen vihkimisen sallimista.³³ Kirjoitus vaikutti haasteelta käydä keskustelua *Fides*issä näistä asioista. Kannanottoon ei kuitenkaan tullut vastineita, vaikka maallikkokeskustelu jatkui.

Seka-avioliitot ja eronneiden ja uudelleen avioliiton solmineiden kysymykset olivat erityisen haasteellisia katoliselle kirkolle Suomessa. Selvitysten mukaan katolilaisten avioliitoista 80–90 prosenttia oli seka-avioliittoja eli avioliittoja, joissa toinen osapuoli oli ei-katolilainen. Näin ollen monet katoliseen seksuaalietiikkaan liittyvät kysymykset aiheuttivat käytännön elämässä vaikeuksia. Paavi Paavali VI oli vuonna 1968 julkaissut ensyklikan *Humanae Vitae*, joka tuomitsi ehkäisyvälineet. Pohjoismaiden piispat olivat kuitenkin ensyklikan ilmestyttyä ottaneet kannan, että ehkäisy oli omantunnonkysymys ja ohjeiden noudattamatta jättämiseen ei puututtaisi voimakkaasti.³⁴ Piispat olivat siis käytännössä ottaneet sallivan kannan raskauden ehkäisyyn.

Suomen ekumeeninen neuvosto julkaisi vuonna 1995 kirjan *Ekumeeninen perhekirja*, joka oli tarkoitettu seka-avioliitossa eläville perheille. Samassa yhteydessä laadittiin seka-avioliittoja koskeva suositus. Ohjeet oli tarkoitettu lähinnä papeille valmistelevia keskusteluja varten. Ekumeeninen neuvosto halusi kirjalla ja ohjeilla tukea seka-avioliitossa eläviä perheitä, yhtenäistää liiton solmimiseen liittyvää käytäntöä sekä antaa ohjeita kirkkojen työntekijöille, jotta

³² *Fides* 20/1996 Kiitos Tuomo-Tapio Vimpari!; *Fides* 2/1997 Nyökyttelystä ja muotomenoista.

³³ *Fides* 17/1996 Liturgiasta ja symboleista.

³⁴ Lukkarinen 2006, 19–20; *Fides* 16/1997 Pastoraalineuvostossa pohdittiin ekumeniaa.

he voisivat olla tukemassa ekumeenisia perheitä.³⁵ Katolinen kirkko ei ollut ongelman kanssa yksin. Esimerkiksi ortodokseista suuri osa oli naimisissa muun kuin ortodoksin kanssa.

Kysymys avioerosta ja uudelleen vihkimyksestä oli vielä vaikeampi katolisessa kirkossa. Katolisen kirkon opin mukaan avioliitto on sakramentti. Se nähdään miehen ja naisen väliseksi purkamattomaksi liitoksi, jonka Jumala on säätänyt. Kanoninen laki ei salli avioeroa, mutta avioliiton mitätöinti on mahdollinen. Avioliiton sakramenttiluonteen takia eronneen uudelleenvihkiminen kirkossa ei ole mahdollista. Kirkko myös sulkee ehtoollisyhteyden ulkopuolelle uudelleen avioituneet eronneet.³⁶

Talvikki Mattila kirjoitti *Fidesin* Lukijoilta-palstalla vuonna 1997, että kirkon pitäisi suhtautua realistisesti maailmaan, jossa se vaikutti ja toimia armollisesti niitä kohtaan, jotka epäonnistuivat avioliitossaan, mutta löysivät uuden onnen. Samoin hän totesi, että kirkko sulki ehtoollisyhteyden ulkopuolelle papit, "jotka rehellisesti tunsivat, etteivät voi jatkaa pappeina, eronneet virallisesta pappeudestaan ja myöhemmin avioituneet". Samalla kirkko kuitenkin ylläpiti kaksinaismoraalia ja sulki silmänsä tilanteissa, joissa papit rikkoivat selibaattilupauksensa ja jopa julkisesti ylläpitivät naissuhteitaan.³⁷

Papistokin osallistui keskusteluun eronneiden tilanteesta. Henrikin seurakunnan kirkkoherra isä Teemu Sippo otti kantaa asiaan 50-vuotissyntymäpäivähaastattelussaan *Fidesissä*. Hänen mielestään nykytilanne oli "selkeä pastoraalinen ongelma, joka aiheuttaa ahdistusta myös papeille". Sipon mukaan oli vaikea ymmärtää, miksi kolme murhaa tehnyt saattoi joka murhan jälkeen saada syntinsä anteeksi ja päästä ehtoolliselle, mutta eronnut ja uudelleen avioitunut ei synninpäästöä saanut. Hänen mukaansa kirkossa pitäisi toimia alkukirkon esimerkin mukaan. Aluksi synninpäästön sai vain kerran. Ongelmia aiheutti kuitenkin se, miten kohdella niitä, jotka syyllistyivät uudelleen vakavaan syntiin, mutta katuivat. Alkukirkossa ongelma ratkaistiin olemalla armeliaita ja antamalla synti uudelleen anteeksi. Sippo totesi, että näin toimitaankin tapauskohtaisesti ja uudelleen avioitunut saatetaan päästää kommuuniolle, mutta "toisin ajatteleviakin papistosta löytyy".³⁸

³⁵ Rusama 1999, 348–349.

³⁶ *Fides* 4/1997 Vielä kirkon reformista; Komulainen 2005, 52–53.

³⁷ *Fides* 4/1997 Vielä kirkon reformista.

³⁸ *Fides* 9/1997 Isä Teemu Sippo: "Eronneiden tilanne on ahdistava myös papeille".

Samoilla linjoilla Sipon kanssa oli Marian seurakunnan kirkkoherra isä Jan Aarts. Helsingin Sanomien haastattelussa maaliskuussa 1997 Aarts sanoi, että "jos aikuiset eivät tule keskenään toimeen, niin sitten on edessä ero. Se kuuluu elämänmenoon. Ei väkisin voi olla toisen kanssa yhdessä". Jo muutamaa päivää myöhemmin Aarts korjasi sanomisiaan Helsingin Sanomien mielipideosastolla. Hän totesi, että haastattelusta saattoi saada kuvan, että hän suhtautui kevyesti avioeroon. Mielipiteessään hän kuitenkin korosti pitävänsä kirkon opetuksen mukaisesti avioliittoa pyhänä ja purkamattomana. Hän kuitenkin muistutti, että ihmisellä täytyi olla vapaus henkilökohtaisen ratkaisun tekemiseen, jos hän joutui ristiriitaan opin ja sääntöjen kanssa. "Kirkko ei kuitenkaan voi määritellä oppiaan ihmisten heikkouden tai epäonnistumisen eikä yhteiskunnassa vallitsevien virtausten mukaan", Aarts sanoi.³⁹

Avioliittokysymys oli selvästi vaikea Suomessa. Postmodernissa yhteiskunnassa, jossa avioero oli yleisesti hyväksytty ja suurin osa katolilaisista oli naimisissa ei-katolilaisen kanssa, kirkon ohjeiden ehdoton noudattaminen oli sekä seurakuntalaisille että papeille vaikeaa. Piispa Verschuren otti kysymyksen esille myös Pohjoismaiden piispojen *ad limina* -vierailulla paavin luona keväällä 1997. Verschuren totesi puheessaan paaville, että "särkyneiden avioliittojen ongelma huolettaa meitä, ja etsimme teologisesti ja pastoraalisesti kestäviä ratkaisuja".⁴⁰

Naisen asema oli myös aihepiiri, joka puhutti katolisessa kirkossa Suomessa. Katolinen naisyhdistys Teresa ry. järjesti ekumeenisella rukousviikolla vuonna 1995 keskustelutilaisuuden naisen paikasta kirkossa, johon se oli kutsunut myös muiden kirkkokuntien edustajia. Luterilaiset osanottajat keskustelivat aiheesta pääasiassa kirkon viran näkökulmasta, kun taas katolilaisten näkökulma oli maallikkolähtöinen. Katolilaisten kannanotoissa heijastui kirkon ajatusmaailma, että naiset tekevät "näkyttömän työn" ja miehet käyttävät päätösvaltaa. Naisten mahdollisuudet vallankäyttöön seurakunnassa olivat toimiminen käytännön tasolla tai käyttämällä taiteellisia erikoislahjoja. Kun isä Jan Aarts kysyi, olivatko nainen ja mies epätasa-arvoisia maallikkoina, jos unohdettiin naispappeuskysymys, hänelle vastattiin, että delegaatioihin ja edustustehtäviin tunnuttiin yleensä valittavan mies.⁴¹

³⁹ HS 13.3.1997 Katolista oppia suomalaisittain; Aarts 1997.

⁴⁰ Verschuren 1997a.

⁴¹ KiKa 1.2.1995 Mikä on naisen paikka kirkossa?

Dominikaanien kulttuurikeskuksessa *Studium Catholicum*issa järjestettiin helmikuussa 1997 keskustelutilaisuus merkittävistä naisista Raamatussa ja kirkon historiassa. Tilaisuuden vetäjinä toimivat Talvikki Mattila ja Tuula Luoma. Keskustelutilaisuudessa todettiin, että "yksipuolinen kuva puuhakkaasta Martasta ja hartaasta Mariasta on kautta aikojen tehnyt vääryyttä naisille". Uusia esikuvia pyrittiin löytämään vaikutusvaltaisista naisista kirkkohistoriassa, kuten Katariina Sienalaisesta ja alun perin juutalaisesta filosofista Edith Steinista. Keskusteluissa mainittiin, että "vahvat naiset ovat aina kirkkohistoriassa ottaneet rakenteiden ulkopuolella paikkansa". Ilmeisesti tarkoituksena ei ollut jättää tilaisuutta vain yhteen kertaan, vaan perustaa keskustelupiiri. Fidesin artikkelissa kerrottiin, että:

keskustelupiiri hakee vielä muotoaan. Tarkoitus ei ole käsitellä pelkästään "naisaiheita". Nämä tosin tuntuvat koskettavan ongelma-aluetta, jonka tuulettamiseen on tarvetta.⁴²

Lukijapalautteessakin toivottiin lisää samankaltaisia tilaisuuksia. Palautteessa kiiteltiin uuden näkökulman tarjoamista Raamattuun ja mielenkiintoista esitystapaa.⁴³ Naisten asema kirkossa oli Caterina Steniuksen mukaan kysymys, jota kaikki katoliset maallikot, erityisesti naiset, joutuivat mielessään pohtimaan. Kirkon käsitys oli niin kaukana suomalaisen yhteiskunnan naiskäsityksestä, että tilanne aiheutti väkisin ristiriitaa.⁴⁴

On vaikea arvioida, kuinka paljon Keski-Euroopan protesti vaikutti Suomessa. Avoimesti mielipiteensä ilmaisi vain kourallinen seurakuntalaisista.

Huomionarvoista kuitenkin on, että esimerkiksi avioliittokysymyksessä tai keskustelussa naisten asemasta, jota käytiin myös muun muassa katolisten maallikkojen epävirallisen yhteistyöelimen NORDKATin kokouksessa vuonna 1995, ei esitetty yhtään kirkon perinteistä näkemystä puolustavaa kannanottoa.⁴⁵

Vaikuttaa siltä, että esimerkiksi eronneiden tilanteen ratkaiseminen oli yhteinen huolenaihe, joka ei juuri jakanut mielipiteitä. Naisten asemassa kirkossa tuntui Suomessakin olevan parantamisen varaa. Kirkon jäsenet kuitenkin pyrkivät herättämään asiasta keskustelua ja eriävän mielipiteen julkittuominen oli selkeästi sallittua. Piispa Verschuren mainitsi 70-vuotishaastattelussaan, että:

meillä on kirkossa myönteinen henki, ei ole suuria kärjistymisiä, taistelua tai kovaa protestihenkeä. – – Meillä seurakunta muodostaa pienen ja kantavan ryhmän, jossa saa olla myös vihainen. Seurakunta jaksaa kantaa myös protestin.⁴⁶

⁴² Fides 5/1997 Maallikkokeskustelua.

⁴³ Fides 4/1997 Naisnäkökulma Raamattuun.

⁴⁴ Caterina Steniuksen haastattelu 8.10.2007.

⁴⁵ Fides 16/1995 NORDKAT Islannissa.

⁴⁶ Verschuren 1995 (haastattelu).

Keskustelukulttuurin uutuus saattoi olla yksi syy siihen, miksi se oli vain harvojen varassa. *Fidesin* pääkirjoituksessa keväällä 1997 todettiin, että

hiippakunnassamme ei juurikaan ole totuttu julkiseen keskusteluun. – – Oman mielipiteensä esittäjää on helposti katsottu oudoksuen ja ehkä jopa kysellen, miksi tuo sekaantuu "pappien asioihin".

Pääkirjoituksessa kuitenkin ilmaistiin hyväksyntä uudelle keskustelukulttuurille ja kannustettiin ihmisiä rakentamaan mielipiteiden vaihtoon.⁴⁷

Suomessa arvostettiin kirkon muuttumatonta liturgiaa ja hengellistä elämää. Kirkon käytäntöihin haluttiin kuitenkin muutoksia. Se että keskustelua kirkon haasteista käytiin täälläkin, kertoo siitä, että ongelmat tiedostettiin ja niistä puhuttiin. Tämä oli ehkä yksi syy siihen, että rivit Euroopan esimerkistä huolimatta pysyivät Suomessa yhtenäisinä. Mielipiteiden vaihto vaikeissakin kysymyksissä sallittiin. Keskustelua edistävä ilmapiiri sai aikaan sen, että Suomen katolilaisilla ei ollut ketään jota vastaan protestoida. Kirkon tilanteesta ja kehityksen suunnasta voitiin käydä keskustelua turvallisessa ja myönteisessä ilmapiirissä. Maallikoiden ääntä kuunneltiin ja heidän huoliinsa suhtauduttiin vakavasti.

Toinen kärjistyminen tasoittanut tekijä oli varmasti piispan ja papiston suhtautuminen. Monissa kysymyksissä, kuten eronneiden ja uudelleen avioituneiden tilanteen parantamisessa, naisten aseman parantamisessa, diakonin viran avaamisessa naisille sekä demokratian lisäämisessä kirkossa piispa ja suuri osa papistosta vaikuttivat olevan uudistusten kannalla.⁴⁸

Piispa Verschuren kertoi ajatuksistaan ja huolenaiheistaan koskien kirkollista tilannetta *Academicum Catholicumin* (AC) 60 -vuotisjuhlassa vuonna 1996 pitämässään puheessa. Verschurenin mukaan Vatikaanin toinen konsiili toimi vedenjakajana AC:n historiassa – ensimmäiset 30 vuotta sijoittuivat kirkolliskokousta edeltävään aikaan ja seuraavat sen jälkeiseen. Sen lisäksi, että konsiililla oli keskeinen asema AC:n historiassa, Verschurenin mielestä ”ei voida – – selittää mitään kirkon nykyisestä tilanteesta ilman, että otetaan huomioon Vatikaanin 2. kirkolliskokous”. Verschurenin mielestä konsiili antoi uutta toivoa katolilaisille: kirkko alettiin nähdä enemmän yhteisönä kuin hierarkkisena organisaationa, kollegiaalisuutta vahvistettiin, maallikkojen asemaa korostettiin ja kasteen merkitys nähtiin uudessa valossa. Myös ekumenia tuli kirkon keskeiseksi tehtäväksi, ja kirkon suhde maailmaan ja uskonnonvapauteen määriteltiin

⁴⁷ *Fides* 7/1997 Keskustelukulttuuria (pääk.).

⁴⁸ Lukkarinen 2006, 69.

uudelleen.⁴⁹ Vaikka jo Vatikaanin II konsiilin tarkoituksena oli pyrkiä ratkaisemaan muun muassa naisten ja maallikkojen asemaan liittyviä kysymyksiä, samat haasteet kuin 1960-luvulla elivät kirkossa yhä.

Verschurenin mukaan kirkolliskokouksen herättämä henki ja innostus olivat kuitenkin jo laantuneet ja kirkollinen tilanne oli kehittymässä sellaiseen suuntaan, että jotkut vaativat jo seuraavaa kirkolliskokousta. Hän esitti kolme näkemystä, miksi niin monet pettyivät konsiilin jälkimainingeissa toteutettuihin uudistuksiin. Toisten mielestä kirkolliskokous ei olisi ollut riittävän radikaali, eikä tilanteita osattu analysoida riittävästi. Toisten mielestä sekä kirkossa että koko maailmassa vallitsi pysähtymisen aikakausi, joten kirkolliskokouksen vaikutuksen pysähtyminen sopisi yleiseen maailmantilanteeseen. Kolmannen kannan mukaan kaksi edellistä näkemystä pitäisivät paikkaansa, mutta ongelman ydin olisi kirkon johdossa, erityisesti Rooman kuuriassa. Maallistumisen seurauksena Roomassa vallitsi mentaliteetti, että "täytyy pelastaa, mitä on pelastettavissa" ja pitää kiinni totuudesta. Kirkon johdossa:

puhutaan kuoleman kulttuurista, maailman pahuudesta ja maallistumisen paheesta. Tässä ilmapiirissä kirkon piispat eivät ole enää kaikki samalla tavalla luotettavia, hengelliset liikkeet eivät oikein kiinnosta, jos ne eivät ole riittävän taistelevia ja varmoja omasta totuudestaan.

Tästä olisi seurauksena vallan keskittyminen ja ongelmien vähätteleminen.

Verschuren puhui varsin suoraan sanoessaan, että ”monista ongelmista ei saa enää puhua, jos halutaan olla vallassa olevien voimien mieliksi”.⁵⁰ Koska piispojen asema ja kollegiaalisuus vähenivät ja ongelmia lakaistiin maton alle, Verschurenin mielestä:

ei ole ihme, että eri maissa syntyy liikkeitä, jotka vaativat muutoksia piispojen nimittämisprosessiin ja naisen asemaan kirkossa, liikkeitä, jotka eivät puolusta kaikkien pappien selibaattia lännen kirkossa, ja liikkeitä, jotka haluaisivat, että kirkon johto auttaisi mieluummin uskon eteenpäin välittämisessä nuorille kuin taistelisi ehkäisyvälineitä vastaan.⁵¹

Piispa totesi, että

en ole sitä mieltä, että kaikki eri puolilla maailmaa osoitetut protestit Rooman kuurian tai piispainkokousten toimenpiteitä vastaan ovat aina viisaita ja hyvin formuloituja, mutta niiden sama suunta ja huoli antavat ymmärtää, että olisi väärin halveksia niitä ja jättää ne huomiotta.⁵²

⁴⁹ Verschuren 1996a.

⁵⁰ Verschuren 1996a.

⁵¹ Verschuren 1996a.

⁵² Verschuren 1996a.

Taistelevilla ja omasta totuudestaan kiinnipitävillä hengellisillä liikkeillä piispa tarkoitti ilmeisesti muun muassa Opus Deitä.⁵³ Muutosta vaativilla liikkeillä piispa viittasi selkeästi Wir sind Kirchen kaltaisiin protestiliikkeisiin, jotka vaativat kirkon uudistumista.

Verschurenin huolesta tilannetta kohtaan kertoo hyvin hänen sanansa AC:lle siitä, miten yhdistys voisi edesauttaa tilanteen parantamisessa:

Harvoin kerron julkisesti kirkollisista huolista, jotka minua painavat. Toisaalta aavistan, että monet näistä huolenaiheista elävät teidänkin sydämessänne ja mielessänne, mutta eivät löydä ilmaisuaan tai foorumiaan. Siksi kannattaa jakaa tätä kirkkoa koskevat huolet.⁵⁴

Piispa antoi kolme ohjetta, mitä AC, muut ryhmät ja yksityiset henkilöt voivat tehdä tilanteen parantamiseksi. Ensimmäinen keino oli dialogin käyminen hankalissakin kysymyksissä. Toiseksi oli tärkeää analysoida tilanteita ja ongelmia paremmin, että keskustelu ja ratkaisut olisivat kestäväällä pohjalla. Kolmanneksi piispa kehotti AC:a auttamaan jäseniään rakastamaan kirkkoa ja kaikkia sen jäseniä ja palvelijoita, erityisesti paavia, entistä enemmän. Piispan loppukommentin mukaan "lopulta on aina kysymys rakkaudesta".⁵⁵

Puheessaan piispa esitteli varsin avoimesti oman mielipiteensä kirkollisesta tilanteesta, joka hänenkin mielestään oli huolestuttava. Piispa oli selkeästi suhtautunut myönteisesti konsiilissa päätettyihin uudistuksiin koskien muun muassa piispojen kollegiaalisuutta ja maallikkojen asemaa, mutta joutunut pettymään saavutettuihin tuloksiin. Erityisen rankasti piispa arvosteli Vatikaanin toimia vallitsevassa tilanteessa. Verschurenin mielestä kirkon tuli ennen kaikkea välittää uskoa ja käydä avointa dialogia. Lukkiutumalla vanhoihin totuuksiin ei päästy kirkossakaan pitkälle.

4.4. Pohjoismaiden kirkkojen toimivat suhteet edistävät maailmanlaajuista ekumeniaa

Ekumenian saralla tapahtui paljon vuosina 1995–1998 niin Suomessa kuin myös yleismaailmallisesti. Ajanjakson aikana julkaistiin yksi ekumeenisesti erittäin merkittävä asiakirja – paavi Johannes Paavali II:n toukokuussa 1995 julkaisema kiertokirje *Ut unum sint* (Että he olisivat yhtä). Kiertokirje käsitteli katolisen kirkon ekumeenisia suhteita. Kiertokirjeessä paavi muistutti katolisen kirkon

⁵³ Ketola 2006, 79–80.

⁵⁴ Verschuren 1996a.

⁵⁵ Verschuren 1996a.

sitoutumisesta ykseyden rakentamiseen. Paavin mukaan ykseyden tavoittelu oli kirkon keskeinen tehtävä. Asiakirjassa tuotiin esille ekumeenisen liikkeen saavutuksia ja keinoja dialogin tehostamiseksi. Uusi ja ehkä hieman yllättävä avaus kiertokirjeessä oli paavin aseman ja merkityksen esiin nostaminen. Paavi kehotti kirjeessään tutkimaan paavin virkaa ja asemaa ykseyden palvelijana.⁵⁶

Huomionarvoista kirjeessä oli se, että Suomen ja Ruotsin suhteet mainittiin erityisesti kahdessa kohdassa. Korostaessaan yhteisen rukouksen tärkeyttä paavi muisteli Pyhän Birgitan pyhäksi julistamisen 600-vuotismuistojuhlia, joissa hän oli viettänyt yhdessä Suomen ja Ruotsin luterilaisten arkkipiispojen kanssa iltarukouksen Pyhän Pietarin kirkon basilikassa. Myöhemmin kirjeessään paavi käsitteli konkreettisia ykseyden tekoja. Tässä yhteydessä hän mainitsi ehtoollisenvietot Suomessa ja Ruotsissa Pohjoismaiden-matkallaan:

Haluaisin tässä yhteydessä muistaa -- tilannetta, jonka koin hyvin voimakkaasti. Tarkoitan eukaristian viettoja, jotka toimitin Pohjoismaihin tekemälläni matkalla Suomessa ja Ruotsissa. Kommuunion aikana luterilaiset piispat astuivat selebrantin eteen. He halusivat sovintoa ilmaisevalla eleellään tuoda julki voimakkaan kaipauksensa sen ajan koittamisesta, jolloin me, katolilaiset ja luterilaiset, voisimme osallistua samaan eukaristiaan. Nyt he halusivat saada selebrantilta siunauksen. Annoin heille siunauksen koko rakkaudestani. Sama hyvin merkittävä ele nähtiin Roomassa, messussa, jota vietettiin 6. lokakuuta 1991 Piazza Farnesella pyhän Birgitan pyhäksi julistamisen 600- vuotisjuhlassa.⁵⁷

Muuten maininnat suhteista protestanttisiin kirkkoihin olivat yllättävän vähäisiä. Myöskään virallisia oppikeskusteluja tai Kirkkojen maailmanneuvostoa ei käsitelty juuri lainkaan. Pohjolan suhteet saivat siis yllättävän korostuneen roolin asiakirjassa. Vatikaani piti selkeästi suhteita Pohjolaan tärkeinä ja ekumenian näkökulmasta lupaavina.⁵⁸

Paavin kiertokirjeen vanavedessä pyrittiin edistämään ja syventämään luterilaisten ja katolilaisten ekumeenisia pyrkimyksiä Suomessa. Marraskuussa 1994 Suomen ja Ruotsin luterilaiset arkkipiispat vierailivat maiden katolisten piispojen kanssa Roomassa. Matkan tarkoituksena oli antaa vastaus Kristittyjen ykseyden edistämisen neuvoston puheenjohtajan, kardinaali Edward I. Cassidyn vuonna 1993 esittämään kutsuun ryhtyä selvittämään kirkko- ja virkakäsitystä koskevia kysymyksiä paikalliskirkkojen tasolla. Arkkipiispat olivat halunneet antaa myöntävän vastauksen henkilökohtaisesti. Uuden askeleen kirkkojen ekumeenisissa suhteissa katsottiin olleen tulosta paavi Johannes Paavali II:n Pohjoismaiden-vierailusta alkaneesta kehityksestä. Merkittäviksi virstanpylväiksi

⁵⁶ Saarinen 1995; Fides 11/1995 "Että he yhtä olisivat" - uusi ekumeniakiertokirje ilmestyi; Miš 1996.

⁵⁷ Ut unum sint 1995, kappale 72; Saarinen 1995.

⁵⁸ Saarinen 1995.

katsottiin Pyhän Birgitan juhla 1991 Roomassa, Ruotsissa laadittu kannanotto koskien piispanvirkaa, kardinaali Cassidyn osallistuminen Upsalan-kokouksen muistojuhlaan 1993 sekä vuosittain Roomassa vietetyt pyhän Henrikin messut. Tärkeänä tekijänä taustalla pidettiin myös luterilaisten ja katolisten piispojen hyviä henkilösuhteita.⁵⁹

Kardinaali Cassidyn alkuperäinen ajatus oli, että nimenomaan Suomen ja Ruotsin evankelis-luterilaiset ja katoliset kirkot kävisivät neuvotteluja kirkkokäsityksestä ja kirkon virasta. Arkkipiispa Vikström oli kuitenkin sitä mieltä, että Suomen ja Ruotsin evankelis-luterilaisten kirkkojen tulisi edustaa laajemminkin luterilaisia kirkkoja keskusteluissa. Taustalla vaikutti varmasti se, että sekä Tanskan ja Norjan luterilaiset kirkot että Luterilainen maailmanliitto (LML) suhtautuivat kriittisesti neuvotteluiden aloittamiseen. LML oli huolissaan siitä, että Vatikaani rakensi erityissuhteita Suomeen ja Ruotsiin ja Tanska ja Norja jäivät ulkopuolelle. Ennen kuin valmisteluissa oli päästy kovinkaan pitkälle, neuvotteluja valmisteleva työryhmä totesi, että olisi parempi käydä alueellista dialogia, jossa myös Tanskan ja Norjan kirkot olisivat mukana, kuin pysyä kardinaali Cassidyn alkuperäisessä ajatuksessa. Sekä Vatikaanin kristittyjen ykseyden edistämisen neuvosto että Pohjoismaiden katolinen piispaainkokous suostuivat muutokseen, mutta pitivät alkuperäistä toteutusajatusta parempana.⁶⁰ Ilmeisesti luterilaiset kirkot olivat huolissaan sovun säilymisestä Pohjoismaiden luterilaisten kirkkojen kesken, jos vain Suomi ja Ruotsi olisivat olleet neuvottelujen osapuolina.

Vuonna 1996 Pohjoismaiden luterilaiset ja katoliset piispat antoivat suosituksen ryhtyä valmistelemaan keskustelua kirkon virasta. Suositus laajensi aloitteen koskemaan kaikkia Pohjolan luterilaisia kirkkoja ja katolisia hiippakuntia. Kristittyjen ykseyden edistämisen neuvoston ja luterilaisen maailmanliiton oli tarkoitus toimia keskusteluissa neuvonantajina. Vakaista aikomuksista huolimatta neuvotteluhalu hiipui vähitellen. Osallistujien oli pakko todeta, että dialogin käyminen ei ollutkaan käytännössä helposti järjestettävissä. Suomen ja Ruotsin ja toisaalta Norjan ja Tanskan luterilaiset kirkot olivat liian erilaisia. Esimerkiksi Norjan ja Tanskan luterilaisille kirkkoille kysymys kirkosta ja kirkon virasta ei ollut niin tärkeä, mikä vaikeutti keskusteluja katolisen kirkon kanssa.

⁵⁹ KUNA KUNR 1985- Ruotsin ja Suomen arkkipiispat Roomassa: Suomen ja Ruotsin luterilaiset kirkot valmistelevat keskusteluja Rooman kanssa; KUNA KUNR 1985- NLRCC, 17.3.1995 1st draft; Fides 1/1995 Luterilais-katolista paikallisdialogia valmistellaan Pohjolassa.

⁶⁰ Risto Cantellin haastattelu 16.5.2007.

Maaliskuussa 1998 Helsingin evankelis-luterilaisen hiippakunnan synodaalikokouksessa pitämässään puheenvuorossa piispa Verschuren harmitteli, että neuvotteluhaluus ja mielenkiinto prosessin etenemiseen olivat laantuneet. Hän esitti myös epäilyksensä siitä, oliko neuvottelujen alkuperäinen aihe säilynyt selkeänä. Loppujen lopuksi kirkot palasivat kardinaali Cassidyn alkuperäiseen ideaan ja Suomen ja Ruotsin luterilaiset kirkot ja katoliset paikalliskirkot jäivät dialogin osapuoliksi.⁶¹

Ekumeenisesti merkittävä askel oli keskustelu vanhurskauttamista koskevan asiakirjan laatimiseksi luterilaisten kirkkojen ja katolisen kirkon välillä. Reformaatiosta asti kysymys vanhurskauttamisesta oli ollut yksi luterilaisia ja katolilaisia jakavista ydinkysymyksistä. Koska asian johdosta oli jaettu myös oppituomioita, kirkkojen ykseyden rakentamiseksi oli tärkeää purkaa tuomiot ja saavuttaa yhteinen näkemys vanhurskauttamisesta. Luterilaisen maailmanliiton (LML) ja Kristittyjen ykseyden edistämisen neuvoston välillä 25 vuotta käytyjen neuvottelujen tuloksena vuonna 1994 julkaistiin *Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista* -asiakirja (YJV), joka seuraavana vuonna lähetettiin LML:n jäsenkirkkojen arvioitavaksi. Asiakirjan tarkoitus oli toimia pohjamateriaalina luterilaisten kirkkojen ja katolisen kirkon keskusteluissa, joiden tavoitteena oli saavuttaa yhteisymmärrys koskien vanhurskauttamisoppia ja kumota reformaation ajan oppituomiot. Luterilaisen maailmanliiton jäsenkirkot ja katoliset piispankokoukset saivat seuraavien vuosien aikana ottaa kantaa asiakirjaan, jota muokattiin palautteen pohjalta.⁶²

Suomen asema YJV-asiakirjan valmistelussa oli huomionarvoisa. Kansainvälisen ekumeenisen työn lisäksi asiakirjan taustalla vaikuttaneisiin tekijöihin laskettiin myös Suomen ja Ruotsin luterilaisten kirkkojen ja katolisen kirkon välinen dialogi. Pohjoismaat olivat toimineet edelläkävijöinä hyvien suhteiden ja suotuisan neuvotteluilmapiirin luomisessa. Erityisesti 1990-luvun tapahtumien, kuten paavin Pohjoismaiden-vierailun, Pyhän Birgitan pyhäksi julistamisen 600-vuotisjuhlissa vietetyn messun ja Pyhän Henrikin päivän jumalanpalvelusten, katsottiin tasoittaneen maaperää neuvotteluille. Suomessa YJV-asiakirjaluonnoksesta keskusteltiin laajasti luterilaisen kirkon piirissä ja luterilaisen kirkon tekemät muutosehdotukset vaikuttivat merkittävästi asiakirjan

⁶¹ Verschuren 1998a; Risto Cantellin haastattelu 16.5.2007; Jan Aartsin haastattelu 18.5.2007.

⁶² Fides 1/1995 Raikas tuulahdus luterilais-katolisissa oppikeskusteluissa; Cantell 1997, 1; Sagulin 2005, 22.

sisältöön.⁶³ Luterilaisen kirkon ja katolisen kirkon läheiset suhteet Suomessa antoivat selkeäsi painoarvoa luterilaisen kirkon ehdotuksille.

YJV-asiakirjasta keskusteltiin Suomessa myös luterilaisen ja katolisen kirkon kesken. Helsingissä järjestettiin marraskuussa 1996 seminaari, jonka aiheena oli "Luterilais-katolisen sovintoasiakirjan merkitys Suomessa". Keskusteluissa todettiin kirkkojen lähentyvän "ykseyden tiellä", mikäli ne hyväksyisivät asiakirjan. Keskenkärsivän asiakirjan muokkaamisessa toivottiin tarkempaa selvitystä kirkkojen ihmiskuvasta sekä raamatullisista lähtökohdista. Piispa Verschurenin mukaan asiakirjalla ei katolisessa kirkossa ollut niin suurta vaikutusta kuin luterilaisissa kirkoissa, koska luterilaisten "itseymmärrys perustuu osaksi juuri katoliseen kirkkoon kohdistuviin rajauksiin". Myöskään oppituomioita ei ollut katolisessa kirkossa otettu kirkon opetuksen osaksi.⁶⁴

Koska vanhurskauttamisasiakirja haluttiin tehdä tunnetuksi seurakunnissa, julkaistiin vuonna 1996 raamattupiirien tueksi *Vanhurskauttaminen ja kirkko -aineisto*. Aineiston oli valmistanut LML ja Kristittyjen ykseyden edistämisen neuvosto. Esipuheen suomalaiseen versioon olivat kirjoittaneet arkkipiispa John Vikström ja piispa Verschuren. Suomenkieliseen versioon oli kansainvälisen aineiston ohella lisätty materiaalia paikalliselta luterilaiselta ja katoliselta kirkolta. Tarkoituksena oli, että viralliset oppikeskustelut olisivat vaikuttaneet myös seurakuntaekumenian tasolla.⁶⁵

Suomen ekumeeninen neuvosto kutsui loppuvuodesta 1997 kirkkojen edustajia keskustelemaan asiakirjasta. Isä Jan Aarts totesi puheenvuorossaan, että asiakirja oli erittäin tärkeä, mutta sen teksti oli vaikeaselkoista, koska käsitteet ja ajattelutavat olivat reformaation aikakauden mukaisia. Aartsin mielestä luterilainen ja katolinen kirkko olivat pääasiassa samaa mieltä vanhurskauttamisopista, mutta sen eteen, että ymmärrettäisiin eri käsitteiden takaa, mitä toinen haluaa sanoa, pitäisi vielä tehdä töitä. Luterilainen piispa Juha Pihkala totesi, että katolisen kirkon yleiskatekismukseen jouduttaisiin tekemään muutoksia ja joissain asioissa näkökulmaa jouduttaisiin muuttamaan, mikäli julistus hyväksyttäisiin.⁶⁶

Suomen luterilaisen kirkon ulkoasiain neuvosto antoi lausunnon vanhurskauttamisasiakirjasta tammikuussa 1996. Neuvosto suhtautui asiakirjaan

⁶³ Sagulin 2005, 18–20, 31.

⁶⁴ Fides 1/1996 Luterilais-katolinen seminaari.

⁶⁵ Fides 3/1996 Paikallisen ekumenian tueksi raamattuaaineisto.

⁶⁶ Fides 1/1998 Vanhurskauttamisopista lähes yksimielisiä.

myönteisesti, mutta toivoi siihen tehtävän vielä muutoksia. Korjausehdotuksissa esitettiin, että asiakirjan sanamuodon tulisi perustua tarkemmin Raamattuun ja että vanhurskauttamisen Jumalan tekona pitäisi tulla selvemmin esille. Suomen luterilaiselta kirkolta ja muilta LML:n jäsenkirkoilta ja katolisilta piispankokouksilta saadun palautteen jälkeen asiakirjaa muokattiin. Lopullinen teksti lähetettiin LML:n jäsenkirjoille alkuvuodesta 1997. Suomen luterilaisen kirkon piispankokous esitti yksimielisesti kirkolliskokoukselle asiakirjan hyväksymistä syksyllä 1997. Lopullinen myönteinen päätös tehtiin kirkolliskokouksessa toukokuussa 1998. Luterilainen maailmanliitto ja katolinen kirkko allekirjoittivat *Yhteisen julistuksen vanhurskauttamisesta* lopulta Augsburgissa uskonpuhdistuksen päivänä 31.10.1999.⁶⁷

Merkittäviä edistysaskelia otettiin ekumenian alueella 1990-luvun puolivälin jälkeen. Vaikka paavin kiertokirjeen *Ut unum sintin* Suomea koskevat maininnat koskivat evankelis-luterilaisen kirkon ja Vatikaanin suhteita, taustalla vaikutti pitkäjänteinen työ luterilaisen ja katolisen kirkon välillä Suomessa. Tuskinpa paavin mainitsemat yhteiset messut ja rukoushetket olisivat olleet mahdollisia ilman läheistä suhdetta paikalliskirkkojen tasolla. Erityisen keskeisiltä vaikuttivat yhteiset keskustelut ja kirkkojen johtohenkilöiden hyvät henkilösuhteet. *Yhteinen julistus vanhurskauttamisesta* -asiakirjan yhteydessä käydyt keskustelut asiakirjan merkittävyydestä ja yhteiset ponnistelut tehdä asiakirja näkyväksi myös seurakuntien tasolla, lähensivät kirkkoja entisestään.

4.5. Piispa Verschuren – hiippakunnan paimen myös sairauden johtaessa eroon

Syksyllä 1998 hiippakuntaa kohtasi surullinen uutinen – piispa Verschuren oli sairastunut vakavasti ja joutuisi luopumaan tehtävästään. Ilman sairastumista piispalla olisi ollut vielä kaksi työvuotta edessään ennen piispojen 75 vuoden eläkeikää.⁶⁸

Tapansa mukaan piispa kertoi tilanteesta ja sen hänessä herättämistä tuntemuksista avoimesti hiippakuntalaisilleen. *Fidesissä* julkaistiin syyskuussa 1998 piispan sairaalassa kirjoittama kirje, jossa hän kertoi sairaudestaan ja paavin myöntämästä erosta tehtävistään. Kirjeessään piispa kertoi olleensa ”järkyttynyt ja

⁶⁷ Fides 3/1996 Suomen luterilainen kirkko suhtautuu myönteisesti vanhurskaus-asiakirjaan; Cantell 1997, 2-5; Sagulin 2005, 32–33, 35.

⁶⁸ Verschuren 1995 (haastattelu); Verschuren 1998b.

surullinen” kuullessaan sairautensa diagnoosin. Hän vertasi tilannettaan kahteen Raamatun kertomukseen sandaaliparista. Vanhassa testamentissa ääni kehotti Moosesta riisumaan sandaalinsa ennen kuin hän saattoi mennä katsomaan palavaa pensasta, ja Uuden testamentin vertauksessa Tuhlaajapoika saa isältään uudet sandaalit tullessaan kotiin. Piispa kertoi olevansa ”vanhojen ja uusien sandaalien välivaiheessa”. Tehtävästään hiippakunnan piispana hän luopui vastahakoisesti ja surullisena, mutta sairastuminen vaati hänen huomiotaan ja voimavarojaan. Tekstissään piispa kiitti hiippakuntansa jäseniä saamastaan tuesta ja rohkaisi heitä eteenpäin ilmaisemalla luottamuksensa tulevaisuuteen.⁶⁹

Piispan eron myötä hiippakuntaan täytyi nimittää asiainhoitaja siksi aikaa, kunnes hiippakuntaan valittaisiin uusi piispa. Asiainhoitajaksi nimitettiin hiippakuntaneuvoston kokouksessa luontevasti yleisvikaari ja Marian seurakunnan kirkkoherra isä Jan Aarts. Koska hiippakunnassa ei ollut piispaa, yleisvikaarin, eli piispan sijaisen, tehtävä lakkasi, samoin piispanneuvosto, pappienneuvosto ja pastoraalineuvosto lakkasivat juridisesti olemasta. Lakkautetut neuvostot kuitenkin saattoivat jatkaa epävirallisesti kokoontumisiaan ja tukea tätä kautta asiainhoitajaa. Näin myös toimittiin.⁷⁰ Piispan keskeisestä asemasta katolisessa hiippakunnassa kertoo jotain se, että kaikki keskeisimmät hallintoelimet lakkasivat juridisesti olemasta piispan erotessa.

Piispa Verschurenin luopuminen tehtävistään järkytti muitakin kuin katolilaisia. Lokakuussa 1998 arkkipiispat John Vikström ja Johannes, jotka olivat tunteneet Verschurenin läheisesti useiden vuosien ajan, kertoivat mitä Verschurenin piispuuskausi oli merkinnyt heille ja heidän kirkkoilleen. Vikströmin mukaan Verschuren oli Suomeen tullessaan tuonut mukanaan ”tuulahduksen Vatikaanin toisesta kirkolliskokouksesta”, mikä auttoi suomalaisia päivittämään kuvaa katolisesta kirkosta. Sen lisäksi, että Verschuren auttoi muuttamaan luterilaisen kirkon käsitystä katolisesta kirkosta, hän päivitti Vatikaanin ja paavin kuurian mielipiteitä Suomen ja Ruotsin luterilaisista kirkkoista. Piispa Verschurenin panos kirkkojen välisiin suhteisiin oli huomattava. Hänen myötävaikutuksellaan Suomen katolinen kirkko liittyi Suomen ekumeeniseen neuvostoon. Verschurenin toiminta Pohjoismaiden katolisen piispainkokouksen puheenjohtajana ja Euroopan

⁶⁹ Verschuren 1998b.

⁷⁰ Fides 15/1998 Hiippakunta ilman piispaa.

katolisten piispainkokousten neuvoston Eurooppa-komissiossa vahvasti Suomen luterilaisen kirkon yhteyksiä Pohjolan ja Euroopan katolisiin kirkkoihin.⁷¹

Suomen ortodoksisen kirkon arkkipiispa Johannes muisteli Verschurenin tukea ja ystävyyttä. Myös hän koki Verschurenin persoonan edesauttaneen lämpimien suhteiden muodostumista kirkkojen välille. Verschurenin ansiosta Johannes sanoi kokeneensa:

Vanhan ja Uuden Rooman olevan tietystä peruserosta huolimatta niin läheisiä toisilleen, etteivät jossakin muualla ilmenneet jännitykset – kirkkojen välillä voineet horjuttaa uskoa siihen, että kuljemme kohti palautuvaa ykseyttä”.⁷²

Niin suuri shokki kuin Verschurenin yllättävä ero hiippakunnalle oli, asioita pyrittiin jatkamaan kuten ennenkin. Hiippakunnan asiainhoitaja isä Jan Aarts oli pitkään ollut pappina Suomessa ja toiminut piispa Verschurenin uskottuna. Myös sairastuttuaan piispa Verschuren huolehti hiippakunnan tarpeista ja sen jäsenistä informoimalla ja lohduttamalla heitä. Piispa Verschuren oli ollut pitkäaikainen, pidetty ja arvostettu piispa, joka oli antanut ulospäin kasvot koko katoliselle kirkolle Suomessa. Sen tähden uuden piispan valinta aiheutti jännitystä jo vuoden 1998 lopussa. Epävarmuutta aiheutti erityisesti se, että hiippakunnalla ei ollut varsinaisesti mahdollisuutta vaikuttaa piispan valintaan.⁷³

Paikallinen piispainkokous, eli tässä tapauksessa Pohjoismaiden piispainkokous, pitää kahden vuoden välein suljetun istunnon, jossa se pohtii mahdollisia ehdokkaita tulevia piispannimityksiä varten. Myös apostolisen nuntiuksen tehtäviin kuuluu mahdollisten ehdokkaiden kartoittaminen. Molemmat tahot antavat tietonsa Roomassa toimivalle piispojen kongregaatiolle, joka valmistelee ja esittelee nimitykset paaville. Piispojen kongregaation piispainkokoukselta ja nuntiukselta saamat ehdotukset eivät kuitenkaan sido sitä ja lopullinen nimitys saattaa olla täydellinen yllätys, myös negatiivisessa mielessä.⁷⁴

Vaikka paavi Johannes Paavali II oli tehnyt joitain piispannimityksiä, joilla ei ollut paikallisen hiippakunnan tukea, Suomessa oltiin kuitenkin toiveikkaita, koska esimerkiksi Ruotsiin oli vastikään valittu yllättävä, mutta mieleinen uusi piispa.⁷⁵ Suomessa uutta piispaa ei valittu vuoden 1998 loppuun mennessä eikä

⁷¹ Fides 16/1998 Piispa Paul Verschurenin aika.

⁷² Fides 16/1998 Piispa Paul Verschurenin aika.

⁷³ Teemu Sipon haastattelu 3.4.2007; Jan Aartsin haastattelu 18.5.2007; Caterina Steniuksen haastattelu 8.10.2007.

⁷⁴ Laukama 1998.

⁷⁵ Laukama 1998; Teemu Sipon haastattelu 3.4.2007; Jan Aartsin haastattelu 18.5.2007; Caterina Steniuksen haastattelu 8.10.2007; Cornwell 2004, 100–101.

piispa Verschuren toiveensa mukaisesti päässyt vihkimään hiippakuntaan uutta piispaa ennen kuolemaansa vuonna 2000.

5. Johtopäätökset

Paavin vierailu aloitti monella tapaa hedelmällisen ajanjakson katolisen kirkon historiassa Suomessa. Vierailun myötä katolinen kirkko tuli näkyvämmäksi ja tutummaksi suomalaisille, mikä vahvisti katolilaisten itsetuntoa ja asemaa Suomessa. Vierailu muutti niin suomalaisten mielikuvia paavista kuin paavin käsityksiä Suomesta. Paavi ei ollutkaan mahtava kirkkoruhtinas, vaan lämminhenkinen ja harras kristitty eikä Suomi ollutkaan kristillisen perinteensä kadottanut täysin maallistunut Pohjoismaa.

Vierailun onnistuminen ja muuttuneet käsitykset olivat pitkälti seurausta katolisen kirkon ja luterilaisen kirkon hyvistä suhteista Suomessa, mikä tuli esille jo vierailun valmisteluissa. Pohjoismaiden katolisen piispainkokouksen puheenjohtaja piispa Verschuren varmisti jo ennen paavin kutsumista, ettei luterilaisilla kirkoilla ollut mitään vierailua vastaan. Valmistelut Suomessa sujuivat hyvässä yhteistyössä luterilaisen ja katolisen kirkon kesken. Suurimmat ongelmat valmisteluissa vierailun isännällä Suomen katolisella paikalliskirkolla oli Vatikaanin edustajien kanssa, joiden tiedot Suomen kirkollisesta ja ekumeenisesta tilanteesta eivät olleet ajantasaisia.

Katolilaiset kokivat, että paavin vierailu lujitti pienen paikalliskirkon yhteyksiä maailmanlaajaan katoliseen kirkkoon ja vahvisti Suomen katolilaisten identiteettiä. Vierailu yhdisti myös hajallaan asuvia katolilaisia. Tiedotusvälineiden kautta katolinen kirkko tuli näkyväksi suomalaisille, mikä lisäsi todenmukaista tietoa katolisesta kirkosta.

Suomessa katolisen kirkon ja luterilaisen kirkon suhteet olivat jo pitkään olleet erinomaiset, mutta vierailu nosti niiden merkityksen aivan uudelle tasolle. Erityisesti sillä, että Vatikaani päivitti kuvaansa Suomen luterilaisesta kirkosta, oli kauaskantoiset seuraukset. Pyhän Birgitan pyhäksi julistamisen 600-vuotismuistojuhlien yhdessä toimitettu jumalanpalvelus, *Ut unum sintin* Suomea koskevat maininnat ja kirkko- ja virkakysymyksestä aloitetut neuvottelut olisivat tuskin olleet mahdollisia ilman käänteentekevää vierailua. Vierailun myötä Vatikaanin suhteet Suomen luterilaiseen kirkkoon saivat aiempaa suuremman painoarvon.

Myös Suomen luterilainen kirkko piti selkeästi suhteita katoliseen kirkkoon tärkeinä. Se joutui useampaan kertaan selvittämään välejään Luterilaisen maailmanliiton ja Kirkkojen maailmanneuvoston kanssa juuri hyvien Vatikaani-

suhteittensa takia. LML:n ja KMN:n ekumeeninen näky oli toisinaan erilainen kuin Suomen luterilaisen kirkon ja Vatikaanin.

Katolisen kirkon vähemmistöasema Suomessa ja tiivis yhteys Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kanssa loivat ainutlaatuisen ekumeenisen ympäristön, joka mahdollisti myös kirkkojenvälisen neuvottelujen käymisen. Toimivat suhteet vaikuttivat laajemmallakin ekumeenisella kentällä *Yhteisen julistuksen vanhurskauttamisesta* myötä.

Kirkon hallinto ja rakenne olivat monelta osin jo vakiintuneet 1990-luvulle tultaessa, mutta muutamia merkittäviä muutoksia tapahtui. Kirkon jäsenmäärä lähes kaksinkertaistui tarkasteltuna ajanjaksona lähinnä lisääntyneen maahanmuuton johdosta. Maahanmuuttajat olivat haaste kirkolle. Oli työlästä pyrkiä rakentamaan yhtenäistä seurakuntaa, kun sen jäsenet olivat monen eri kielen ja kulttuurin edustajia. Maahanmuuttajien epävakaa tilanteen vuoksi toiminnan ja investointien suunnitteleminen oli toisinaan vaikeaa. Erityisesti tämä tuli esille Pietarsaaren ja Oulun kappaleiden rakentamisessa. Molemmilla alueilla katolilaisten määrä oli lisääntynyt, mutta väestön pysyvyydestä ei voitu olla varmoja. Hiippakunta ei halunnut tehdä suuria investointeja, jos katolilaisten määrä alueella ei ollut vakiintunut. Ajatus rakentaa Ouluun ja Pietarsaareen kappelit ei noussutkaan hiippakunnan tahdosta vaan muutamien paikallisten ihmisten tarpeesta. Erityisesti Oulussa kappeli kuitenkin täytti myöhemmän tarpeen, koska 1990-luvun puolivälissä seurakuntalaisten määrä oli noussut jo 300 henkeen.

Katolinen kirkko kiinnosti jossain määrin myös suomalaisia, mutta käännyntäisten merkitys jäsenmäärän kasvuun oli vähäinen. Noin 10 prosenttia kasvusta selittyi katoliseen kirkkoon kääntyneillä. Koska kirkko ei tehnyt Suomessa lähetystyötä, kääntyjänä itsensä täytyi olla aktiivinen tullakseen katolilaiseksi.

Jäsenmäärän kasvusta huolimatta kirkon talous ei ilmeisesti juurikaan parantunut 1990-luvulla. Jäsenmaksut, kolehdit ja lahjoitukset sekä Keski-Euroopasta saadut avustukset olivat edelleen kirkon pääasiallisia tulonlähteitä. Suurimpana ongelmana oli, että vain vähemmistö kirkon jäsenistä maksoi säännöllisesti avustusta kirkolle. Koska talouden osalta olin lähinnä *Fidesin* tietojen varassa, kattavaa kokonaiskuvaa tilanteesta oli vaikea saada. Ilmeisesti taloudellinen tilanne oli haastavin laman aikana, nousseiden kustannusten ja laskevien tulojen myötä. Taloudesta myös uutisoitiin tällöin enemmän.

Todennäköisesti tilanne tasaantui 1990-luvun loppua kohden, mutta suuria muutoksia asiassa ei tapahtunut tai ainakaan niistä ei uutisoitu.

Suurempia toimia kirkon puolelta ei tuntunut olleen taloudellisen tilanteen parantamiseksi. Kirkon jäseniä informoitiin aktiivisesti tilanteesta erityisesti 1990-luvun alussa. Piispa Verschuren otti monessa yhteydessä puheeksi yhteisöverotuksen tuoton jakamisen epäoikeudenmukaisesti vain evankelis-luterilaisen kirkon ja ortodoksikirkon kesken. Katolisen kirkon mielestä oli epäreilua, että katolilaisten omistamat yritykset joutuivat maksamaan veroa kahdelle kansankirkolle. Asian muuttamiseksi kirkko oli ollut yhteydessä myös valtiovaltaan. Pienenä vähemmistökirkkona katolisen kirkon mahdollisuudet vaikuttaa asioihin olivat kuitenkin heikot.

Ruotsissa 1995 tehty päätös muuttaa evankelis-luterilaisen kirkon suhdetta valtioon ja parantaa vähemmistöuskontojen asemaa otettiin Suomen katolilaisten keskuudessa tyytyväisesti vastaan. Ruotsin tilanne loi toivoa tilanteen muuttumiseksi myös Suomessa. Muutoksia lakiin katolinen kirkko toivoi erityisesti koskien väestökirjanpitoa, yhteisöverotusta, uskonnonopetusta ja lapsen uskonnollisen aseman määräytymistä. Näissä kysymyksissä laki ei ollut katolisen kirkon mielestä uskonnonvapauden mukainen eikä yhdenmukainen kaikille kirkkoille. Nämä kysymykset olivat myös ekumeenisten suhteiden näkökulmasta haastavia. Uskonnonvapauslain uudistustarpeen kartoittaminen aloitettiinkin Suomessa 1990-luvun lopussa.

Keskeinen rakenteellinen muutos kirkossa oli papiston kansallisuuden vähittäinen vaihtuminen. Papiston puolalaistumisen seurauksia on vaikea arvioida pidemmällä tähtäimellä, koska 1990-luvulla puolalaisia pappeja oli ollut vasta vähän aikaa, ja piispa ja osa papistosta olivat edelleen hollantilaisia. Hiippakunta pyrki kotouttamaan uudet, erilaisesta taustasta kotoisin olleet papit mahdollisimman hyvin Suomeen. Hiippakunnan toimet ehkäisivät suurempien ongelmien syntymistä, mutta tottumisvaikeuksia oli puolin ja toisin. Pappienneuvostolla oli suuri merkitys siihen, että papit tutustuivat toisiinsa ja uusille papeille pystyttiin välittämään suomalaista kirkkokulttuuria.

Katolisen kirkon identiteettiä Suomessa on vaikea erottaa omaksi kokonaisuudekseen koskien vain 1990-lukua. Suomen katolisessa kirkossa arvostettiin kirkon perinteistä liturgiaa, mutta osaan kirkon opetuksesta ja käytännöistä toivottiin muutoksia. Kirkko eli Suomessa diasporassa, kaukana katolisen kirkon keskuksesta. Koska Suomessa ei ollut katolista

”yhtenäiskulttuuria”, osa kirkon opetuksesta näyttäytyi erilaisessa valossa kuin maassa, jossa valtaosa väestöstä oli katolilaisia. Erityisesti perhe- ja seksuaalieettiset kysymykset ja naisen asema olivat haastavia tilanteessa, jossa suurin osa katolilaisista eli ekumeenisissa perheissä. Ongelma ratkaistiin kirkossa olemalla tapauskohtaisesti joustavia kirkon opetuksen suhteen.

Protesti katolista kirkkoa kohtaan 1990-luvun puolivälissä nousi Keski-Euroopassa hyvin erilaisesta tilanteesta kuin mikä Suomessa oli. Protestin laukaisivat epäonnistuneet piispannimitykset ja uudistusmielisten ja konservatiivisten kantojen ajautuminen kestävämpään ristiriitaan. Suomessa oli ollut sama pidetty piispa jo pitkään ja maallikoilla ja kirkon johdolla tuntui olleen yhtenevät mielipiteet siitä, mihin suuntaan kirkon tulisi kehittyä. Kuten piispa Verschuren ilmaisi Academicum Catholicumin 60-vuotisjuhlissa, kirkon ei haluttu kulkevan kohti lisääntyvää keskusjohtoisuutta ja vanhoista totuuksista kiinni pitämistä vaan enemmän keskustelemaan suuntaan. Suomessa selkeästi sallittiin keskustelua vaikeistakin aiheista ja jopa kannustettiin siihen. Tässä asiassa piispa Verschuren itse näytti esimerkkiä kertomalla AC:n 60-vuotisjuhlissa varsin suoraan kirkkoa koskevista huolistaan. Samat ongelmat, joihin *Wir sind Kirche* -liike halusi muutosta, olivat olleet kirkossa jo Vatikaanin II konsiilin aikoihin. Suomessa protesti ei saanut kannatusta, koska täällä ei tapahtunut asioiden kärjistymistä niin kuin Keski-Euroopassa.

Hiippakunnassa vaikuttaneet uudet liikkeet eivät saaneet kunnolla jalansijaa Suomen katolilaisten piirissä. Sekä neokatekumenaatti että Opus Dei olivat konservatiivisia liikkeitä, joiden edustama katolisuus ei sopinut Suomen olosuhteisiin. Erityisesti neokatekumenaatin käsitykset Suomen tilanteesta olivat selkeästi virheellisiä. Suomessa haluttiin rakentaa yhtenäistä, suomalaisen identiteetin mukaista katolista kirkkoa. Monta uutta suuntausta olisi repinyt pientä paikalliskirkkoa liikaa hajalleen. Neokatekumenaatin ja Opus Dein koettiin myös kilpailevan hiippakunnan kanssa, ei integroituvan osaksi sitä. Vähitellen liikkeisiin kuitenkin totuttiin ja suurin vastustus laantui.

Piispa Verschurenin yllättävä sairastuminen ja ero tehtävästään olivat surullisia tapahtumia katolilaisille. Piispa itse oli tapansa mukaan avoin ja rehellinen kertoessaan sairaudestaan. Verschurenin oikea käsi, isä Jan Aarts nimitettiin hiippakunnan asiainhoitajaksi, ja hiippakunta jäi jännityksellä odottamaan uutta piispaa. Verschurenin ero oli menetys myös luterilaiselle kirkolle ja ortodoksikirkolle, joille Verschurenin piispuuskausi oli merkinnyt toimivien

ekumeenisten suhteiden muodostumista. Piispa Verschurenin merkitystä Suomen katoliselle paikalliskirkolle ei voi liikaa korostaa. Hänen vaikutuksensa siihen, että Suomen katolinen paikalliskirkko oli 1990-luvulla ekumeenisesti suuntautunut, dialogihaluinen ja haasteista huolimatta, yhtenäinen kirkko, oli merkittävä.

6. Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Lähteet

Painamattomat lähteet

Ekumeeninen arkisto, Hgin yliopiston teologinen tiedekunta Suomen ekumeeninen neuvosto SEN neuvosto 1982-1989	EA SEN neuv.
Kirkon ulkoasiain neuvoston arkisto, Kirkkohallitus KUN Roomassa 1985- KUN Roomassa tammikuu 1985 Paavin vierailu 1989 Valmisteluryhmän aineisto	KUNA KUNR 1985- KUNRt 1985 PV 1989 VRA
Oulun käräjäoikeus Oulun raastuvanoikeuden päätös	OKO ORP

Painetut lähteet

Aarts, Jan 1997	Avioliitto on pyhä liitto. – Helsingin Sanomat 19.3.1997.
Cantell, Risto 1997	Esipuhe. – Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista. Suomen ev. lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 1997:4. Helsinki: Kirkkohallitus.
Huovinen, Eero 1989	Paavin vierailu Pohjolaan ei ole vaila jännitteitä. – Helsingin Sanomat 28.5.1989.
Johannes Paavali II 1989a	Tervehdys tasavallan presidentille 4.6.1989. – Paavin vierailun yhteydessä pidettyjä puheita ja saarnoja. Helsinki: KATT.
1989b	Saarna ekumeenisessa rukoushetkessä Turun tuomiokirkossa 5.6.1989. – Paavin vierailun yhteydessä pidettyjä puheita ja saarnoja. Helsinki: KATT.
1989c	Saarna pyhässä messussa Helsingin jäähallissa 5.6.1989. – Paavin vierailun yhteydessä pidettyjä puheita ja saarnoja. Helsinki: KATT.
KKK 1991–1998	Katolisen kirkon kalenteri. Helsinki: KATT.

- Koivisto, Mauno
1989 Puhe paavi Johannes Paavali II:n vierailun yhteydessä 4.6.1989. – Paavin vierailun yhteydessä pidettyjä puheita ja saarnoja. Helsinki: KATT.
- KUN
1990 Paavin vierailu lisäsi kirkkojen keskinäistä ymmärtämystä. Kirkon tiedotuskeskus 1990.
- Laukama, Pentti
1998 Uutta piispaa odottamassa. – Kotimaa 4.12.1998.
- Miś, Ryszard
1994 Ekumenian periaatteita ja soveltamisohjeita. – Fides 8/1994.
- 1996 Että he yhtä olisivat. Uusin ekumeeninen asiakirja. – Fides 1/1996.
- Nikolainen, Aimo T.
1989 Raamatunkäännös ja ekumenia. – Kaleva 18.11.1989.
- Paavin vierailu
1990 Kirkon ulkoasiainneuvosto. – Paavin vierailu lisäsi kirkkojen keskinäistä ymmärtämystä. Kirkon tiedotuskeskus.
- Rusama, Jaakko
1989 Kristittyjen yhteys ja paavillinen vierailu. – Kotimaa 8.6.1989.
- Saarinen, Risto
1995 Suomi ja Ruotsi erityisasemassa paavin kiertokirjeessä. – Kotimaa 16.6.1995.
- Verschuren, Paul
1987a Tuleeko paavi Pohjoismaihin? (haastattelu). – Fides 2/1987.
- 1987b Piispan kirje paaston aikana. – Fides 5/1987.
- 1989a Puhe paavi Johannes Paavali II:lle 1.6.1989. – Paavin vierailun yhteydessä pidettyjä puheita ja saarnoja. Helsinki: KATT.
- 1989b Ekumenian tavoitteet Suomessa. – Fides 1/1990.
- 1989c Piispan talouskirje. – Fides 8/1989.
- 1990 Raamatunkäännöskannanotto. – Fides 11/1990.
- 1991 Otteita piispan saarnasta. – Fides 11/1991.

1992	Uusi Raamattu käyttöön. – Fides 20/1992.
1995	”Haluaisin jäädä Suomeen”. Piispa Paul Verschuren tuntee jäljellä olevan työajan lyhyiden (haastattelu). – Fides 5/1995.
1996a	Academicum Catholicum 60 vuotta. Piispan juhlapuhe. – Fides 16/1996.
1996b	Katolinen kirkko ja uskonnonvapaus Suomessa. – Fides 15/1996.
1997a	Puhe paaville Pohjolan piispojen ad limina -käynnillä 19.4.1997. – Fides 10/1997.
1997b	Piispan tervehdys SCJ-juhlassa Stella Marisissa 16.8.97. – Fides 14/1997.
1998a	Aikamme ekumeeniset haasteet. – Fides 6/1998.
1998b	Piispan kirje erostaan. – Fides 15/1998.
Vikström, John 1989	Puhe paavi Johannes Paavali II:n vierailun yhteydessä vietetyssä ekumeenisessa jumalanpalveluksessa 5.6.1989. – Paavin vierailun yhteydessä pidettyjä puheita ja saarnoja. Helsinki: KATT.
Vimpari, Tuomo-Tapio 1995	Uskonnonvapautta asiayhteydessä. – Helsingin Sanomat 20.9.1995.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Fides	1987-1989, 1990–1999
Hbl	Hufvudstadsbladet 1994
HS	Helsingin Sanomat 1989, 1997
IL	Iltalehti 1989, 1991
Kaleva	1989, 1991
KiKa	Kirkko ja Kaupunki 1995
Kmaa	Kotimaa 1989
Näköala	1989
US	Uusi Suomi 1989
The Times	2005
TS	Turun sanomat 1989.

Internet-lähteet

IMWAC

s.a. International Movement We Are Church.
<<http://www.we-are-church.org/>>. Katsottu 21.9.2007.

Katolinen kirkko Suomessa

s.a. Helsingin katolisen hiippakunnan www-sivut.
<<http://www.catholic.fi/>>. Katsottu 8.9.2007.

Uskonnonvapauslaki
2003

Uskonnonvapauslaki 6.6.2003/453 3 §.
<<http://www.finlex.fi/>> Katsottu 8.9.2007.

Ut unum sint
1995

<http://www.intratext.com/IXT/FIN0011/_P20.HTM>.
Katsottu 29.11.2006.

Haastattelut

Yliopistonlehtori Jaakko Rusaman sähköpostihaastattelu 19.1.2007.

Isä Teemu Sipon haastattelu 3.4.2007

Tuomiorovasti Arvi Seppäsen puhelinhaastattelu 10.5.2007

Kirkkoneuvos Risto Cantellin haastattelu 16.5.2007

Isä Jan Aartsin haastattelu 18.5.2007

Toimittaja Caterina Steniuksen haastattelu 8.10.2007

Haastattelut tekijän hallussa.

Kirjallisuus

Alberigo, Giuseppe
2006

A Brief History of Vatican II. Maryknoll, New York:
Orbis Books.

BF
s.a.

Bulevardi Foorumi.
<<http://www.bulevardifoorumi.org/>>. Katsottu
3.10.2007.

BFW
2007

Das Bonifatiuswerk der deutschen Katholiken.
<<http://www.bonifatiuswerk.de/bonifatiuswerk/werk/di-asp/ora-hilfe.php>>. Katsottu 2.10.2007.

Chittister, Joan
2003

Wanted: The Other Half of the Church. – Unfinished
Journey. The Church 40 years after Vatican II. New
York & London: Continuum

- Christifideles laici
1988 Post-Synodal Apostolic Exhortation. *Christifideles Laici* of His Holiness John Paul II on the Vocation and the Mission of the Lay Faithful in the Church and in the World.
http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_exhortations/documents/hf_jpii_exh_30121988_christifideles-laici_en.html>. Katsottu 6.10.2007.
- Cornwell, John
2004 *The Pontiff in Winter. Triumph and Conflict in the Reign of John Paul II.* New York & London & Toronto & Sydney & Auckland: Doubleday.
- Ekumeeninen perhekirja
1995 Toim. Jaanu-Schröder, Marjatta & Lehmuskoski, Tarja & Työrinoja, Pirjo. Helsinki: Suomen ekumeenisen neuvoston julkaisuja XLVII.
- Havukainen, Saara
2004 Katekeesi kirkosta kouluun. Katolisen vähemmistöuskonnon opetuksen järjestäminen Suomessa vuosina 1967–2003. Yleisen kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. HYTTK.
- Hebblethwaite, Peter & Hebblethwaite, Margaret & Stanford, Peter
2005 Pope John Paul II. – *The Guardian* 2.4.2005.
- Heininen, Simo
2004 Ihmistä suurempi. Paaviuden historia. Helsinki: Edita.
- Helavuo, Emilia
2004 Sitkeydellä ykseyteen. Dominikaani-isä Martti Voutilainen ekumeenisena vaikuttajana 1964–1992. Yleisen kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. HYTTK.
- KATT
1989 Katolinen kirkko Suomessa ennen ja nyt. Helsinki: Katolinen tiedotuskeskus.
- Ketola, Mikko
2006 Opus Dei. Vaiettu salaseura? Helsinki: Minerva.
- Kirkkojen oppikeskustelut
s.a. Roomalaiskatolinen kirkko.
<http://www.evl.fi/kkh/kuo/kk.htm>. Katsottu 10.4.2007.
- Komulainen, Jyri
2005 Katolinen kirkko. – Kirkkotiedon kirja. Helsinki: Kirjapaja.

- Lukkarinen, Ari
2006 Paul Verschuren Suomen katolilaisten piispana vuosina 1964–1989. Yleisen kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. HYTTK.
- Mikkonen, Riikka
2004 Paavi, ekumeniaa ja eksotiikkaa. Katolisen kirkon julkisuuskuva Suomessa 1978–1990. Yleisen kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. HYTTK.
- Paukkala, Anni
2006 Status quosta painekattilan räjähdykseen. Suomen katolisen kirkon murros 1998–2004. Yleisen kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. HYTTK.
- Perhe
s.a. Nasaretin Pyhän perheen seurakunta.
<http://perhe.catholic.fi/historia.htm>. Katsottu 3.10.2007.
- Rusama, Jaakko
1999 Kohti ykseyttä. Suomen ekumeenisen neuvoston synty ja toiminta 1917–1997. Helsinki: Kirkon tutkimuskeskus.
- Sagulin, Marko
2005 Keskustelu yhteisestä julistuksesta. YJV-asiakirjan hyväksyminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Ekumeniikan pro gradu -tutkielma. HYTTK.
- SCJ
s.a. Priests of the Sacred Heart of Jesus.
http://www.dehon.it/scj_dehon/default_d00_uk.asp. Katsottu 1.10.2007.
- Seppo, Juha
2003 Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Edita.
- Säännöt
2002 Neokatekumenaalisen tien säännöt.
<http://perhe.catholic.fi/doc/saannot.pdf>. Katsottu 3.10.2007.
- Ursula
s.a. Roomalaiskatolinen Pyhän Ursulan seurakunta.
<http://www.sci.fi/%7Eestan/kirkko.htm>. Katsottu 6.9.2007.
- Vuorela, Kalevi
1989 Finlandia Catholica. Katolinen kirkko Suomessa 1700-luvulta 1980-luvulle. Helsinki: Studium Catholicum.